

Konstantin Veliki u crkvenoj i svjetskoj povijesti[1].

O šesnaeststotoj stoljetnici milanskoga edikta.

Piše: Dr. Svetozar Ritig.

U krvavoj bici pred vratima samoga Rima, na mostu milvijskom, pobijedio je Konstantin, vladar Galije i Hispanije, okrutnoga Maksencija, Augusta u Rimu i Italiji. Sam Maksencije zaglavi u mutnim valovima Tibera. Bilo je to 28. listopada godine 312.

S velikim slavljem uljeze pobjednik u Rim. Klicao mu senat, klicao plemić i puk, što ih oslobodio tirjanina, koji je smicao patricije, da im imutak robi i plijeni, puk gazio, a žene obeščašćivao. (H. e. IX, 8; De mort. pers. 44.) S kojim li je raskošjem u duši jezdio Konstantin na svome bijelcu via sacra, sredinom fora, uspeo se na Palatin u carsku palaču, u kojoj njekada stolovao

---

[1] Izvori: Eusebii Pamphili l. IV. de vita Constantini (izd. Migne, P. L. 8.); njegova Historia ecclesiastica IX. i X. knjiga (izd. Laemmer 1862.); Lactantii de mortibus persecutorum, cc. 37—52. (izd. Migne P. L. 7.); Constantini decreta et constitutiones (sačuvani najpače u Cod. Theodos. XVI. tit. 10.); epistolae (Migne, P. L. 8.) Panegyricus Constantini auctore *Nazario* (Migne, P. L. 8. c. 581—609.)

Literatura: Gibbons Geschichte des Untergangs des römischen Reichs, preveo *Schreiter* 1805, 3—5 sv.; De Broglie, L' Église et l' Empire romain au 4e siècle, 3. Paris 1860; Aubé: De Constantino imperatore, pontifice Maximo, Lut. Paris. 1861; Monod P.: La politique religieuse de Constantin 1886: M. I. Maurice: Numismatique Constantienne, T. II. Paris 1911. — Keim; Der Uebertritt Konstantins zum Christentum, Zürich 1862; Zahn: Konstantin der Grosse und die Kirche. Hannover 1876; Flasch: Konstantin der Grosse als erster christlicher Kaiser, Würzburg 1891; Burckhardt: Die Zeit Constantin's des Grossen ² 1880.

prvi Imperator divus Augustus! Ponosnim je okom kružio sa Palatina i svom dušom srkao sjaj, slavu i veličinu grada, koji je gospodar svijetu čitavome: urbs domina orbis.

Velik i slavan osjećaj!

Dno njegovih nogû je forum, ogledalo slave rimske za tisuću prošlih godina. Tu je grob Romulov; tu Comitium, gdje je rimski puk njegda odlučivao o ratu sa Etruščanima, Samnićanima, Kartažanima; tu rostra, s koje je grmio Gracchus, najveći tribun plebejaca; tu curia, senatska palača, iz koje su potekli najveći duhovi rimskoga genija, gdje je ječala velika riječ Ciceronova, a gdje i danas još sjede najizabraniji sinovi naroda rimskoga.

A usred foruma je domus regia, zadužbina pobožnoga kralja Nume Pompilija. Dom je to i danas velikoga svećenika, Pontificis Maximi, glave starodavne vjere i čuvara svetinja narodnih. Do njega je Vestin hram, a u njem plamsa još i danas vatra, kojoj ne znaš pametara. Ukraj hrama imadu svoju palaču vestalinke, djevice vječnoga ognja, čiste kao bijelo i rosno cvijeće čeminovo, a ohole i gorde kao one mrke i ponosne ciprese, što začinjaju peristil doma njihova.

A tamo preko toga foruma diže se Flavijanov amfiteatar, veći, nego bi ga mogla mašta ljudska obujmiti, a dalje su carska fora: Vespazijanov, Neronov, Augustov, Trajanov, sjajni svjedoci imena velikih.

Uvrh tih fora carskih vidi se Kapitolij, najčasniji od svih sedam brežuljaka rimskih. Njegov zid (arx) simbol je snage i nepobjedivosti rimskoga naroda, jer njime nije nigda gazila noga tudjinca i dušmanina.

I u ovaj slavodobitni dan nad Maksencijem leže dno nogu Konstantinovih svi ti slavni fori, leži prkosni Kapitolij, leži veliki i silni Rim. Svaki kamen i mramor njegov znači triumf nad jednim imenom, nad jednim narodom, nad jednom poviješću. Tuj je danas središte svijeta. U onom kamenu ukraj groba Romulova jest umbilicus orbis i milliarium aureum, zlatni miljokaz, pa nije riječ pusta, da ovamo vode svi putovi svijeta.

U granicama rimske države leži danas drevni Egipat, teku rijeke Asirije i Babilonije, jesu žalovi Fenicije i Grčke: sve velevlasti svjetske povjesnice. Pa štogodj je velikoga sazdao Istok i Jug, štogodj stvorio velebni genij grčki, u svoje hramove, bazilike i biblioteke sabrao je Romulov grad, upravo kako i matica rijeka

sabira u svoje korito sve daleke česme i vode. U ovaj čas jest grad na sedam brežuljaka ne samo jedina politička nego i jedina kulturna vlast u poznatome svijetu. I kada je rimski senat priznao Konstantina, u njegov pobjedonosni dan, prvim Imperatorom, i nad Licinijem, Augustom Illyrika, i nad Maksiminom, Augustom Istoka, postade on u punome smislu riječi vladar i gospodar cijeloga svijeta „imperator ac dominus orbis terrarum" (Vita Constantini III, 46.), a to znači, postade on naravnim baštinikom ideje rimskoga carstva. Ta mu je ideja sinula kao zvijezda prevodnica za čitav njegov budući život.

Bio je to duh staroga Rimljanina, koji se je u njemu ovaj čas morao probuditi; duh praktičan, koji nije sanjario i gubio se u maštanju, nego oštrim okom razbirao unutarnju cijenu stvarî i sigurnom rukom posezao za sredstvima, da svoju osnovu oživotvori. U prvo još doba, kada se tek zametnula povijest na foru, već je svakome Rimljaninu bila životna misao učiniti rodni svoj grad gospodarom čitave Italije, ali Rim čestitošću svojih sinova u manje nego sedam vijekova postade gospodarom svijeta. I ovoj vanrednoj državnoj tvorbi, kakve još nigda ne vidje veliki svijet i sva povijest njegova, velikim je zaštitnikom onaj Jupiter Optimus Maximus, koji stoluje na Kapitoliju, i oni divovi Castor i Pollux, simboli drevnoga herojizma latinskoga, kojima je svetište usred velikoga fora. Rim i njegova imperija ne mogu se pomisliti bez ovih zaštitnika. Pontifex Maximus, vrhovni svećenik, čuvar drevnih tradicija bio je podjedno i politički čimbenik — nadstojnik državnoga bogoštovlja. Svakom je Imperatoru prva služba, da je svećenik religije Jupiterove i najčasnije zvanje, da je Pontifex Maximus rimske države. Tako i Konstantin u dan pobjede postade Pontifex Maximus, prvi Rimljanin i prvi poganin. I osrediš i povijest i dostojanstvo, sve ga je zvalo i nutkalo, da ponovi onaj sjaj rimskoj imperiji, kako ga imala u doba velikoga Augusta i velikoga Trajana.

Logično bio je to ideal svakome jačemu individuu, koji je bio njihovim nasljednikom. Logično bio je to ideal i caru Konstantinu.

Pa za kojim drugim uzorima i da se zanese? Gdje je vlast, da se takmi sa vlašću rimskom?

U istinu u ovaj čas uzbibala je duhove, zatalasala je svijet jedna nova ideja, koju su rimski Imperatori od Trajana do

Decija i Dioklecijana smatrali pogibli za carstvo Augustovo, većom pogibli, nego li same barbare, što su svojim oružjem neprestano zvečali na granicama imperije. Nu nije li ta pogibao bila pusta utvara?

Ta što su ovaj čas kršćani? — Bratovština neuglednih ljudi u rimskim cemeterijima, ljudi, što kao krtovi živu u zemlji. Robovi, bosjaci i prosjaci, talog ljudstva, nezadovoljan sa svojom kobi i svojom sudbinom. Ako imadu pristaša i medju odličnicima, to je samo za to, jer je u gornjim krugovima uvijek ljudi, koji se nad druge ističu osebujnim nazorima o svijetu, pa hoće da su životom svojim bolji nego ini, da su stoici.

Zar da rimskome carstvu prijeti pogibao od kršćana, koji bježe svijetlo, koji nemaju ni sile ni vlasti, ni praetora ni prokonsula, ni legija ni vojnika. Svijet ne zna za njihove Homere i Vergilije, za njihova Platona ili Cicerona. Oni da imadu život, koji osim svojih časnih grobova i mučenika nemaju ništa — — da imadu budućnost, koji nemaju prošlosti?

Istina, ideja u svijetu velika je i najveća moć. Njezino je svijetlo jače nego li bljesak mača. Ali zar da istinu može znati čovjek, justificiran na križu; zar da mu nauka vrijedi, gdje su joj golotinju otkrili Celso i Porfirije, a ruglu ju izvrgao Lukijan? Zar da može kršćanska nauka zatraviti umove, koji su se dignuli u idealne sfere Platonove mudrine o savršenom biću τὸ ἕν καὶ τὸ ἀγαθόν?

Kršćanska nauka za Konstantina poganina nije nego jedna od onih religijoznih ideja, koje se od vremena do vremena na Istoku javljaju, kao oni čudni kometi koji zaginu, tek što su se na obzorju ukazali. Zar ima bitne razlike za neuputno oko izmedju kršćanstva i gnosticizma, židovstva i manihejstva?

Kad je dakle Konstantin na vidiku Kapitolija i fora mjerio snagu rimske i kršćanske ideje, za njega kao za imperatora, nije bilo izbora, kojoj će se priljubiti vlasti. Jasno mu je u dušu sijevalo, da se ne može pribiti kršćanstvu, bez imena i bez prošlosti, i da sila i slava njegova može jedino procvasti na onome tlu, na kojemu je procvala i neumrla slava Augustova.

Pa ako je on poput Trajana ili Decija gledao u kršćanstvu pogibao za svoju, za rimsku vlast, ono je samo jedno bilo naravno i logično, da nastavi krvavi posao Dioklecijanov, da izda nova četiri edikta, da pogubi nove hekatombe kršćana i tako za uvijek zatamani sjeme njihovo.

Pa ipak nije bilo tako. Ima i u povjesnici paradoksa!

Konstantin nije pošao stopama Trajana i Dioklecijana, nije se zanio slavom Augustovom, nije ga zaslijepio sjaj ideala stare rimske države. U malo dana nakon pobjede nad Maksencijem ostavi Rim, podje u Milan i *protiv svake logike dogodjaja* i *protiv ideje onoga dostojanstva, čijim je bio nosiocem,* početkom god. 313. izdade skupa sa Licinijem, Augustom Illyrika, milanski ukaz,[2] *u kojem dade posvemašnju slobodu kršćanima.* „Ut daremus et christianis et omnibus liberam potestatem sequendi religionem, quam quisque voluisset" „Kršćanima i svima dajemo slobodnu oblast priznati se vjeri, kojoj budu htjeli." Tim su riječima abolirani svi oni zakoni i edikti, koji su u zadnja tri stoljeća izdani protiv kršćana; dana im je potpuna i vjerska i gradjanska politička sloboda; pače njihovoj organizaciji, crkvi i hijerarkiji priznan je značaj pravne osobe, te odredjeno, da im se hramovi i zaplijenjena dobra imadu povratiti.

Njekoliko je to slova, ali za povijest rimske države i za povijest kršćanstva znače novu epoku, epoku koja i danas traje, pa koju mi nakon šesnaest stoljeća smatramo i osjećamo tako velikom, da je sa svečanim načinom spominjemo i slavimo.

Konstantin kao da je zaboravio na povijest i prošlost rimske države: iz katakomba je izveo kršćanstvo na svijetlo, priznao je opravdanost ovoga pokreta, doznačio mu nove, šire, javne poljane njegovom radu. Svijet se nadje na novoj tačci, na novome raskršću,

---

[2] Tekst ukaza imamo u dvije recenzije: kod Lactancija, de mort. pers. c. 48. i kod Eusebija u Hist. eccl. X, 5. Onaj prvi je već za to autentičniji, jer je Eusebijev prijevod s latinskoga izvornika. — Ukaz morao je biti izdan mjeseca siječnja ili najkasnije mjeseca veljače. Konstantin prema Laktancijevom kazivanju odmah u zimi podje u Milan (hyeme proxima Mediolanum contendit, de mort. pers. 45.), a Licinij je već u travnju na bojištu pred Drinopoljem. — Posebni kakav Konstantinov edikat prije ovoga milanskoga, kako su ga njeki povjesničari uzimali, nema u izvorima tvrdoga temelja. Svoju su hipotezu osnivali na podatcima Eusebijevim, koji na dva razna mjesta govori o ukazu, što ga je Konstantin sa Licinijem izdao u prilog kršćanima. Hist. eccl. IX, 9. i X, 5. No crkvenim historičarima je poznato, da je Eusebij u dva puta izdao svoju crkvenu povijest. Prvo izdanje u IX knjiga siže do 312. i 313. godine, do pobjede Konstantinove nad Maksencijem i Licinijeve nad Maksiminom (30. travnja 313. kod Drinopolja). Poslije je Eusebije popunio svoju povijest X. knjigom, koja siže do god. 323, pak se u njenom 5. poglavlju doslovce navadja milanski ukaz, koji se u IX, 9. samo sumarno spominje.

s kojega je povijest njegova krenula novim i neslućenim putovima. Malo je slova u ukazu, ali tako žarkih, kao da su pisana samim zrakama duge nebeske.

Povjesna znanost mora da bude pragmatična; ona mora da ispituje unutarnje i duboke sile, koje kreću ljudima i dogadjajima — — pa kako da rastumačimo ovaj *paradokson* u životu Konstantinovom? Zašto se je on priljubio kršćanskoj ideji?

Gibbon, veliki povjesnik, koji je prvi na široko istraživao i crtao razloge propasti rimskome carstvu, kazuje, da je Konstantin razumio, da će rimska država neminovno propasti, jer je u njoj zahirilo ćudoredje, ta podloga društvenoga života i državnoga poretka, a u kršćanstvu je vidio svježu onu silu, koja će da preporodi rimski narod, ucijepi mu novoga duha i novoga srca. Sklonost Konstantinova prema kršćanstvu nije nego račun dobra državnika.

Ove nazore razvijaju pod drugim oblikom i s drugim izrazima i većina inih povjesnika, koji o tim stvarima pišu. J. Burckhardt (l. c. p. 348.) usudjuje se pače ustvrditi, da je Konstantin bio puki egoista, koji nema druge zasluge, nego da je kršćanstvo shvatio kao svjetsku moć, pa ga je za svoje ciljeve izrabio.

Pristanimo za čas na ove teorije, ali ostaje zagonetka, a odakle taj proročki i taj vizijonarni pogled Konstantinu, odakle to duboko filozofsko-etsko shvaćanje njemu, koji od svoga oca nije izučio nego vojno i možda državno umijeće, i od njega baštinio kult boga Mitre i duh tolerancije? Kako da se on u svome shvaćanju odijelio od drugih pogana svojega doba, pa je razumio, da može zdravu nauku i živu istinu naučati čovjek, justificiran na križu; da je razumio, da židovski rabin iz Nazareta daleko nadmašuje velike ideale Pytagore i Platona? Kako je mogao taj proračunani državnik mudro misliti, da će kršćani, koji su po suglasnom mišljenju današnjih historika sačinjavali tek jednu petinu ili najviše jednu trećinu[3] žiteljstva čitavoga carstva, da će oni ostali i veći dio svijeta k sebi privući?

[3] Gibbon scijenjaše, da je u početku IV. vijeka kršćanski živalj sačinjavao tek $^1/_{20}$ čitavoga pučanstva u rimskom carstvu. Chastel $^1/_{15}$, Keim $^1/_5$, Sohm $^1/_8$. Harnack: u svom djelu: Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten. I. u. II. 1906. zabacuje te brojeve, te veli, da je kršćanstvo bilo na Istoku kud i kamo jače nego na Zapadu, ali on tvrdi, da su kršćani bili u odlučnoj manjini. Isp. o svemu: G. Grupp: Kulturgeschichte der römischen Kaiserzeit. München 1904. II. p. 190—202.

Mi ovdje dolazimo do povjesne pojave, koju ne može nijedna historijska pragmatika da riješi, do jednoga paradoksa, jer su posljedice i učini mnogo širi i opsežniji nego li njihovi motivi i razlozi, što su na domaku našem prirodnome oku.

A ta zagonetka biva veća, kada utvrdimo, da je kršćanstvo Konstantinovo bilo *ne* račun državnika nego uvjerenje slobodna čovjeka. Za državničke njegove račune bilo bi dosta, da je ukazom dao mir svojoj imperiji, nu on je pošao dalje, on je tegnuo da popravi sve nepravde i krivice nanesene kršćanima: prognanike je vratio njihovim domovima, osudjene i utamničene je oslobodio, kršćanske časnike i vojnike uvrstio je i opet u redove legija; zaplijenjeni imutak vratio je rodjacima mučenika, ili ako njih nije bilo, dao ga crkvi. Pače za malo vremena ova sklonost prema kršćanstvu prometnula se u izrijećno pogodovanje. On odredi svetkovanje nedjelje i petka; uzakoni, da se robovi mogu u crkvama pravomoćno osloboditi; crkve izuze od poreza i dopusti oporuke u njihovu korist; dokinu sramotnu kazan na križu.

Polaganim i sustavnim radom osigurava on prevagu kršćanstvu, a bilo je samo mudro i politično, da je jače istupio, otkako je svojom pobjedom nad Licinijem god. 323. postao samovladarom čitavoga carstva. Poganski hramovi bijahu napušteni, žrtve, zabranjene, svetišta s nećudorednim kultusom zatvorena; (Vita Constantini 23.)

Da odluči posvemašnju pobjedu kršćanstva, dade kleru velike povlasti; riješi ga neugodnih municipijalnih službi; biskupima pače dade dio sudačke vlasti. (Cod. Theod. XVI. 2.) Da bi kršćanstvo svojim spoljašnjim sjajem bilo doraslo poganstvu, izgradi širom svijeta veličanstvene bazilike u Jeruzalemu, u Betlemu, u Antiohiji, u Nikomediji, u Rimu. Crkvama i biskupima podari imanja i doznači dohotke, da uzmognu namirivati trošak za liturgiju i dobrotvorno djelovati za bijedna i nevoljna.

Većih zadužbina ne učini, većih dobročinstva ne iskaza crkvi ni prije ni poslije nijedan vladar, pa ipak ima ljudi, koji uza sve to vele, da je Konstantin bio licemjerac, njegovo kršćanstvo nije bilo unutarnje, da nije bilo iskreno.

Ovijem ljudima dao bih u ruku onaj manifest Konstatinov, kojim je pozvao Istočane, da prigrle zakon Hristov. (Vita Constantini II. 48—60). On je odraz careva shvaćanja, resonansa njegova osjećanja. Iz manifesta zvuči najdublje uvjerenje, da je kršćanstvo prava, Bogom objavljena vjera, za koju sami dogadjaji svjedoče

da je čista i bez ljage: religio quam puram et immaculatam res ipsae testantur. Nije to nova vjera, ona je od iskona svijeta, nju je sam Bog ustanovio ... Neque enim nova ac recens est nostra religio, sed ex quo hujus mundi fabricam apte dispositam stetisse credimus tu hanc religionem cum debita tui numinis observantia instituisti. Ona je lex veneranda, častan zakon, vera doctrina, istinita nauka, koju bi morali svi prihvatiti, koji pravoga Boga traže. Pa koliko bi živo želio, da sav svijet bude kršćanski, nije posizao za silom, znajući, da dobra stvar vlastitom snagom pobjedjuje, i da ne smije ono počinjati, što osudjuje i kudi u svojih predšasnika. Da sveta stvar pobijedi, obraća se toplom i nježnom molitvom Gospodu, neka on blagoslovi njegovo djelo i spasenje svijetu donese: Nunc te, Deus Optime Maxime, oro adque obsecro ... per me famulum tuum salutem conferre velis ... Tuo enimductu atque auspicio res salutares suscepi atque perfeci ... Tibi animum meum dicavi, amore simul ac timore probe temperatum. Nam nomen quidem tuum sincere diligo. (Vita Const. l. c. 57—60.)

„Tebe, predobri i preveliki Bože, prosim i zazivljem ... podaj im po meni slugi Tvome spasenje. Ti si mi vogj i po Tebi svete poslove započeh i dokrajčih ... Tebi sam posvetio dušu svoju, Tebe ljubim i Tebe se bojim. Ime Tvoje iskreno štujem."

Može li zar u ovim riječima biti laži i licemjerstva? Zar ovako govori despot, kojemu do ničesa nije stalo nego do svoga egoizma, i kojemu ništa nije sveto nego njegova probit i korist? Ako su Konstantina sklonuli tek državni računi na kršćanstvo, a kako je to, da mu je on vjeran ostao u crne dane, kada je Arijevo krivovjerje pocijepalo hierarkiju, i kada se činila čitava crkva na rasulu? Kako nije tada drugojačije počeo računati, kako to čine trgovci, kada ih dojakošnji njihovi poslovi izdadu?

Ne, Konstantin Veliki bijaše kršćanin iz čistoga uvjerenja, on je bio iskreni unutarnji obraćenik. Povjesna pragmatika sa prirodnim razlozima i računima nikada ne će odgonenuti tajnu njegova obraćenja.

Stoga smo logičnom nuždom prinukani, da poklonimo vjeru Eusebiju, koji kazuje, da je Konstantin Božjim i čudesnim vidjenjem pribio se Hristu. Stvar je svima poznata. Prije bitke sa Maksencijem, kada je sunce zapadu naginjalo, ukaza se Konstantinu i njegovoj vojsci na nebištu nad samom sunčanom

kugljom svijetao križ sa natpisom: τούτῳ νίκα[4] u tom je znaku pobjeda. Slijedeće noći javi se Gospodin u snu vladaru, sa istim nebeskim znakom, te mu naloži, da prema vidjenju učini za svoje legije novi bojni stijeg sa križem i imenom Hristovim na vrhu, pak mu obreče, da će ga pod ovim znakom svuda pobjeda pratiti.

Vijest Eusebijeva historično se ne može osporiti. Sam Konstantin mu je pod prisegom dogadjaj pripovijedao, pod tim stijegom, labarum, njegove su legije hametom porazile jaču vojsku Maksencijevu; savremeni i kršćanski i poganski pisci pripisuju Konstantinovu pobjedu čudesnom vidjenju; poganski retor Nazarij u svom panegiriku[5] držanom god. 321. govori o njekoj nebeskoj pomoći Konstantinu, što je poznato čitavoj Galiji. Na ovu pomoć podsjeća sam napis na slavoluku, što ga je još poganski senat sazdao u Rimu u čast Konstantinu, koji i danas stoji,

---

[4] O dogadjaju pripovijeda Eusebije u Vita Constantini I, 28 ovo: „Verum cum ipse Victor Augustus nobis qui hanc historiam scribimus longo post tempore, cum videlicet in ejus notitiam et familiaritatem pervenimus, id retulerit et sermonem sacramenti religione firmaverit; qui posthac fidem huic narrationi adhibere dubitabit? Praesertim id quod subsecutum est tempus, sermonis hujus veritatem testimonio suo confirmaverit. Horis diei meridianis, soli superpositum, ipsis oculis se vidisse affirmavit, cum hujusmodi inscriptione: Hac vince. Eo viso et seipsum et milites omnes, qui ipsum nescio quo iter facientem sequebantur, et qui spectatores miraculi fuerant, vehementer obstupefactos“. U IX. i X. knjizi Eusebijeve crkvene historije nema ni spomena o čudesnoj prikazi, bit će za to, što je pisac djelo napisao davno prije nego se sa carem upoznao. Izvještaj Lactancijev De mort. pers. 44. nije Eusebijevom pripovijedanju ni u čem oprečan i ako govori samo o noćnom vidjenju: „Constantinus copias omnes ad urbem propius admovit et e regione Pontis Milvii consedit. Imminebat dies, quo Maxentius imperium ceperat, qui est ad sextum kalendas novembris, et quinquennalia terminabantur. Commonitus est in quiete Constantinus ut coeleste signum Dei notaret in scutis, atque ita praelium committeret. Fecit ut jussus est, et transversa X littera, summo capite circumflexo, Christum in scutis notat. Quo signo armatus exercitus capit ferrum, procedit, hostis obviam sine imperatore, pontemque transgreditur. Acies pari fronte concurrit“. . . . Svojom povješću ne poriče Laktancij danje vidjenje Konstantinovo. — Teško je ustanoviti, kada se zbila čudesna prikaza. Euzebije izriječno veli, da roka ne zna, a Laktancij, kako se iz gornjega citata razabire, stavlja ju u oči same bitke na mostu milvijskom.

[5] U pogl. 14. veli retor: In ore denique est omnium Galliarum, exercitus visos qui se divi'nitus missos prae se ferebant. — Govor je izrečen na 1. ožujka 321., na rodjeni dan caesarâ Crispa i Konstantina, i na Quindecennalia samoga Konstantina Augusta. Čitav je odštampan u Migne P. L. VIII. 581—608.

pa govori, da je Konstantin pobijedio tirjanina instinctu divinitatis, Božjim poticajem i na dahnućem.

Historijski ne može se protiv Konstantinova vidjenja iznijeti jačih poteškoća, nego li se uopće iznašaju protiv čudesnoga postanka vjere Hristove.

Tu nedavna je napisao glasoviti konvertita universitetski profesor u Halle-u Ruville duboko filozofsko-mystično djelo: Der Goldgrund der Weltgeschichte (Freiburg 1912.). Razvija u njem misli, kako se svjetska povijest ne da obuhvatiti samim prirodnim gledištima i dno njezino da se ne može razumjeti samom snagom ljudske pameti. Hoće li čovjek da otkrije potpuni mysterij povjesnih činjenica, valja mu zaroniti u izvore i počela ljudskoga razvoja, valja mu obresti sve one ciljeve i zagonetne sile, što ravnaju udesom ljudskoga roda, pa tu nam se onda očituje, da je povijest svijeta samo dijelak onoga poretka, koji vlada u svemiru, i za to se ne može shvatiti bez Onoga, koji je putove označio zvijezdama i zakone napisao silama svemirskima. Tuj dolazimo do istine, kako Sunce nebesko sjaje širom cijeloga svijeta, tako i veličanstveno oko Božje Providnosti neprestano i otvoreno sja nad udesom ljudskoga roda i njegove povijesti. I samo u ovom svijetlu možemo mi pravo razumjeti onu dramu, koju od iskona na svjetskom pozorištu glumi koljeno ljudsko, nijesmo li voljni svu povijest čovječanstva proglasiti nerazumljivim kaosom ljudskih strasti i slučajnim vrtlogom hira njekih ljudi, koji su se neznanom sudbinom rodili u kraljevskoj kolijevci.

Duboke ove istine, vidovite za duše izabrane, prekrasno ilustrira povijest Konstantinova. Obična nauka historijska može da nam odgonene spoljašnji mehanizam Konstantinovoga djela, ali onu duboku i unutarnju silu, što je njemu naprečac odsjekla životni smjer i put, toga nam nigda kazati ne će. *Vjernu kršćaninu nije težak zaključak, da se historija Pavlova na njeki način opetovala u Konstantinu i da je ovdje nauka, kao toliko puta, došla do neposrednoga zasizaja Božijega Prsta u tok povijesti svjetske. Pojava Konstantinova promatrana sa ovoga stajališta jest jedan dokaz više za svrhunaravsko podrijetlo vjere kršćanske.*

Poznata je teorija Carlylova, koju je razvio u svojoj knjizi: Über Helden und Heldenverehrung in der Geschichte (u prijevodu Neuberg-a, Berlin 1893.), da čitav razvoj ljudskoga roda proizvadjaju njeki osobitom milošću Božjom obdareni ljudi. On po-

stavlja pet tipova izabranih ljudi: proroke, pjesnike, svećenike, pisce i vladare, pa ih potanko analizuje. U okvir Carlylovih tipova spada na vlas i podoba Konstantinova. Već njegov životopisac Eusebije (Vita Constantini I. 7.) isporedjuje ga sa najvećim vladarom staroga vijeka: sa Aleksandrom Maćedoncem. I u istinu imade Konstantin sve oznake i sva svojstva velikoga vladara. Kako je Aleksandro velik, jer je Istokom pronio kulturu grčku, Karlo velik, jer je uljudio svoje Germane, Petar veliki, jer je prosvijetio najveći narod slavenskoga svijeta, tako je i Konstantin velik, jer je milanskim ukazom rimskoj imperiji otvorio nova, čistija, zdravija vrela kulture i prosvjete. I kao što su ti veli ljudi sazdali gradove, da budu sjedišta i čuvari njihovih životnih misli, tako je i Konstantin osnovao svoj carski grad, koji i ako nije više nosilac njegovih misli, ali je svojom važnošću svedjerni svjedok veličine svoga Utemeljitelja. Nu nije mi namisao isticati ovu da tako kažem profanu veličinu Konstantinovu.

Konstantin imao je vanrednih naravnih vrlina. Imao je i velikih manâ, jer gdje su vrline velike, velike su često i mane. Nu nijesu ga njegova prirodna svojstva visoko iznijela na pozorištu svjetske povjesnice, nego onaj divinus instinctus, ono božansko nadahnuće, kojime je dalje vidio nego li drugi ljudi, i zreo ono, što ini nijesu gledali. Njegova je veličina, što je razumio svu veličajnost i sav mysterij Isusa Hrista. Neobuzdanom ali sigurnom snagom je on svojoj vjeri dao izražaja i križ pomaknuo, usadio u centar čovječanstva i njegove povijesti. Razumio je i danas još mnogima nerazumljivu istinu: da je u križu spas čovjeku i rodu njegovu.

Vidjenje Konstantinovo τούτῳ νίκα obistinjuje se svedje, obistinjivat će se do kraj svijeta. Pobjegjuje križ, ne što će sav svijet da osvoji, nego što ga nikoja sila satrti ne će... Christus heri et hodie, ipse et in saecula.. Hrist juče i danas, on na vijeke. Konstantin je, koji je ovu vjekovnu istinu u velikoj povjesnici iznio ljudstvu na vidik.

Kronotaksa spljetskih nadbiskupa.

(Od razorenja Solina do polovice XI. vijeka.)

Pišu: Don Fr. Bulić
Dr. J. Bervaldi.

Raspravljajući u Kronotaksi Solinskih biskupa o vrijednosti njihovih Kataloga[1], rekosmo (na strani 342.) malo riječi o postanku crkvene hijerarhije u Spljetu. Ne htjedosmo tu zaći u potankosti, jer bi nas to bilo daleko odvelo od našega cilja. No kada je jednom dovršena Kronotaksa solinskih biskupa i kritika njihovih Kataloga, osvrnut ćemo se u kratko i na prve vijekove spljetske crkve, ove direktne baštinice stare solinske crkve, jer nekoja pitanja, kano na pr. ona o umetnuću nekojih biskupa megju solinske biskupe i o premetnuću drugih megju spljetske biskupe, što je učinio sastavljač Rimskog Kataloga, — pitanja ne izvedena ondje do kraja, postat će jasnija ovom radnjom. Nije nam ni ovdje namjera pisati povijest ovih biskupa, nego ustanoviti historičke osobe, koje su sjedile na spljetskoj biskupskoj stolici, od razorenja Solina do polovice XI. v., to jest do nadbiskupa Dabrala (god. 1030.), i utanačiti dobu njihova biskupovanja. Dalje ne idemo, jer od Dabrala unaprijeda slažu se u glavnomu svi Katalozi i nema osobitih prijepornih pitanja glede kronologije spljetskih nadbiskupa. Pri ovomu držat ćemo se iste metode istraživanja, koje i u Kronotaksi solinskih biskupa, pozvat ćemo naime u pomoć izvore prvoga reda, za koje zub pristranosti ne može zapeti, ali nećemo zabaciti ni one drugoga reda, davajući im, dakako, onu vrijednost i važnost, koju zaslužuju.

Doba, koje zaokružismo u ovoj raspravi, ne samo da je najznamenitije za biskupsku stolicu spljetske crkve, nego u

[1] *Bogoslovska Smotra* (III) god. 1912., sv. I.—IV.

glavnom nalići povijesti crkvene hijerarhije u Solinu. I s ovog pogleda ova će rasprava baciti nove svjetlosti s jedne strane na drugu i rasvijetlit će bolje neke tamne tačke porijetla ovih dviju crkava.

Ivan Ravenjanin nadbiskup.

Prije nego ugjemo u samu raspravu, red je da rečemo nekoliko riječi o razorenju Solina, jer je ovo polazna tačka za našu zadaću.

Novija istraživanja dokazala su, da je Solin bio porušen od varvara oko god. 615[2]. Ovim se ne slažu stariji pisci[3]. Po njima Solin bi bio pao god. 639.—640. Savremeni dokumenti ovo ne kažu, ali poznij historičari dogjoše do ove godine, tumačeći slabo neke odnosne vijesti u Liber Pontificalis. Po ovomu, tada vladajući papa Ivan IV. (god. 639.—641.), rodom Dalmatinac, poslao je u ove krajeve opata Martina, da otkupi sužnje i sabere moći mučenika, te ih prenese u Rim. »*Iohannes, natione Dalmata, ex patre Venantio scolastico, sedit ann. I. mens. VIIII. dies XVIIII. Hic temporibus suis misit per omnem Dalmatiam seu Histriam multas pecunias per sanctissimum et fidelissimum Martinum abbatem propter redemptionem captivorum qui depraedati erant a gentibus. Eodem tempore fecit ecclesiam beatis martyribus Venantio, Anastasio, Mauro et aliorum multorum martyrum, quorum reliquias de Dalmatias et Histrias adduci praeceperat, et recondit eas in ecclesia suprascripta, iuxta fontem Lateranensem, iuxta oratorium beati Iohannis evangelistae, quam ornavit et diversa dona optulit*[4]. . .,« Bez dvojbe Ivan IV. poslao je ovih godina opata Martina u Dalmaciju, ali se iz toga ne da zaključiti, da je neposredno pred ovim godinama Solin bio porušen. Papa Ivan nije prije mogao opremiti Martina, da pomogne svojim domorodcima, jer nije bio Papa, dosljedno nije bio u stanju da to učini, obzirom na materijalna sredstva i moralni upliv, koji je jedino kao Papa imao.

Svi Katalozi, bez razlike, nose da je Ivan, rodom iz Ravene, bio prvi spljetski nadbiskup. Evo što o njemu piše Toma Arcidjakon: »*Interea summus pontifex misit quendam legatum Johannem*

[2] *Bullet. di archeol. e stor. dalm.* 1906. str. 268. sl; 1910. str. 136. sl.
[3] Oni su većim dijelom navedeni u *Bull. Dalm.* g. 1906. str. 268.
[4] *Liber Pontificalis* ed. Duchesne T. I. str. 330.

nomine, patria Rauenatem, qui partes Dalmatie et Chrouatie peragrando, salutaribus monitis christicolas informaret. In ecclesia autem salonitana, a tempore subuersionis presul non fuerat ordinatus. Venerabilis ergo Johannes cepit clerum et populum exhortari, ut archiepiscopatum ciuitatis antique intra se instaurare deberent; quod illis ualde gratum extitit et acceptum. Tunc coadunato clero, ut moris erat, electio in persona predicti Johannis concorditer ab omnibus celebrata est. Qui per dominum papam consecratione suscepta, tamquam bonus pastor ad proprias oues accessit, non animo cumulandi pecunias, cum ecclesia tunc esset pauperrima; sed caritatis studio de animarum salute lucrum spirituale querere satagebat. Ipsi concessum est a sede apostolica, ut totius dignitatis privilegium, quod Salona antiquitus habuit, optineret ecclesia Spalatensium«.[5]

Dakle Papa, koga Toma ne imenuje, posla nekoga poslanika Ivana, rodom iz Ravene, u Dalmaciju i Hrvatsku, da pouči njihove stanovnike u vjeri kršćanskoj. Ovaj nagovori spljetske gragjane, da izaberu nadbiskupa, koga od razorenja Solina još nijesu imali, a gragjani se rado odazvaše njegovu pozivu, te izabraše istoga poslanika Ivana za svoga biskupa. Sam Papa posveti u Rimu Ivana biskupom, koji se povrati megju svoje stado, da se brine za njihove duše, a ne da sakuplja novac, jer je tada crkva bila veoma siromašna. Preko njega dobi spljetska crkva sve povlastice, koje je jednom imala solinska crkva.

Je li ovaj nadbiskup Ivan historička osoba? Nemamo nijednog savremenog dokumenta, koji bi nam ovo posvjedočio. Sve što o njemu znamo, to je ono, što smo naveli ovdje, a što je napisao Toma arcidjakon, crkveni pisac XIII. v. († 1268.).

Msgr. Duchesne bio je prvi, koji je nazad malo godina metnuo u sumnju povjesničku osobu Ivana Ravenjanina. Govoreći o apoštolskom porijeklu solinske crkve, o prenosu moći sv. Dujma, o borbama IX. v. glede slavenske liturgije, piše, da je papa Ivan X. (914.—928.) sazvao dva put preko svojih elgata, pokrajinski sabor u Spljetu, da se urede crkveni odnošaji megju Latinima i Hrvatima, pa nastavlja doslovno: „Ivan X. (Papa) može se dakle smatrati reorganizatorom dalmatinske crkve. Poznato je, da je prije nego je postao Papom, bio dugo vremena biskupom u Raveni. Jer je bio premješten iz jedne stolice na drugu, bio je smatran u ono doba nezakonitim Papom

[5] *Histor. Salonitana* ed. Rački str. 33.

i mnogi nastaviše zvati ga Ivanom iz Ravene. Odatle, mislim, nastala je spljetska legenda, po kojoj bi ona crkva i njezina metropolitanska pokrajina bila obnovljena od nekog Ivana Ravenjanina, legata jednoga pape, koga se ne imenuje i koji bi bio poslije razorenja Solina prvi nadbiskup spljetski".[6]

Po Duchesnu dakle, Ivan Ravenjanin, prvi nadbiskup spljetski, bio bi legendarna osoba, stvorena na temelju osobitih odnošaja, koje je papa Ivan X. imao sa Spljetom i sa cijelom spljetskom metropolitanskom pokrajinom, a koji Ivan bijaše nadbiskup Ravene, prije nego je postao rimskim Papom.

Mnijenje Duchesnovo, i ako se ne može poprimiti, ne može se naprosto ni zabaciti. Za Ivana Ravenjanina, kako rekosmo, nemamo nikakvih direktnih historičkih dokaza, da bi ga se imalo ubrojiti megju spljetske nadbiskupe i smatrati utemeljiteljem crkvene hijerarhije. I ako dakle ovo mnijenje nije bez temelja, mi se ipak s njime ne slažemo. Za Ivana Ravenjanina nema dokaza prvog reda, istina je, ali ima nekoliko drugoga reda, koji svi skupa uzeti, vojuju za historičko opstojanje ovoga nadbiskupa.

U prvom redu imamo Tomu Arcidjakona. Nije njegova Historia Salonitana[7] u svemu vjerodostajna, da joj se mora slijepo vjerovati; nije Toma savremenik ovih dogagjaja, da ih je mogao vjerno opisati, ali nije od njih ni mnogo vijekova odaljen. Spomen na prvog spljetskog nadbiskupa nije stvar tako male važnosti, da bi se moglo svjedočanstvo Tomino zabaciti kao skroz nepouzdano. Uspomena na prvog spljetskog nadbiskupa, na njegov organizatorni rad u crkvi spljetskoj, mogla je legenda uzveličati i poljepšati, ali nije vjerojatno, da bi bila sve iz temelja izmislila.

[6] *Le Provincial romain au XII. siècle* u *Mélanges d' Archéologie et d' histoire de l' École française de Rome.* Année XXIV (1904.) fasc. I. p. 106. *„Jean X. peut donc être considéré comme le réorganisateur de l' eglise dalmate. On sait qu' avant d' être pape il avait été longtemps évêque de Ravenne; cette translation le fit considérer, en ce temps-là, comme un pape illégitime et bien des gens continuèrent à l' appeler Jean de Ravenne. De là, je pense, dérive la légende de Spalato, d' après la quelle cette église et sa province métropolitaine auraient été rétablies par un certain Jean de Ravenne, légat d' un pape qu' on ne nomme pas, et qui aurait été, après la destruction de Salone, le prémier archevêque de Spalato."*

[7] O vjerodostojnosti *Historiae Salonitanae* Tome Arcidjakona vidi Rački u *Književniku* I. str. 358. sl.; Marczali, *Ungarns Geschichtsquellen im Zeitalter der Arpaden.* Berlin 1882., str. 116. sl.

Katalozi, svi do jednoga, nose Ivana Ravenjanina kao prvog spljetskog nadbiskupa. Vidjeli smo, da u Katalozima ima dosta pljeve, ali da je u jezgri povjesnička bitnost sačuvana. Osoba, o kojoj se svi Katalozi slažu, mora se uzeti u obzir, i ako su ovi izvori drugoga reda.

Obzirom dakle na Tomu Arcidjakona i na jednodušno svjedočanstvo Katalogâ, držimo, da je u istinu opstojao jedan biskup imenom Ivan Ravenjanin i da je on utemeljitelj crkvene hijerarhlje u Spljetu.

Nastaje sada drugo pitanje, mnogo važnije od prvoga: kada je Ivan Ravenjanin biskupovao, kada je naime počela crkvena hijerarhija u Spljetu?

Tradicija hoće, da je prošlo veoma malo godina megju razorenjem Solina i osnutkom spljetske biskupije. Po ovoj tradiciji god. 639. bio bi Solin porušen, a već god. 650. bio bi Spljet imao svoga biskupa, u osobi Ivana Ravenjanina.

Katalog Rimski, koji nije u neprilici — kako smo vidjeli — sa nijednim biskupom solinskim, nije ni sa Ivanom Ravenjaninom. Po ovomu Katalogu Ivan je biskupovao od god. 650. do god. 680. S ovim se dakako slaže i Škematizam spljetske biskupije. Iz kojega su izvora ove godine izvagjene, ne nosi spomenuti Katalog. Niti Farlati to ne spominje, nego što se je on, odmah u početku, pri svom općemu osvrtu na Kataloge, pozvao na Tabulae rimske, o kojima, kako vidjesmo, ništa potanje ne govori.

Toma Arcidjakon, jedini stari pisac iz XIII. v., koji prvi donaša nekoliko vijesti iz života Ivanova, ne kaže, kada je on postao spljetskim biskupom, ni koji ga je Papa poslao kao legata u Dalmaciju. Dok o drugim biskupima, koje kasnije navagja, nosi dobu njihova biskupovanja, za ovoga najvažnijega ne zna ništa, dapače ni koji ga je Papa poslao, ni koji ga je Papa posvetio. Ali odmah iza Ivana Ravenjanina navagja Toma biskupa Justina, o kojem kaže, da je biskupovao godine 840. »*Denique post Salone interitum in Spalato hos inuenimus antiquiores fuisse antistites: Justinus archiepiscopus extitit anno incarnationis octingentesimo quadragesimo; Marinus archiepiscopus fuit tempori Caroli regis et Branimiri ducis Sclauoniae; Johannes archiepiscopus fuit anno domini nongentesimo quarto decimo tempore Tamislavi ducis; Martinus archiepiscopus fuit anno domini nongentesimo septuagesimo tempore Theodosii imperatoris et Dirsci(s)claui regis*«. (Str. 36.)

Ako Toma Arcidjakon, pisac XIII. v. znade za Ivana Ravenjanina, koji bi po legendi bio biskupovao u drugoj polovici VII. v., kako je to, da ne znade za nijednoga biskupa iz konca VII. v., iz cijeloga VIII., pa ni iz prvoga dijela IX. vijeka? Može se donekle razumijeti, da je mogao iščeznuti jedan ili drugi biskup, pa da se je mogao djelomice i njihov red zamijeniti, ali da za prvih 190 godina, kroz koje bi razdoblje bila tobože opstojala biskupija u Spljetu, da Toma ne zna, nego samo za jednoga biskupa, i to za samoga Ivana, to je nerazumljivo, nevjerojatno. I ovo je tim nevjerojatnije, što bi on znao za prvoga biskupa iz god. 650.—680., a ne bi znao za njegove nasljednike sve do god. 840.

Nego dopustimo za čas, da se je sačuvala uspomena na biskupa Ivana iz druge polovice VII. vijeka, a da je od svih ostalih biskupa uspomena iščezla. Toma je bar ovo imao znati. Ako je on iz dokumenata, ili kako drugačije bio osvjedočen, da je Ivan Ravenjanin bio biskup malo godina iza razorenja Solina, te je njega kao takova smatrao i kao takova uzeo, je li moguće, da bi on odmah iza njega preskočio u povijesti na biskupa iz god. 840., a da ne bi bio barem kazao, da je iščezla spomen na Ivanove nasljednike, i to za preko jedan vijek?

Istina, poglavlje XIII. Tomine povijesti nosi naslov: *Cathalogus Archiepiscoporum, de quibus extat memoria,* ali opažamo, da u ovomu poglavlju Toma govori samo o biskupima IX. i X. v. i da je u ovomu jedan ili drugi biskup izostavljen, zato on kaže *de quibus extat memoria.* Da bude pak u istinu iščezla svaka spomen o biskupima spljetskim za 160 godina, t. j. od smrti Ivana Ravenjanina (g. 680.) do Justina (840.), bio bi to Toma drugačije istaknuo, ako ne u naslovu poglavlja, a to barem u tekstu.

Kada Toma ne spominje nasljednike Ivanove iz VII., VIII. i djelomice iz IX. v., kada ne kaže kada je Ivan bio biskupom, ni koji ga je Papa u Dalmaciju poslao, onda se ne može uzeti za povjesničku istinu kasnija predaja, da je odmah iza razorenja Solina bila osnovana crkvena hijerarhija u Spljetu, dapače moramo zaključiti, da je Ivan Ravenjanin biskupovao mnogo kasnije.

Toma svršivši vijesti o Ivanu Ravenjaninu i o prenosu moćiju sv. Dujma i Staša iz Solina u Spljet nastavlja: »*Igitur duces Sclauoniae habere ceperunt in magna ueneratione ecclesiam beati*

Domnii, donantes ei praedia et possessiones multas, decimas et oblationes corde ylari offerentes.« (Str. 35.)

Dokumenti svjedoče, da su hrvatski banovi i vladari počeli darivati crkvu sv. Dujma i njezine biskupe tek IX. v. A kako Toma ove darovštine ne odalečuje od vremena, u kojemu je Ivan Ravenjanin biskupovao, to se dade zaključiti, da je Ivan Ravenjanin mogao, dá, biskupovati prije ovih darovština, ali ne mnogo prije, nikako pak VII. v.

U povijesti Tominoj čitamo još neke vijesti o prvom nadbiskupu spljetskomu, koje mogu prilično označiti dobu u kojoj je Ivan Ravenjanin biskupovao. Evo što on o njemu još piše: »*Etenim per Dalmatie et Sclauonie regiones circuendo restaurabat ecclesias, ordinabat episcopos, parochias disponebat, paulatim rudes populos ad informationem catholicam attrahebat*«. (str. 33.) A malo dalje nastavlja: »*Postquam autem per predicationem predicti Iohannis ac aliorum presulum salonitanorum duces Gothorum et Chroatorum ab Ariane hereseos fuerant contagione purgati*« ... (str. 35.)

Po Tomi dakle nadbiskup Ivan bio bi ušao u odnošaje sa Hrvatima, obnovio crkve i župe, posvetio biskupe, dapače obratio i njihove banove sa arijanske hereze na katoličku vjeru. Sve ove okolnosti ne pristaju VII. vijeku. Istom ovoga vijeka dogjoše Hrvati u ove krajeve i kako su pogani bili, pogani su za duže vremena i ostali.

Nije nam poznato tačno doba pokrštenja Hrvata. Po caru Konstantinu Porfirogenetu ovo krštenje bilo bi se obavilo u tri navratka. Prvo je imalo uslijediti VII. v. za cara Heraklija, drugo za bana Porina, kada se Hrvati otresoše franačkoga jarma, treće pak za cara Bazilija (god. 867.—876.)

Za prvo pokrštenje nemamo nikakvih dokaza, dapače sudeći po svemu, nije se ovo niti zbilo. Nećemo da rečemo ovim, da pojedini Hrvati VII. ili VIII. v. nijesu bili pokršteni. Ali ovih je morao biti veoma mali broj i to samo oni, koji su, prilikom okolnosti, ušli u tjesnije odnošaje sa latinskim pučanstvom. Da su Hrvati bili pokršteni VII. v. i da su njihovi banovi prigrlili tada vjeru Krstovu, bio bi hrvatski narod ušao ovoga vijeka u evropejsku povijest. Za sve evropejske narode počimlje njihova redovita povijest, ako ne prije, a to sigurno njihovim pokrštenjem. Hrvatska prosvjetna povijest počimlje IX. v. Pokrštenje Hrvata, koje je obuhvatilo narod u njegovoj cjelini sa narodnim poglavicama, spada u prvu četvrt IX. v. poslije nego

Hrvati zbaciše franački jaram: »*Et exinde liberi ac sui juris facti sacrum baptisma a Romano pontifice petierunt, missique episcopi ipsos baptizarunt, principatu tenente Porino*«.[8]

Od ovoga dogagjaja do Porfirogenetova vladanja ima nešto preko sto godina. Ovo pokrštenje Hrvata i okolnosti istoga imale su biti dobro poznate caru povjesničaru. Hrvati se obraćaju Rimu za pokrštenje i iz Rima dolaze biskupi, da ih krste. Moguće da je megju papinim poslanicima bio i neki Ivan rodom iz Ravene. Pošto su Hrvati bili već pokršteni, trebao im je biskup. Ivan najviše omilio Latinima i Hrvatima pa ga izabrali biskupom, a Papa ga posvetio. Ovo bi se slagalo i sa Tomom Arcidjakonom, koji kaže, da je Ivan iz Rima bio poslan od Pape i da je on bio Ravenjanin. Ivan odabere za svoje sijelo Spljet, grad utvrgjen, u komu je bilo lako preobratiti Dioklecijanov Mauzolej u crkvu i dio carevih odaja u biskupske dvorane. »*Tunc prenominatus Severus domicilium suum quod in Spalato sortitus fuerat, quando de insulis redierunt donauit ecclesie cum turri angulari et palatio episcopium ibi fieri statuens; ibique uenerabilis presul Johannes primitus habitare cepit. Templum Jovis . . . ab ydolorum mundavit figmentis, ianuas in eo serasque constituens . . . Fecit ergo ex phano illo ecclesiam*« . . . (H. S. str. 34). Hrvati, a osobito njihovi vladari bijahu na domaku Spljeta: u Solinu i u Bihaćima. Za to iz Spljeta bijaše zgodno upravljati biskupijom, koja je obuhvaćala i Hrvate »*usque ad ripam Danubii*«. Suviše imalo se je pravo na povlastice, koje je jednoč imala solinska crkva i dobile se; što je mnogo vrijedilo i onda i kasnije. Da je u Spljetu već bio biskup, sva je prilika, da bi se pokrštenje bilo obavilo njegovim posredovanjem, po njemu, i da bi to bili Hrvati gdjegdje spomenuli u mnogim darovnicama, kojima darovaše spljetske biskupe i njihovu crkvu. A kad bi i bili izostavili ovu okolnost hrvatski vladari, ne bi sigurno spljetski biskupi, osobito u raspravama X. v., kada im je trebalo oslona da zadrže nad Hrvatima svoju hegemoniju u crkovnom pogledu. Ovo je oružje moglo jako djelovati; ako nije bilo upotrebljeno, znači da ga nije niti bilo. A ovo nam potvrgjuje sam Papa Ivan X. u pismu upravljenu god. 924. kralju Tomislavu i drugim, u kojemu kaže, da su Hrvati od Apoštolske Stolice primili kršćan-

[8] Constantini Porphyrogeniti, *De administrando imperio*. Ed. Bonn. str. 145; Smičiklas, *Hrvatska povjest* I. str. 171; Klaić, *Povjest Hrvata* I, str. 47.

sku vjeru: »*Quis enim ambigit Sclavinorum regna in primitiis apostolicae et universalis ecclesiae esse commemorata? cum a cunabulis escam praedicationis apostolicae ecclesiae perceperunt cum lacte carnis*« . . . (Doc. str. 189.)

Još nam jedan dokaz može poslužiti da utanačimo doba, u kojoj je biskupovao Ivan Ravenjanin.

Toma Arcidjakon pripovijeda, da su pod ovim biskupom bile prenešene moći sv. Dujma i Staša iz Solina u Spljet. U zgodno doba, pripovijeda Toma, otigjoše Splječani, pod vodstvom nadbiskupa Ivana u Solin, ugjoše u biskupsku baziliku, gdje nagjoše sve ispremješano i porušeno. Bijaše ono mjesto puno ruševina i ogorina, obraslo dračjem i korovom, te premda ih je bilo nekoliko, koji su preživjeli poraz Solina i poznavali onaj položaj, ipak, jer grob sv. Dujma bijaše sakriven u podzemnim svodovima, nije se moglo raspoznati odakle bi se imalo dignuti njegovo tijelo. »*Tamen quia tumba ipsius subterraneis fornicibus absconsa latuerat, non facile discerni poterat unde corpus beati Domnii tolleretur*«. Prokopaše zemlju i prvi sarkofag koji nagjoše, digoše, i da ih ne bi Slaveni smeli u poslu, brzo ga prenesoše u Spljet. Otvorivši ovdje sarkofag, vidiše da je u njemu tijelo sv. Staša, ne sv. Dujma. Sutra dan opet otigjoše u Solin, i s istog mjesta »*de eodem loco sarcofagum beati Domnii effoderunt*«, iskopaše sarkofag sv. Dujma i velikom ga žurbom u Spljet prenesoše.[9]

---

[9] Smatramo potrebitim upozoriti ovdje na ono što rekosmo prošle godine u „Bogoslovskoj Smotri" na str. 12. gdje je u kratko bila istaknuta razlika, koja prolazi megju legendom i povješću u pogled sv. Dujma i njegovih moćiju. Dodat ćemo ovdje, da su po svoj prilici tjelesa ovih dvaju mučenika bila dignuta iz dvaju podzemnih grobova, na zapadu groblja na Manastirinama, iz onog mjesta, nad kojim je god. 1695. bila podignuta kapelica sv. Dujma. Ovo zaključujemo iz ove okolnosti u legendi, što su oba tjelesa bila izvagjena iz podzemnih svodova — *fornices subterranei* — a tu su baš dva podzemna svoda, za dva tijela. Sudeći po drugim dokumentima nijesu ona dva tijela bila prenešena u Spljet ni VII. ni VIII. nego valjda IX. ili X. vijeka. S ovog razloga nastale su mnoge netačnosti u legendi. Nije ovaj prenos obavio Ivan Ravenjanin, nego koji drugi biskup, možda i imenom Ivan, od kojih jednoga nalazimo u X., a drugoga u XI. vijeku. U našem razlaganju ne idemo za tim da utanačimo dobu, kada su ova dva tjelesa Splječani prenijeli, ni pod kojim biskupom, jer bi nas to daleko odvelo. Nama je ovdje glavno da iz same legende dokažemo, kako ovaj prenos nije mogao slijediti ni VII. ni VIII. v., dosljedno da se iz one legende ne može po nijedan način zaključiti, kako prijatelji tradicije hoće, da je Ivan Ravenjanin biskupovao VII. ili VIII. v.

Ima i poznijih legenda, koje se bave prenosom moćiju svetih Dujma i Štaša, a koje se u ovomu slažu: da su naime iz gradske bazilike Splječani digli tjelesa mučenika; da su u ovoj bili podzemni svodovi, da su u ovim bili sarkofazi i da su ovi mučenici bili jedan kod drugoga pokopani.[10]

U ovim legendama neke su tačke karakteristične za utanačenje dobe, u koje bijahu ova tjelesa prenešena.

Legenda VII. v., pa ni ona VIII. v., bar u prvoj polovici ovoga, ne bi bila mogla ustvrditi da su tjelesa svetaca ležala bilo gdje u Solinu megju gradskim zidinama, jer po rimskom zakonu bilo je strogo zabranjeno pokapati i sažigati mrtvace u gradu. S ovog razloga ležali su pokojnici, pa i sami mučenici, u cijelom rimskom carstvu, van grada, u bazilikama groblja, pa tako bijaše i u Solinu. Da se bude prenos obavio mnogo godina poslije razorenja Solina, metnimo i preko dva vijeka kasnije, tada bi bila razumljiva ova netočnost u legendi, kada se je već svugdje po svijetu pokapalo unutar gradskih zidina, pa tako i u Spljetu. Legenda zavagjajući se za tadašnjim običajima uzela je da su i za rimsko doba tjelesa bila pokopana unutar gradskih zidina.

Suviše legende kažu, da su u gradskoj bazilici bili grobovi u podzemnim svodovima, »*tumbae subterraneis fornicibus*», a u njima sarkofazi. Ovoj okolnosti pripisivali su prijatelji legende veliku važnost u tvrdom uvjerenju, da će se pri iskopinama gradske bazilike u Solinu naći podzemni svodovi. Stoprv prvih godina prošlog decenija (1902.—1906.) bijaše gradska bazilika prokopana, ali u njoj se nije našlo ni traga podzemnim svodovima, kako ih po starim liturgičnim propisima nije moglo niti biti.[11] Bjegunci iz Solina, koji bi po legendi bili tobože prisutni iskopavanju tjelesa sv. Staša i Dujma, znali su bez dvojbe da ovih podzemnih svodova nema i dosljedno ne bi u ovomu bila pogrješila legenda, da je ona postala VII. vijeka.

Napokon sve legende kažu, da se je iz istoga mjesta prenijelo tijelo sv. Staša, pa sv. Dujma. I ovo nam je dokazom, da se ovaj prenos nije zbio VII. v., nego mnogo kasnije. Sada je vrlo dobro poznato, da sv. Dujam i sv. Staš ne bijahu pokopani u jednoj te istoj crkvi, nego jedan od drugoga odaljen preko po kilometra. Sv. Dujam bio je pokopan u bazilici groblja

[10] *Historia Salonitana* str. 34; Farlati o. c. I. str. 472, 474.
[11] *Bull. Dalm.* 1903. str. 83.

na Manastirinama, a sv. Staš, takogjer u bazilici groblja, ali u Marusincu. (Vidi Tabl. I.). Ovo što je u znanstvenom svijetu poznato samo od nazad kojih petnaest godina, ovo je bez dvojbe bilo isto tako dobro poznato i tobožnjim solinskim bjeguncima, pa bar i njihovoj prvoj generaciji. Ako legenda počinja tako veliku pogrješku, da oba sveca stavlja skupa, onda su bez dvojbe mnogo kasnije bila prenešena ova tjelesa u grad, dosljedno Ivan Ravenjanin, koji ih je tobože prenio, morao je biskupovati bar jedan obilati vijek kasnije, nego li je Solin bio porušen.[12]

Branitelji legende, koji hoće da je Ivan Ravenjanin bio biskup drugom polovicom VII. v., pozivlju se na njegov sarkofag, koji se sada nalazi u krstionici sv. Ivana, negdašnjem hramu polače Dioklecijanove[13]. (Tabla XXVIII.)

Natpis na prednjoj strani sarkofaga glasi: *Hic requiescet fragelis et inutelis Iohannis peccator Harchiepiscopus.* Na ploči poklopca čita se drugi natpis u kraćenicama oko križa, ovako urezan:

Ἰησοῦς Χριστὸς νίκα, t. j. Iesus Christus vincit.

Najprije što upada u oči jest to, da se u ovom natpisu ne kaže, koji je Ivan biskup u njemu pokopan. Poznata su izim ovoga još dva spljetska povjesnička biskupa, imenom Ivana: jedan iz polovice X., drugi iz polovice XI. v. Mogao je i jedan od ovih biti sahranjen u ovomu sarkofagu.

Ne samo da natpis ne govori, koji je biskup Ivan u ovom sarkofagu pokopan, ali nije ni datiran, da bi se moglo po godini suditi, koji Ivan ovdje leži. Za ovake slučaje može nam pomoći samo paleografija i ornamentika sarkofaga.

---

[12] Vidi *Bull. Dalm. passim,* i *Sv. Dujam biskup i mučenik solinski. Povjesno-arheol. rasprava* napisao I. S. B. L. str. 64. sl.

[13] Ovaj se je sarkofag nalazio do g. 1881. u kapelici sv. Matije, tik na podnevu stolne crkve, koja je kapelica bila porušena godinu dana kasnije zbog osamljenja Mauzoleja Dioklecijanova. Sr. *Bullett. di archeol. e stor. dalm.* 1878. str. 10.; Bulić, *Dva sarkofaga Ivana Ravenjanina i Lovre Dalmatinca spljetskih nadbiskupa,* Zadar 1882. str. 3. — Farlati, *Illyr. Sacr.* III. str. 42. — Kukuljević, *Codex diplomaticus* I. str. 217. — *Ephemeris Bihaćensis* Tabla XXVIII. sl. 4.

Latinština ovoga natpisa nije najbolja. Čita se *fragelis et inutelis,* mjesto *fragilis et inutilis.* Ali po ovim pogrješkama ne može se suditi o dobi ovog natpisa. I u rimskoj epigrafiji poznijih vijekova nalazimo ovakih i sličnih pogrješaka. Neka slova u ovom natpisu, kano E naliče istim slovima natpisa kraljice Jelene, koji je iz X. v.[14], ali ovakih slova naći je i ranije. Sve ovo dakle ne može nam pomoći u datiranju ovog sarkofaga, jer se sličnih natpisa i slova nalazi u raznim vijekovima[15].

Nego u ovom natpisu karakteristično je jedno slovo, a to je O, kakovo se ne nalazi u drugim natpisima. Ovdje je ovo slovo ne samo četverouglasto, sastavljeno naime iz četiriju crta, koje se koso na kraju križaju, nego ove crte vire podobro vani četverokuta. Slovo O veoma slično ovomu, nalazimo u kotorskom nadgrobnom natpisu nekoga Andreacci-a, koji je sigurno iz g. 830.—840[16]. Na arhitravu crkve sv. Barbare u Trogiru iz X.—XI. v.[17], ako ne ranije, dolazi slovo O u četverouglastom obliku, dosta slično onomu sarkofaga Ivana nadbiskupa u Spljetu. U selu Drienovu kod Prijepolja, u dolini Lima, u Sandžaku Novopazarskom, nalazi se u ruševinama jedne crkve, ulomak natpisa, u kojemu je slovo O slično onomu u Trogiru. Dr. Patsch meće ovaj natpis u VII.—VIII. v., dočim dr. Jireček je mnijenja, da je iz IX.—X. v[18]. Sudeći dakle po ovom najvažnijem i najkarakterističnijem obilježju, sarkofag spljetskog nadbiskupa Ivana, imao bi biti jednog od nadbiskupâ ovog imena iz prve polovice IX. v.

Izim natpisa može nam pomoći, kako smo već rekli, izradba i ornamentika sarkofaga ovoga Ivana.

Pokrivalo uragjeno je na način krova, ali malne ravno, kakvih ne nalazimo u Solinu. Na pokrovu je suviše križ, koji

[14] *Peto i šesto izvješće* Bihaća, *hrv. društva za istraživanje domaće povijesti u Spljetu* str. 21. sl.; Barač-Kržanić, *U koljevci hrv. povjesnice,* Zagreb 1907. str. 54. sl.

[15] Le Blant: *Manuel d'épigraphie chrétienne,* Paris 1869. str. 42.

[16] Eitelberger, *Die mittelalterlichen Kunstdenkmale Dalmatiens* II. Aufl. p. 284. — Jackson, *Dalmatia, the Quarnero and Istria* vol. II. p. 70; vol. III. p. 44.

[17] Eitelberger o. c. p. 239. Taf. XIX. n. 2. — Jackson o. c. II. p. 145. *Guida di Spalato e Salona* p. 276. — *Vjesnik hrv. arheološkoga društva u Zagrebu* 1891. str. 78. — Monneret de Villard, *L'architettura romanica in Dalmazia* u *„Rassegna d'Arte"* Milano 1910. fasc. 7. p. 109.

[18] *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und Herzegowina* IV. (1896.) str. 295. — Jireček, *Geschichte der Serben* str. 174. Nota 1.

se proteže do sredine sarkofaga, a gdje se krakovi križaju, natpis je, koji smo naveli. Da je ovaj sarkofag nastao u razmaku od samih pedeset godina od solinskih sarkofaga, nema dvojbe, da bi svojom formom i izradbom više njima naličio. Naglih promjena ne nastaje niti u naravi, niti u umjetnosti.

Prednja strana sarkofaga razdijeljena je u četiri jednaka polja, u svakomu od kojih je nakit u obliku ljiljanâ, koji se pružaju šiljasto do kutova svakoga polja. U sredini, gdje se ljiljani sastaju, mala je ružica. Cattaneo[19] donaša nekoliko ornamenata, koji imadu neku, ako i blijedu, sličnost sa ornamentima na sarkofagu nadbiskupa Ivana. Najraniji bi bio iz godine 737., svi ostali su kasniji, ali svi iz VIII. v. Nego opaziti je, što je važno, da ova vrst ornamenta uvijek je ispremiješana sa drugim uresima, bogatim i raznovrsnim, poredanim jedan pokraj drugoga, što je karakteristično za VIII. v., dočim se u našem slučaju, isti ovaj ornamenat do četiri puta ponavlja[20]. Ornamentika IX. i X. v. jednostavnija je, i ne nosi na istom polju raznoliki ukras. A ovu jednoličnost opažamo baš na sarkofagu nadbiskupa Ivana. Stoga Ugo Monneret de Villard stavlja ovaj sarkofag u X. v. Evo što o njemu piše: „Neki drže, da je sarkofag u spljetskoj krstionici, sarkofag nadbiskupa Ivana, prvoga ovog imena u spljetskoj crkvi, djelo VII. v. Mi ne možemo dijeliti to mnijenje i prenašamo tu radnju u X. v. i to radi stiističkih forma njegovih dekoracija, a oslanjajući se takogjer i na paleografiju slova, a osobito na O, koje je jednako onome na sarkofagu kotorskoga biskupa Andreacci (830.—840.). To je O sastavljeno od četiriju crta, koje se na kraju križaju“[21].

Nego za datiranje sarkofaga nadbiskupa Ivana, može nam indirektno poslužiti i jedan drugi sarkofag, koji se sada nalazi u peripteru Dioklecijanova Mauzoleja, t. j. stolne crkve. (Vidi Tabl. XXIX.)

Natpis na pokrivalu i na gornjem rubu rake ovoga sarkofaga glasi: † *In n(o)m(ine) D(omi)ni. Ego Petrus do . . . . . e prior natus nutrit(us) erudit(us) in Spalato filius bene memoriae do(mini)*

---

[19] *L' Architettura in Italia dal sec. VI al Mille circa.* Venezia 1889. str. 87, 94, 102. — Rivoira, *Le origini dell' architettura Lombarda* I. str. 119. fig. 176. — Fogolari, *Cividale del Friuli* p. 42., 43.

[20] Cattaneo o. c. p. 73.

[21] *Rassegna d' arte* 1906. fasc. 6. p. 92. nota 3.

Cosme inclito priori, q(ui) posui hec tumul(um) recepsionis peccatrici corporis mei.

Nije ni ovaj natpis datiran, ali imamo u njemu više elemenata, po kojima možemo tačnije dobu utanačiti, nego li za sarkofag Ivana nadbiskupa.

U latinštini ovoga natpisa nema nikakve karakteristike, koja bi mogla nešto značiti za dobu sarkofaga, ali ima nekih osobitosti u slovima C, E, P, R. Okomiti potez slova C i E pruža se ispod dolnje, a gdjekod i povrh gornje poprječne crte; u P i R pak diže se povrh trbuha. Iste ove osebujnosti nalazimo i na sarkofagu Andreaccia u Kotoru, koji je, kako vidjesmo, iz god. 830.—840. Nedaleko od ovog vremena morao bi biti i ovaj sarkofag spljetskog priora Petra.

Još je važna jedna oznaka u ovom natpisu. Sin Petar i otac mu Kuzma bijahu priores, t. j. načelnici grada Spljeta. Načelnik grada, imenom prior, dolazi za prvi put u našim zemljama u dokumentima god. 918[22].

Istina je, da su se i prije ovoga vremena u rimskom carstvu zvali gradski načelnici priores. U Konstantinu Porfirogenetu čita se za gradskoga prvaka izraz: *προτεύων, προτεύοντες*[23] i to još za Dioklecijanovo doba. Pa u nekim, i ako rijetkim natpisima na Istoku, čita se za gradskog načelnika naslov: *προτεύων* još VI. v[24]. Na Zapadu pak počimlju se gradski načelnici nazivati prior za ostrogotskog vladanja[25]. I poglavica Krka nazivlje se u doba Ostrogota prior[26]. Ovaj dakle novi naslov, koji na Istoku nalazimo u dokumentima u grčkom življu pod imenom *προτεύων* još za Dioklecijanovo doba, a u natpisima tek VI. v., pojavljuje se na Zapadu u imenu prior VI. v. i to samo u naredbama. U natpisima ga još nema. Ni u Solinu, ni u Dalmaciji, za cijelo vrijeme rimskog vladanja, ne nalazimo ni jednog natpisa, u kojemu bi načelnik grada bio zvan prior. Reg bi da ne samo za rimskog vladanja, da li i za koji vijek kasnije nije bilo ovog naslova u Dalmaciji. Jedan dokumenat iz god. 805. zove načelnika grada Zadra: dux[27], a stopro, kako vidjesmo, god. 918. zove se prior.

[22] Rački, *Documenta* itd. str. 17.

[23] *De administrando imperio* str. 244., 245., 250.

[24] C. I. G. IV. n. 8627, 8630, 8631, 8651.

[25] Hartman M. L. *Geschichte Italiens im Mittelalter* I. str. 97. — Cassiodori, *Variae* VIII, 26.

[26] Cassiodori o. c. VII. 16: „*omnia enim sine priore confusa sunt.*"

[27] Rački, *Documenta* p. 310: „*Paulus dux Jaderae*".

Toma Arcidjakon spominje nekog Severa, po nagovoru kojega Šolinjani bi bili ostavili otoke i preselili se u Spljet i koji je morao biti prvi upravitelj grada. Njemu ne daje nikakova naslova, dali ga samo zove magnus Severus[28].

Ostale odnosne vijesti, koje iz Spljeta imamo i te nam svjedoče, da se u starije doba nijesu zvali načelnici grada priores. Najstariji naslov spljetskoga načelnika čitamo na sarkofagu, koji se sada nalazi u Peripteru stolne crkve: »... *Ergo comes viduasque tuens pater pupillis*«[29]. Comes dakle bijaše naslov ovoga bezimenoga upravitelja. Ovaj naslov bio je u običaju već od IV. v., pa slijedi više manje skoro kroz cio srednji vijek. Ovaj je natpis datiran, jer u njemu spominje se biskup spljetski Martin, koji je sigurno biskupovao od 970.—1000[30].

Najstariji pisani dokumenat iz god. 1000. zove spljetskoga načelnika princeps: »*una cum domino Florino principe Spalati et Clisii*[31].

Iz svega do sada rečena dade se zaključiti, da sarkofag Petra, spljetskoga priora, baš zato jer se on zove prior, ne može biti nego iz konca IX. ili iz X. v., a ne ranije.

Ako sad pogledamo na sarkofag nadbiskupa Ivana i prispodobimo ornamentiku s prednje strane ovoga sarkofaga sa onim Petra, opazit ćemo, da je megju jednim i drugim velika sličnost. I u ovomu zadnjemu sarkofagu, koji je razdijeljen u pet polja, vigjamo u četirima po strani četiri ljiljana, koji svršavaju šireći se na uglovima četverokuta. Pošto je

---

[28] *Historia Salonitana* c. X. p. 32.

[29] *Bullett. di archeol. e stor. dalm.* 1908. str. 147. Tabla XXII.

[30] Rački o. c. str. 24, 28. — Thomas Archidiac. *Histor. Salonit.* pag. 36.

[31] Rački o. c. str. 28. Ugo Inchiostri u opaskama, što je pridodao svojemu prevodu Mayerove radnje *Die Dalmatinisch-Istrische Munizipalverfassung* etc. u *Atti e memorie della Società istriana di storia patria* na str. 452. opaža, da ne posjedujemo u izvorniku ovaj dokumenat, u komu je govora o *Florianus princeps Spalati*, pa da je, po njemu, *princeps* umetnuto kasnije, kada je listina bila prepisana, dočim da je u originalu stalo *prior*. To je moguće, ali u natpisu na sarkofagu spljetskomu stoji *comes*, te se načelnik spljetski još za X. v. ne zove *prior* nego *comes*. Kasnije pak uvijek zove se *prior*, na pr. ... *tempore Pauli archiepiscopi et Nicodemi prioris* itd. (Rački o. c. passim). Najzadnji spomen dalmatinskih priora čitamo u jednoj listini kotorskoj iz XII. v., koje ime zamjenjuje kasnije naslov *comes*. Sr. Jireček, *Geschichte der Serben* I. str. 185.

sarkofag Petra iz X. v., ili najranije iz IX. v., ne možemo ni sarkofag nadbiskupa Ivana metnuti daleko od ovih vijekova, dakle u IX. v., a nikako u VII. v.

Da preglavimo.

Natpis na sarkofagu nadbiskupa Ivana ne kaže nam, koji je biskup Ivan u njemu pokopan, a imamo sigurno jednoga Ivana u polovici X. v., a drugoga u polovici XI. v. i Ivana Ravenjanina, o komu mi ne dvojimo. Slova na sarkofagu nadbiskupa Ivana, osobito O, sliče natpisu Andreaccia iz početka IX. v. Ornamentika, kakova je na sarkofagu nadbiskupa Ivana, pojavljuje se u VIII. v., ali ne osamljena, kako je ovdje vigjamo, dok nasuprot na sarkofagu jednoga spljetskoga priora iz IX. ili X. v. nalazimo veoma sličnu ornamentiku. Ne može se dakle ovaj sarkofag uzeti za sarkofag nadbiskupa Ivana, koji bi bio prvi spljetski nadbiskup i umro god. 680. U njemu je mogao najviše biti pokopan neki Ivan, koji bi bio biskupovao oko god. 800., ili valjda poznati Ivan nadbiskup spljetski iz X. v.

Mogao bi se tkogod u ovomu s nama potpuno slagati, a istodobno primijetiti, da je legenda pogriješila, što je sarkofag nadbiskupa Ivana iz IX. ili X. v. pripisala Ivanu Ravenjaninu iz druge polovice VII. v., ali da ovo još ne može biti dokazom, da toga Ivana nije bilo. Tradicija je više puta pogriješila, kada je htjela previše znati, kad je ubificirala mjesta, položaje, pa je mogla i u ovom slučaju pogriješiti.

Ova je primjedba dobra. Nadbiskup Ivan mogao je živjeti drugom polovicom VII. v., mogao je biti pokopan u kojemu sarkofagu, kojega je s vremenom, bilo s kojih razloga, nestalo, pa je kasnije potomstvo, kojemu se je jače usjekla u pamet uspomena na prvog spljetskog nadbiskupa, nego li na druge biskupe Ivane, uzela sarkofag jednoga nadbiskupa Ivana za sarkofag nadbiskupa Ivana iz Ravene. I mi mislimo, da se je to zbilja dogodilo.

Povjesničar Lučić (Lucius)[32] bio je u neprilici pri čitanju natpisa Ivana Ravenjanina, te ne mogavši odgonetati ono čudnovato O, i uzevši ga kao piknju, cijenio je, da je slijedeće slovo R početno slovo imena jednoga nadbiskupa, njemu nepoznata. On piše: »*quisnam autem fuerit hic R Archiepiscopus incompertum est,*

[32] *De Regno Dalmatiae et Chroatiae* libri sex. Ed. Amstelodami 1666. str. 474.

cum in antiquis Archiepiscoporum nominibus nullus tali caractere notetur ante B. Rainerium, qui in Ecclesia S. Benedicti magna veneratione colitur«. Farlati je (Illyr. Sacr. III. p. 42.) prigovorio Lučiću ovo neznanje.

I po ovomu se vidi, da do Lučićeva doba, dakle do polovice XVII. v., nije se znalo, koji je spljetski nadbiskup bio u ovomu sarkofagu pokopan, dapače niti to, da li je u njemu pokopan jedan nadbiskup, imenom Ivan. Da se je to zbilja znalo i da je kolala legenda, da je u ovom sarkofagu bio pokopan Ivan Ravenjanin, prvi nadbiskup spljetski, Lučić bio bi jamačno to znao; bio bi znao pročitati natpis, a ne bi bio napisao da je u njemu pokopan nepoznati biskup, komu ime počimlje sa slovom R. Možda da Lučić nije vidio ovaj natpis, te da mu je isti bio priopćen iz Spljeta, recimo od koga kanonika, svećenika i t. d. Ali da je ova legenda tada opstojala i ovi su morali znati za taj natpis i bili bi ga znali pročitati, te ga ne bi bili u pogrješnom prepisu poslali Lučiću. Ili da budu i to učinili, t. j. poslali Lučiću pogrješni prepis natpisa, bili bi mu javili, da je po legendi, u sarkofagu, na komu je ovaj natpis, pokopan nadbiskup Ivan Ravenjanin. Lučić bi ga za ovim bio u redu pročitao. Sva je prilika dakle, da je tkogod iza Lučićeve dobe ipak dobro pročitao ovaj natpis, ili sa samoga sarkofaga ili odgonetao iz djela Lučića, te kazao, da je u njemu pokopan neki nadbiskup Ivan. A pošto je legenda o Ivanu Ravenjaninu bila najjača u uspomeni od svih drugih nadbiskupa ovoga imena, zaključilo se je, da je ovo sarkofag Ivana Ravenjanina. Odjek ovoga mnijenja sakupio je Farlati, te ga prvi objelodanio. I od tada drži se, da je ovo sarkofag Ivana Ravenjanina, prvoga spljetskoga nadbiskupa.

Mi smo već iznijeli dokaze iz Tome Arcidjakona, iz kojih smo zaključili, da on ne kaže, kada je Ivan Ravenjanin bio biskup u Spljetu; da se dapače iz njegova pripovijedanja temeljitim razlogom može ustvrditi, da je Ivan Ravenjanin bio biskup ili pri koncu VIII. ili pak početkom IX. v. Dalnjih dokaza za ovu našu tvrdnju nećemo ovdje navagjati, ali ćemo ih navesti u raspravi o prvom nedvojbenom nadbiskupu spljetskomu, o kome ćemo sada govoriti. Ovdje će biti jasno, kada je započela crkvena hijerarhija u Spljetu i dosljedno, kada je Ivan Ravenjanin bio biskup.

Petar I. (II.) nadbiskup.

Prvi spljetski nadbiskup, o kome ne može biti ni najmanje sumnje, jest Petar I.

Za ovoga nadbiskupa svjedoči Trpimirova povelja dneva 5. ožujka god. 852. Hrvatski ban Trpimir, u svom dvorcu na Bihaćima, pred mnogim svjedocima, koji su potkrižani na povelji, potvrgjuje sve, što je bio on, ili njegov pretšasnik Mislav, darovao crkvi spljetskoj, ili kako je u dokumentu zove solinskoj „sanctae salonitanae ecclesiae"... »*quae est metropolis usque ripam Danubii et pene per totum regnum Chroatorum*« i to dobra, koja se nalaze u Lažanima (povrh Gomilice), u Tugarima (u Poljicima), u sv. Jurju na Putalju (povrh Sućurca). Suviše dariva on neka svoja kraljevska dobra i desetinu sa njegova imanja na Klisu. Sve ovo dariva Trpimir »*dux Chroatorum*«, jer prigodom gradnje crkve i manastira, u koji bijaše on doveo Benediktince, a nemajući dovoljno novca, da nabavi neke posude crkvene, uzajmi mu ga nadbiskup Petar: »*accomodauit nobis Petrus, salonitanae ecclesiae archiepiscopus et dilectus compater, XI. libras argenteas*[33]. Nema dakle sumnje, da je 852. bio biskupom u Spljetu Petar.

Crkva, koju Trpimir bijaše zajedno sa manastirom sagradio, podignuta je u Solinu, gdje se istočni obronak brda Kozjaka spušta prama Klisu, u mjestu zvanu Rižinice. Tu je Društvo „Bihać" vodilo iskopine i otkrilo temelje crkve i manastira sa natpisom: *Pro duce Trepime[ro]... preces $\overline{Xro}$ submittatis et inclinata habete colla trementes*[34].

Kada je počeo Petar biskupovati i kada je on umro?

Po Rimskom Katalogu, a dosljedno i po Škematizmu, biskupovanje Petrovo trajalo je od g. 830.—840. Sa godinom njegove smrti ne možemo se složiti, jer kako vidjesmo, Trpimirova je povelja iz god. 852. Za ovaj dokumenat znao je i Farlati[35]. On nije datiran po godinama, nego po vladanju Lotarija, kralja Franačkoga: *Regnante in Italia piissimo Lothario Francorum rege, per indictionem XV. sub die IV. nonis martii.* Lucij, koji

---

[33] Rački, *Documenta* p. 3 sl.

[34] *Bull-Dalm.* 1891. str. 84. sl. — *Vjesnik hrv. arheološkoga društva.* 1892. str. 54. sl. — Drugo izvješće „Bihaća" 1896. str. 21. sl. — Barač-Kržanić, *U koljevci hrv. povjesnice* 1907. str. 11. sl.

[35] *Illyr. Sacr.* III. str. 51.

takogjer donaša ovu povelju[36], zaključuje, da se je to zbilo god. 838., ali da je moglo biti i god. 853., nego radi povjesnih razloga on se drži ipak prve godine. Farlati, koji je proračunao tačnije indikcije, tvrdi, da je to imalo biti godine 837. ili 852., ali i on s povjesnih razloga drži se ragje prve godine. I tako se je mislilo i dalje, dok napokon Rački nije dokazao[37], da je povelja izdana godine 852. Dakle uslijed pogrešnog shvaćanja povjesničkih dogagjaja i Farlati i Lučić uzeli su prvu indikciju i metnuli listinu u godinu 837., dotično 838. Uslijed iste pogrješke i Tomine vijesti, da je god. 840. bio Justin biskup Spljetski, stavio je Rimski Katalog, dosljedno i Farlati, smrt nadbiskupa Petra godine 840. Ova je data apsolutno sada isključena: Petar je bio na životu ne samo godine 840., dali i 852. Koliko je godina iza ove umro, nije nam poznato, jer nemamo pri ruci nikakvih podataka.

U istoj se je neprilici i sa početkom biskupovanja Petra. Nemamo nikakvih dokumenata, koji o njemu govore. Sve što se o njemu znade, to se nalazi u spomenutoj Trpimirovoj listini.

Mislav, hrvatski ban, dariva crkvi sv. Jurja u Putalju *quae spalatensis archiepiscopi iuris erat*, posjede u Lažanima i Tugarima, te desetinu iz svoga dvorca na Klisu. Ovaj dokumenat nije sačuvan ni u izvorniku, ni u prepisu. Znamo za nj iz spomenute listine Trpimirove. Ivan, mletački Kroničar, spominje Mislava god. 839.—840. (Doc. str. 335). Po ovomu zaključio je Rački, da je povelja bila izdana godine 839. Iz ovih oskudnih vijesti ne doznajemo koji je bio biskup u ovoj godini. Megju listinom bana Mislava i Trpimirovom ne prolazi nego samo trinaest godina. Vjerojatno je dakle, da je u jednoj i drugoj godini bio u Spljetu jedan te isti biskup, naime Petar. Ne znamo dakle ni godinu početka ni svršetka njegova biskupovanja.

Rekosmo, da je Petar prvi nadbiskup spljetski, o kome se ne može dvojiti i da je on sigurno bio biskup u Spljetu godine 852. Prije Petra može jedino biti govora o Ivanu Ravenjaninu kao biskupu, glede koga dokazasmo, da nema historične podloge legenda, koja ga hoće spljetskim biskupom od godine 650.—680. Dapače, da ako je on prvi spljetski biskup, što je veoma vjerojatno, da je morao biskupovati koncem VIII., ili pak početkom IX. v.

---

[36] *De Regno Dalmatiae* itd. II. str. 62.

[37] *Rad Jugosl. Akadem.* XXVII. str. 201. sl., Mas Latrie, *Trésor de Chronologie* p. 123.

Ako je Petar bio biskup polovicom IX. v., ako je Ivan Ravenjanin bio nadbiskup samo pô vijeka prije njega, pita se, a koji su bili biskupi u Spljetu u drugoj polovini VII. i kroz cijeli VIII. vijek?

Legenda — a to veoma kasna legenda, od Farlata dalje — tvrdi, da je samo za deset godina bila prekinuta nit solinsko-spljetskih biskupa, i to od g. 639. do g. 650. Rimski Katalog s ovim se potpuno slaže, te on sve godine i vijekove popunja biskupima, kako za Solin tako i za Spljet. Počimlje sa godinom 650., sa Ivanom Ravenjaninom i nastavlja dalje donašajući, uz biskupe, pape i careve, koji su u ono doba vladali.

O Rimskom Katalogu i o njegovu postanku i razvitku bilo je dosta govora, te ne treba da se sad ponovno na stvar povratimo. Upućujemo čitatelja na posebno poglavlje: Opaske o Katalozima u Kronotaksi solinskih biskupa. Istina je — može nam se prigovoriti — da sa spljetskim biskupima dolazimo bliže našim vremenima, da bismo mogli imati za pojedine biskupe povjesničkih dokaza više nego li ih je bilo za solinske, te se valjda nije trebalo utjecati onim doskočicama, kojima se je utekao Farlati, ili tko drugi, da uredi Kronotaksu solinskih biskupa. Mi ćemo opaziti, da su razdoblja, t. j. vijekovi za provale naroda daleko tamniji u općoj povijesti, nego li je samo rimsko doba, pa i za njegova propadanja. Tako je tamno i za spljetske biskupe sve do XI. v., o čemu imamo dokaza i u ovoj samoj radnji. Da pak ova radnja bude jasnija, kako smo za Kronotaksu solinskih biskupa donijeli razne Kataloge, tako ih nosimo u Prilogu i za ovu, i to istim redom i pod istim slovima A, B, C, D, E, F.

Što kaže Škematizam spljetske biskupije, Prilog A, o spljetskim biskupima, to nosi Rimski Katalog F, izostavivši biskupa Teodozija iz god. 860., tako da Škematizam nabraja do Dabrala 32 biskupa, a Rimski Katalog 31. Razlog, s kojega je Teodozij uvršten megju spljetske biskupe vidjet ćemo na svom mjestu.

Za 400 godina, t. j. od godine 650. do godine 1050. Katalog solinski B, ne bilježi nego 12 biskupa. Isto toliko nosi A Cuteis-ov C, i Poncijanov Katalog D. Begnin Katalog E, za koga rekosmo, da je po svoj prilici najstariji, ne nosi za četiri stoljeća nego samo 8 biskupa.

Nitko ne može ni posumnjati da je dvanaest biskupa, a još manje osam, moglo biskupovati 400 godina. Morao je svaki,

jedan na drugoga, biti biskupom preko 30 godina, što je isključeno. Po Katalogu Rimskom F bio je od razorenja Solina do Dabrala 31 biskup. Dakako da se ovolikim brojem mogu popuniti četiri stoljeća.

Pita se, kako je to, da svi Katalozi za prva četiri vijeka ne znadu nego za veoma mali broj spljetskih biskupa, dočim jedino Rimski Katalog znade za tolike? Na temelju kojih dokumenata sastavljač Rimskog Kataloga uvrstio je tolike biskupe u ovaj Katalog, i koje razloge za to navagja Farlati, koji je prvi tiskao ovaj Katalog i koji opširno piše povijest spljetskih biskupa u III. svesku svoga Illyricum Sacrum?

Ovo je pitanje veoma važno, jer od odgovora na nj ovisit će historična činjenica: kada je naime započela crkvena hijerarhija u Spljetu, dali odmah iza razorenja Solina, ili mnogo kasnije; dali god. 650., kako tradicija hoće, ili koncem VIII. a valjda i početkom IX. v.

O Ivanu Ravenjaninu, kao prvomu spljetskomu nadbiskupu, već smo govorili. Glavno je da vidimo, koje dokaze Farlati iznosi za biskupe, koji u Rimskom Katalogu dolaze iza Ivana Ravenjanina, t. j. da su oni u istinu bili biskupi Spljeta i onih vijekova. Evo što on piše:

»*Joanni Ravennati rebus humanis exempto tres eosdem Episcopos Catalogi omnes substituunt, Petrum. Marianum, Martinum, quibus decem alios Romanus proximos subjecit ex iis, quos caeteri Catalogi ad superiores aetates revocant, et Salonitanae ecclesiae perperam attribuunt, videlicet Martinum, Forminum, Gregorium, Joannem II., Vernaculum, Dometum, Theodorum, Vitalem, Georgium, Vitalem II., atque hos omnes simul conjunctos inter annos octogesimum septimi saeculi et septuagesimum quartum saeculi sequentis nullo adhibito temporum discrimine interjecit*«[38].

Farlati dakle kaže, da Katalog Rimski iza Ivana Ravenjanina bilježi tri biskupa, Petra, Marjana i Martina, kako i ostali Katalozi. Za ovima da dodaje drugih deset i to od onih, koje ostali Katalozi bilježe megju solinske biskupe i da ove sve skupa stavlja u doba od godine 680. do 774. Nadalje opaža Farlati, da je za devedeset godina puno trinaest biskupa, te da bi se valjda moglo izostaviti Grgura i Vitala II.; a da Domet i Vernaculus ne bi bili nego dva imena jednoga te istoga biskupa.

[38] Farlati o. c. III. p. 45.

Ili kada ne bismo skratili ovo doba za tri biskupa, nadodaje Farlati, da bi onda trebalo produljiti biskupovanje onih trinaest biskupa i smanjiti godine biskupovanja njihovih triju nasljednika, za koje Rimski Katalog kaže, da su biskupovali ukupno šezdeset godina. Ovo svoje umovanje završi Farlati: »*Haec tamen obiter attigisse sufficiat, quippe quae conjectura tantummodo nituntur*«. Već samo ovo natezanje i nagagjanje Farlatijevo godinama biskupovanja navedenih biskupa pokazuje, kako njihova historična ličnost počiva na veoma slabim temeljima i kako su neosnovane hipoteze Farlatijeve.

Ako se ne znadu godine njihova biskupovanja, znade li se barem štogod iz njihova života; a ako ne o svima, znade li se bar štogod o kojemu od njih? Evo što piše o njima Farlati: »... *nullis peculiaribus notis alterum ab altero distinguere, nullius acta proferre, nullius vitam aut praeclaros in ipso ecclesiae regimine conatus illustrare, adeo altum de his silentium tenent Catalogi, tabulae monumentaque omnia Ecclesiae Dalmaticae, ut praeter nomina, eaque ipsa nuda prorsus atque inornata, reliqui nihil posteritati fecerint. Itaque rerum scribendarum inopia nos coegit in hunc unum locum omnes istos episcopos congerere.* (Idem. Ib.)

Dakle o svim ovim biskupima ne zna se ništa, po priznanju samog Farlatia; on isti nije u stanju iznijeti Akta ni jednoga: *nullius acta proferre.* Zašto je on dakle umetnuo, sasuo ono trinaest biskupa poslije Ivana Ravenjanina? Znamo razlog za ona tri prva: nose ih drugi Katalozi, pa ih je donio i Rimski Katalog. Ali ostalo deset biskupa ne nosi ni jedan Katalog, a u koliko ih koji nosi, donaša ih megju solinske, a ne megju spljetske biskupe. Katalog Rimski, a dosljedno i Farlati, prenašaju ono deset, pa kasnije i drugih pet biskupa, iz Kataloga solinskih biskupa megju spljetske, jer je tako zgodnije i shodnije. Mi smo već donijeli, ovu citaciju, u kojoj su razlozi zgodnosti i shodnosti, kada smo govorili o solinskim biskupima, ali ćemo ju ipak i ovdje navesti, jer ne samo da ilustrira osobu sastavljača Kataloga, nego nam rasvjetljuje i neke vijekove kršćanstva ne samo u Solinu, nego i u Spljetu.

»*Sed multo aptius ad seriem et successionem Chronologicam congruentiusque, Auctor Catalogi Romani quindecim illos Episcopos Salonae captae eversaeque postposuit, et Salonae ademptos, ecclesiae Spalatensi restituit. Quare omnes illos ferre quadraginta Antistites quos alii Catalogi post Natalem, Maximum, Frontinianum, Theodorum*

recensent, et ante Salonitanam calamitatem constituunt, bifariam dividas oportet, et priores quidem, videlicet Justinianum cum reliquis supra nominatis, Glycerio pospositos ecclesiae Salonitanae; caeteros vero scilicet Martinum, Forminum quos paulo ante dixi, Salonitani excidio postpositos, ecclesiae Spalatensi cum Romano Catalogo attribuas necesse est«. (Farlati I. 318.)

Naravski, da je zgodno i shodno, ono četrdeset imena, valjda imena i biskupa, ali ne solinskih, kako smo rekli, koje neki Katalozi nose poslije zadnjeg solinskog biskupa Teodora, podijeliti u dvije skupine, te jedne dati Solinu, a druge Spljetu. U povijesti su prazna prva tri stoljeća kršćanske hijerarhije u Solinu, jer se tek drugom polovicom trećega pojavljuje ona u ovome gradu. Isto tako u povijesti crkvene hijerarhije u Spljetu prazna su dva prva vijeka, iza razorenja Solina. Legenda je sve to ispunila; za nju nema praznina. Po njoj kršćanstvo počima u Solinu Dujmom, učenikom sv. Petra i traje neprekidno dalje. Kad Avari porušiše Solin, legenda neće da znade za obudovljelu crkvu, nego samo za prvih deset godina. Od 650. pa dalje, crkvena hijerarhija traje u Spljetu neprekidno, do danas. Legenda se nije mislila, koji su biskupi bili kroz sve to razdoblje, za koje povijest ne zna, ni u Solinu ni u Spljetu; nije se dapače dala ni brige da ispita, je li ih u opće i bilo. Historičari, koji su se priljubili uz legendu, koji su njoj slijepo vjerovali, nijesu mogli preći preko ove praznine u kronologiji solinskih i spljetskih biskupa, te da popune tu prazninu, dobro im je došlo ono četrdeset biskupa, za koje nitko nije znao, niti sada znade, da li su ikad bili biskupi, bilo u Solinu, bilo u Spljetu. Ali takovo popunjenje, bez ikakove historične podloge, koju ne mogoše pronaći ni oni, kojima je nada sve moralo biti do toga, da je iznagju, pa bilo kakvu, pokazuje još jasnije svu netemeljitost ove legende.

Iza Petra, Marijana i drugova govori Farlati u slijedečem poglavlju o Petru II., Leonu i Ursus-u. I za ove, piše on, znadu svi Katalozi, ali jedini Rimski nosi ih megju spljetskim biskupima, dok ih svi ostali bilježe megju solinskim i to megju ono četrdeset ih. Što o njima kaže povijest? Ono što i o spomenutoj trinaestorici. Farlati opisuje u kratko povjesničke dogagjaje, koji su se zbili za njihova biskupovanja, pa nastavlja: »*Jam vero, in hujusmodi rerum ac temporum perturbatione motuque, in regimine tam longe producto ac illis tribus quos nominavi, Episcopis*

gesta sunt, quaeve preclare instituta ad rem Christianam tuendam, augendam, confirmandam vel nemo litteris consignavit vel que publicis privatisque erant in monumentis, majorum nostrorum in his servandis incuria, atque vetustate casuve alio interiere sic prorsus, ut nihil ad nos praeter illorum nomina pervenerint«[39].

Dakle sam Farlati kaže, da ob ovoj trojici nije nam povijest ništa ostavila, do njihovih imena. Ovo je veoma malo, ali bi ipak i ovo nešto bilo, kad bi nam povijest bila sačuvala i njihova imena, kao biskupa spljetskih za ovo doba. Ali ni jednoga od ove trojice ne nalazimo megju spljetskim biskupima, nego megju solinskim i to u broju onih četrdeset, o kojima je više puta bilo govora. Nije ni jedan od ovih s povjesničkog razloga bio premješten s onog mjesta u ovaj, iz solinskih u spljetske biskupe, nego se je ova promjena učinila s razloga zgodnosti i shodnosti... aptius... congruentiusque. A da ovo nijesu nikakvi povjesnički dokazi svakomu je jasno. Nije nam dakle, kako Farlati hoće, ni njihova suha imena povijest zabilježila megju spljetskim biskupima.

Iza ovo sedamnaest biskupa, Rimski Katalog navagja Petra, koga Farlati bilježi kao trećeg ovog imena i nosi, da je biskupovao od godine 830. do godine 840. Ovaj je u istinu povjesnička osoba, o komu smo mi govorili i koga spominje Trpimirova povelja. Od svih dakle osamnaest biskupa, jedan je izvan svake sumnje, a to je Petar, koji je biskupovao godine 852. i Ivan Ravenjanin, o komu smo mi već rekli, da je bio prvi spljetski biskup, i ako ob ovomu nemamo dokumenata prvog reda.

Nego rekosmo, da bi ipak nešto bilo, kada bi bila prošlost zapisala i sama gola imena prvih spljetskih biskupa. S toga da vidimo ima li kakovih drugih dokumenata, koji govore o spljetskim biskupima i što o njima kažu. Za ovu svrhu dakako ne mogu nam poslužiti nego Katalozi, jer za ovo razdoblje jedino oni govore o spljetskim biskupima.

Sva tri Kataloga, B, C, D, do biskupa Petra, potpuno se slažu, ali sva tri za 200 godina ne nose nego pet biskupa: Ivana, Petra, Marjana, Martina i Leona. Katalog Rimski za isto razdoblje bilježi sedamnaest biskupa. Sedamnaestorica mogu popuniti dvijesto godina, ali ne tako pet njih. Ali za onu se-

[39] Idem III. p. 46.

*

damnaestoricu, ako izuzmemo Ivana Ravenjanina, nemamo nikakvih razloga, da ih ubrojimo sigurno megju biskupe spljetske, dapače imamo dovoljno dokaza, da dvanaestoricu sasvijem izbacimo.

Za cijelo ovo razdoblje od 200 godina (650.—850.) Begna ne zna, nego za Ivana. Isto tako i Toma Arcidjakon. Fragmenat Kataloga *Ex tabulario Coenobii Spalatensis virginum ordinis Benedictini sub titulo Rayneri* ne spominje biskupe prije godine 1188. *Chronicon Pontificale Salonitanum et Spalatense* ne nosi do Petra nego četiri biskupa, a izostavlja Leona.

Dakle ni Katalozi B, C, D, E, ni „Chronicon Pontificale", ni Toma Arcidjakon ne znadu za dvanaest biskupa, koje Rimski Katalog, pa dosljedno i Farlati, hoće da ubroje megju spljetske biskupe. Kako smo rekli, ovi su Katalozi bili prepisani onako, kako su se našli, bez drugotnih svrha, pa se njima može vjerovati; dok Rimski Katalog sastavljen je prama stanovitom cilju i pretpostavlja, da je u Spljetu i Solinu bila crkvena hijerarhija neprekidna od apoštolskih vremena.

Iz činjenica, do sada konstatiranih, mogli bismo odmah izvesti naše zaključke. Ali prije nego to učinimo, uzet ćemo u pretres još nekoje Kataloge i to one sadržane u X. svesku rukopisa Salonitana et Spalatensia Sacra, jednom Fanfognine biblioteke, a sada u Arkivu Zemaljske Vlade u Zagrebu, o kojim je već bilo govora[40]. Mi smo ove Kataloge u našim Opaskama o Katalozima naveli na strani 87. i dali svakomu svoj broj. Zato u ovom osvrtu pozivat ćemo se na one redne brojeve.

1. Donaša samo četiri biskupa.
2. Bilježi pet biskupa.
3. Spominje sedamnaest biskupa.
4. Ne govori nego o Ivanu Ravenjaninu.
5. Spominje pet biskupa. Slijedeći *Catalogus IV.* Ivana Lučića ne govori o nijednom biskupu kroz cijelo ovo razdoblje

[40] *Bogoslovska Smotra* 1912. 343. sl. Nije se na žalost, nadati, da će se naći novih rukopisnih dokumenata o solinskim i o spljetskim nadbiskupima za prvih vjekova srednjega vijeka niti u Arkivu Vatikanskom, jer popisi ovih biskupa i dopisivanje s njima bilo je pisano obično na papiru (papyrus), koji se je tekom vremena istrošio, dočim samo važni dokumenti bijahu pisani na pergameni. Sr. br. 266. iz god. 1912. megju Muzejalnim spisima.

6. Katalog A Cutheis-ov, kako vidjesmo, ima pet biskupa.

7. Ovaj nosi pet biskupa.

8. Bilježio je 18 biskupa, pa je neko sa strane dodao drugih šest.

9. Bilježi samo pet biskupa.

10. Isto.

11. Isto.

12. Znade za samog Ivana Ravenjanina.

13. Nosi pet biskupa. Slijedeći Katalog bez naslova govori samo o spljetskim biskupima i počimlje sa Lampridijem, koji je biskupovao XI. v.

14. Znade samo za pet biskupa. Slijedeći Katalog nije nego nastavak Rimskog Kataloga i prvi mu je na redu Ivan biskup iz XI. v.

15. Nosi trinaest biskupa. Nosimo njihova imena, jer se u njima može opaziti, kako se je počeo razvijati Rimski Katalog. Ova su imena: Ioannes VII. Ravennas, Petrus VI., Theodorus IV., Vitalis, Petrus VI., Leo II., Ursus, Georgius II. Maximus IV., Theodorus V., Marianus, Martinus III., Leo III.

16. Bilježi pet biskupa.

17. Bilježi samo pet biskupa, od kojih četiri otpadaju na spomenuto razdoblje od 200 godina. Fali Petar i Leo, a Martin dolazi dva puta.

18. Ima pet biskupa.

19. Nije imao nego četiri biskupa: Ivana, Petra, Leona, Ursa. Netko je kasnije izbrisao njihov redni broj i dodao sa strane iza Petra trinaest biskupa, Marijana i t. d. do Leona, koji je na rednom broju šezdeseti.

20. Ovaj je Rimski Katalog, pa je suvišno kazati, da se slaže s onim, što ga je Farlati izdao.

Od dvadeset Kataloga, dakle, šesnaest njih znade samo za četiri ili pet biskupa, koji bi bili biskupovali u Spljetu od razorenja Solina do biskupa Petra, t. j. do godina 852. Ostala četiri Kataloga bilježe ih više. Onaj pod brojem 15 nosi ih trinaest, megju kojima tri, za koje nijedan Katalog ne zna, a to su: Maksim, Teodor i Leo, koji jedino ovgje dolazi dva puta; a izostavlja: Martina II., Firmina, Gregorija, Ivana II., Vernakula i Dometa. Katalog pod brojem 3 donosi sedamnaest biskupa kao i Rimski Katalog. Katalog pod brojem 8, t. j. *Catalogus*

noster nosi, kako rekosmo, osamnaest biskupa, pa su kasnije umetnuti sa strane megju Ivanom i Martinom, četiri biskupa, t. j. Petrus, Marianus, Martinus, Martinus; a iza Vitala umetnuti su Georgius i Vitalis; iza drugog Georgius pridodani su Maximus i Theodorus, a izbrisani su Petrus, Marianus, Martinus, dok je ostavljen još jedan, Leo, pred Petrom povjesničkim biskupom.

Važna je dakle činjenica, koja proizlazi iz svega do sada navedena, da velika većina Kataloga spljetskih biskupa ne zna nego samo za Ivana, Petra, Mariana, Martina i Leona, a za ovim zadnjim dolazi neposredno biskup Petar, koga spominje Trpimirova povelja iz godine 852. Oni pak Katalozi, koji imadu više biskupa, nose ih zato više, jer su ih uzeli iz one skupine, koja je bila pred Ivanom Ravenjaninom i bila je umetnuta megju solinske biskupe. Ova skupina bila je podijeljena u dva dijela i dana jedna Solinu, a druga Spljetu. Vidjeli smo, da za ovu razdiobu ne vojuje nikakvi historički razlog, da su za nju samo razlozi s h o d n o s t i... z g o d n o s t i... p o t r e b e... a p t i u s... c o n g r u e n t i u s q u e... n e c e s s e e s t. A ova shodnost, zgodnost i potreba nastala je iz prekoceptne ili prisvojene ideje apoštolskog porijekla solinske crkve i neposrednoga prenešenja biskupske stolice iz razorenog Solina u Spljet. Ako pak mi se oslobodimo, kako mora da bude, u istraživanju istine, svake predrasude i promatramo činjenice onako, kako ih je nama nepomućena povijest ostavila, tada nećemo, niti se smijemo uticati s h o d n o s t i i z g o d n o s t i, nego dokumentima. Nepobitni dokumenti do g. 852. ne svjedoče nego samo za biskupa Petra, i još za Ivana Ravenjanina, dočim za ostale biskupe mukom muče svi stari izvori. Za ostala četiri biskupa iza Ivana, t. j. za Petra, Mariana, Martina i Leona, govore samo Katalozi, u koje se ne možemo posve pouzdati; oni su dosta netačni, nu ipak, kako smo dokazali u svojoj su j e z g r i dobri.

Obzirom na sve ovo, što o Katalozima rekosmo, ne možemo naprosto odbiti ova četiri biskupa, a ne smijemo ih ni ubrojiti sigurnošću megju spljetske biskupe. Mi ćemo s njima postupati onako, kako smo i sa Caesarijom i Teodorom, solinskim biskupima, koje smo u našem P o p i s u donijeli znakom upita.

S ovim se je našim razlaganjem slagao u glavnom i Riceputi. On je kanio pisati crkvenu povijest Ilirika na talijanskom

jeziku[41]. Od materijala, od njega napisana, sačuvalo se nešto u IV. svesku Fanfogninih rukopisa, sada u kr. Arhivu zemaljske Vlade u Zagrebu, i to baš onaj dio, koji se odnosi na biskupe solinske i spljetske[42]. Po Riceputu nije bilo biskupa u Spljetu do Petra II., dakle do god. 852., nego samo pet i to: Ivan Ravenjanin, Petar, Marijan, Martin i Leo. On sam kaže, da je to malo za dva vijeka, ali da za druge biskupe on ne zna. A ne zna za to, jer ono ostalih četrdeset imena, koji su u Katalogu solinskih biskupa prije Ivana Ravenjanina, on ne uzimlje za biskupe solinske: za nj su svi ili skoro svi umetnuti. Evo kako Riceputi o svemu ovomu razlaže (Sv. IV. str. 72. *retro* i str. 73):

»*Ne Registri manuscritti di Mons. Ponzoni Arciv(escovo) di Spalato si ritrova la medesima catena di nomi tra li prelati di Salona, detratti li quattro che si sono notati colla supposta* (t. j. *sottoposta) linea. Similmente nella Sala dell' Arcivescovado si vedono schierati tra gli altri anco questi nomi sotto alle stemi, con li quattro di meno, come presso al Ponzoni, e non all' Acutheis.*

Poco però rilieva questo divario: poichè ò siano 34, ò siano 38 sono nomi tutti, o quasi tutti intrusi nel Catalogo de' Presuli Salonitani. Dico quasi tutti, perchè non è inverisimile che Teodoro, posto tra l'ultimo Massimo inanzi a Giovanni Ravennate sia nome reale, e questo fosse il Vescovo che doppo di Massimo contemporaneo à S. Gregorio reggesse la Chiesa di Salona sino all' anno che fu distrutta.

Quanto a tutti gli altri è manifesto che sono nomi inventati, ò pure di altri soggetti differenti dai Vescovi Salonitani. Se Massimo il quale dalle lettere di S. Gregorio è certo che vivea l'anno 597. fosse morto quell' anno stesso, non correrebbero tra di esso, e Giovanni

---

[41] *Illyr. Sacr.* I. str. XIV. — „*Cronaca Dalmatica* a. I. (1888.)" Le fonti del' Illirico Sacro I.

[42] Ovaj IV. svezak ne nosi ime auktora. Ali obzirom na okolnost, da je on cio napisan talijanskim jezikom, i da je O. Filip Receputi bio počeo pisati svoju povijest Ilirika ovim jezikom, a osobito obzirom na okolnost, da rukopis u ovom Svesku veoma sliči rukopisu pisma Riceputieva, koji smo donijeli na Tab. XXVI. ovoga časopisa god. 1912., zaključujemo, da je Riceputi napisao ovaj cio IV. svezak. Na tabli XXX. donašamo stranu 79. *retro* ovog IV. Sveska, da se vidi sličnost ovih dvaju rukopisa. U desnom stupcu ove stranice ima opazaka napisanih latinskim jezikom, što se opaža i na mnogim drugim stranicama. Sva je prilika, da su ove opaske rukopis Farlatiev, koji je ovdje nadodavao literaturu odnosnu na ova pitanja. Svesci i stranice, na koje se Farlati u ovim opaskama pozivlje, imaju biti onih rukopisa, u kojima je bio sakupljen materijal za povijest Ilirika, a bilo ih je, kako smo rekli, preko 300 svezaka.

Ravennate il quale fu circa l' anno 642, se non anni 45 e come in anni 45 può dirsi che sedessero 38 Arcivescovi, e di vantaggio fosse sede vacante per alquanto tempo, cioè, come si è notato di sopra per almeno tra l' eversione della città, e la restituzione della Sede?

Di più non è nissuno di tutti questi 38 Vescovi dell' Acutheis raccolti rimasta menoma cosa, dove di tutti li precedenti, e i succedenti è rimasta qualche memoria.

Si consideri ancora che l' Archidiacono autore più antico dell' Acutheis non fà nissuna memoria di questi Prelati interposti; anzi se non espressamente in forma però non oscura da ad intendere di aver supposto, che tra Massimo, e Giovanni non fosse altro Pastore; poichè appena termina il racconto di Massimo con queste parole: »Sicque huius Maximi causa sopita est«, che passa incontinente a riferire la presa, e la disfatta di Salona con questa particola congiontiva: »Interea Salonitana Vrbs propter Barbarorum vicinitatem, qui eam quotidianis insultibus impugnabant, ad deteriora labi quotidie cogebatur. Archid. in fine cap. 6 et in in. cap. 7 pag. 316 col. 2. Quella voce Interea *mostra che sopraviveva ancora Massimo, quando soprastavano gli Avari e li disordini del governo ecclesiastico e politico faceano pronostici di sterminio all' infausta Città; come poi frappoco successe. Ora se Massimo sedeva presso al tempo che Salona fu sterminata, seguita, che o nissuno o solo Teodoro fosse Pastore de' Salonitani inanti à Giovanni Ravennate, il quale fu il primo doppo che li Salonitani dispersi si raccolero e ottennero la riposizione della loro Metropolitana Sede.*

Per non dire però, che li sudetti 38 nomi siano affatto vani, e sognati potrebbesi credere, che fossero i nomi de' Canonici, e altri principali del Clero Salonitano à tempi di Massimo ultimo Vescovo: ò pure che fossero que Diaconi, e Preti compagni di Giovanni Ravennate, li quali come scrive Porfirogenito gli furono assegnati dal Sommo Pontefice per cooperatori nella grande conversione, che si descrive nel primo capo del seguente libro di tutta la Dalmazia orientale ed occidentale da Durazzo sino all' Istria. Porph. de adm. Imp. cap. 31 ap. Luc. Lib. I. de Regno cap. 11. pag. 44. col. 2.«

Ovaj rukopis koji počimlje »*Istoria Sagra dell' antichissima e cospicua chiesa Salonitana ora detta Spalatense*« itd. iz god. je 1716., kako je na naslovnom listu napisano. U ono doba bijaše dakle Riceputi našega mnijenja, da je ono 38 imena biskupa umetnuto „intrusi" i da oni ne spadaju u Katalog solinskih ni u oni spljetskih biskupa. Istina je, da je Riceputi polazio sa pretpostavke, da je crkvena hijerarhija u Solinu počela Dujmom,

učenikom sv. Petra, a u Spljetu Ivanom Ravenjaninom, polovicom VII. v., ali ovo u stvari ništa ne mijenja. U broju biskupa mi se slažemo sa Riceputijem, a na temelju ovoga broja pa i drugih dokaza, mi smo zaključili, da je crkvena hijerahija u Solinu i u Spljetu počela mnogo kasnije nego li to tradicija hoće.

Riceputi je kasnije promijenio svoje mnijenje i to, sva je prilika, pod uplivom Farlatija, te je tako nastao Rimski Katalog, njihovo zajedničko djelo. Moglo bi se prigovoriti, da pošto je Riceputi umro god. 1742., a prvi je svezak Illyricum sacrum izašao god. 1751., dakle devet godina kasnije, da je sam Farlati, poslije Riceputieve smrti, došao do ideje, da ono 38 ili 40 imena, uzme za prave biskupe solinske i spljetske, te ih razdijeli megju jednom i drugom crkvom. Ovo nije vjerojatno, jer u ovomu slučaju bilo bi trebalo preurediti sasvijem gradivo povjesničko sakupljeno, osobito prvi svezak Illyricum sacrum, a za ovo bilo bi trebalo mnogo vremena. Nego i bez obzira na ovu okolnost, imamo dokaza u samomu Rimskomu Katalogu, da su oba, Riceputi i Farlati, ovu rabotu izveli. Rimski Katalog, kako je tiskan u I. sv. Illyricum sacrum i kakav se nalazi u X. sv. Fanfogninih rukopisa, svršava god. 1719., sa nadbiskupom Cupilli-em. U doba dakle, kada je ovaj Rimski Katalog dovršen, bili su oba Riceputi i Farlati živi, i oba su skupa radili oko Illyricum sacrum za skoro dvadeset godina, kako to sam Farlati kaže[43].

Od razorenja Solina do polovice IX. v. nemamo dakle nego najviše pet biskupa. Prama ovom broju nije moguće ni pomisliti, da je crkvena hijerarhija u Spljetu bila osnovana oko polovice VII. v. To je moralo biti mnogo kasnije, tek koncem VIII. v. Ivan Ravenjanin utemeljitelj crkvene spljetske hijerarhije, nije počeo biskupovati god. 650., nego obilatih sto godina kasnije. Do ovoga je zaključka, na temelju A. Cutheis-ova Kataloga

[43] Evo što ob ovim odnošajima megju njima i o zajedničkomu njihovu radu Farlati piše: „*Haec provincia* (t. j. zadaća pisanja Illyricum Sacrum) *mihi delata cum esset, ego equidem meae tenuitatis conscius, nec ignarus cui viro succederem, et quanta esset huius historiae expectatio, verebar, ne tanti operis molem maiore animo, quam consilio subiisse existimarer; sed cum in hisce studiis annos fere viginti versatus operam meam qualemcumque Patri Philippo, inutilem fortasse, assiduam quidem certae praebuerim, nullus mihi tergiversandi locus relinqui, nulla iniuncti laboris subeundi satis iusta excusatio esse videbatur*". (Illyr. Sacr. I. p. XXVI).

kod Lučića, došao XVIII. v. i Bollandista Henschenius, koji nije znao za prijeporno pitanje o dobi postanka crkvene hijerarhije u Spljetu, te stvar nepristrano i bez prisvojene misli proučio. On ovako piše: „*At quando ipse patria Ravennas Legatus a Summo Pontifice, et quo anno ad partes Dalmatiae missus fuerit, et in Archiepiscopum ordinatus, non indicatur. Videtur saeculo VIII. vixisse, quia post ipsum dicuntur sedisse Petrus, Marianus, Martinus, Leo, Petrus II., dein circa annos 840, Justinus, ut de hoc Thomas cap. 13 tradit et omnes reperiuntur in memoria Archiepiscoporum Salonitanae et Spalatensis Ecclesiae apud Lucium pagina 385.*"[44]

Istina, Farlati je primjetio Henscheniju, da mnogi drugi Katalozi nose mnogo više biskupa nego li A.Cutheisov, ali, kako vidjesmo, ne stoji da mnogi Katalozi to nose, nego samo nekoji i to veoma mali broj, njih četiri na broju. P a i to je istina, da se dokumenti ne cijene po broju, nego po vrije dnosti, i da glas jednoga samoga može posvjedočiti više nego li muk mnogih. Uz to mi znamo, odakle su imena biskupa došla u neke Kataloge i koliko oni vrijede. Ostaje dakle mnijenje Henschenijevo neoborivo, pojačano još dokazima, koje evo ovdje iznijesmo.

U Kronotaksi solinskih biskupa istakli smo dovoljno važnost Begnina Kataloga, koji je prepisan bez drugotnih namjera, pa je od potrebe, da donesemo ovdje opet jednu bilješku, koja je napisana u istomu Katalogu iza Teodora, zadnjeg solinskog biskupa, a pred Ivanom Ravenjaninom. Ova bilješka glasi: Diu sedes vacat, t. j. dugo je ostala ispražnjena solinska biskupska stolica. Ovu opasku nije Begna izmislio, jer je i on sigurno, kao i svi drugi tada, živio pod uplivom prisvojene misli, da je crkvena hijerarhija u Solinu i Spljetu bila neprekidna. On je i ovu opasku, kao što i biskupe, prepisao iz kojeg starijeg izvora. A onaj diu sedes vacat ne može značiti nešto malo godina, nego mnogo i mnogo godina; kako je vidjeti iz dokumenata, preko sto godina.

Da priglavimo.

Ni jedan povjesnički dogagjaj, ni jedan dokumenat ne uoblašćuje nas na zaključak, da je crkvena hijerarhija započela u Spljetu malo godina iza razorenja Solina. Katalog Rimski, koji je mnogo kasnije nastao, ne može biti ni najmanje u ovome pitanju mjerodavan, a u koliko je dopušteno na nj se osloniti, dokazuje baš obratno, jer je jasno kako i zašto su mnogi biskupi

---

[44] Farlati, III. str. 20.

u nj umetnuti. Ostali Katalozi, Toma Arcidjakon, pa i povjesnički dogagjaji, koji su se u našim zemljama u ono doba razvili, dokazuju da u Spljetu, iza razorenja Solina, nije bilo biskupa barem za preko jedan vijek.

Nego ako Spljet, nasljednik Solina, nije imao biskupa, je li ga bilo na otocima, kamo, po razorenju Solina, kako svjedoči Toma Arcidjakon, bjehu Solinjani pribjegli, t. j. Šolta, Brač, Hvar, Vis, Korčula?[45] Opisivanje ovoga naseljenja po otocima, koje čitamo u VIII., IX. i X. pogl. Tomine Historiae, mnogo je fantastično, a da bi ga se moglo u cjelini prihvatiti; ali da nam Toma i ne kaže, možemo pomisliti, da se je onaj mali broj Solinjana, koji je mogao ispod avarskog mača uteći i ostao na životu, razbjegao po otocima, jer kopno bijaše u rukama Avara. Na ovim su otocima Solinjani ostali više vremena. Toma ne kaže kako dugo, ali piše, da im je bilo dodijalo stanovati na otocima, jer zemlja nepiodna, a ne bilo niti pitke vode; uz to srdce ih vuklo u njihovu staru postojbinu. Neki Severus stao ih nagovarati, da se povrate u svoju domovinu: „*Erat autem inter Salonitanos qui ad proximas insulas seccesserant, vir quidam Severus nomine, cujus domus fuerat iuxta columnas palati supra mare. Hic quia prae ceteris majori auctoritate pollebat, magnus Severus appellabatur. Iste cepit adhortari concives, ut ad patriam redirent*«. Svima se dopao savjet Severov i zaključiše, da će se povratiti, te da će bogatiji sagraditi sebi kuće, a oni koji to ne bi mogli, da će stanovati u okolnim kulama Dioklecijanove Polače, dočim prosti puk da će se nastaniti u podzemne posvogjene prostorije ove Polače. I uzeše sobom žene i djecu i ugjoše u Polaču, koja bijaše sagragjena, da bude kraljevski dvor, a ne grad: »*et uenientes intrauerunt predictum edificium, quod non pro ciuitate sed pro regia aula constructum erat*«. Malo je bilo naroda, što se povratilo, pripovijeda ovdje Toma, u protuslovju s onim, što je malo prije rekao, tako malo da nijesu mogli niti svu Dioklecijanovu Polaču napuniti, nego se svi udomiše u južnom dijelu iste, koji gleda na more. Nije dakle trebalo graditi kuća, niti je trebalo u kulama stanovati, bijaše dovoljna Polača i to samo njezin južni dio. Malo a malo počeše stanovnici izlaziti iz nje i obragjivati obližnja polja. Netom su vogje Gota za ovo čuli, počeše navaljivati na nje, pustošiti im polja i zapriječivati im da izlaze iz grada. Tad se gragjani dogovoriše i poslaše poslanstvo Carevima, da bi im dozvolili u Spljetu

[45] *Histor. Salonit.* pogl. VIII. str. 28.

stanovati i posjedovati okolne zemlje. Carevi im to udijeliše i naložiše vogjama Gota i Slavena, da ne smetaju Latine u njihovu posjedu: »*Tunc ciues, inter se consilio habito, legationem miserunt ad imperatores Constantinopolitanos, supplicantes et petentes, ut liceret eis in Spalato habitare, et territorium sue ciuitatis Salone iure pristino possidere. Quod et factum est. Nam impetratis omnibus, quae uolebant, ad concives suos legati redierunt, portantes sacrum rescriptum dominorum principum. Jussio etiam ad duces Gotorum et Sclauorum missa est districte precipiens, ut nullam salonitanis ciuibus in Spalato degentibus molestiam irrogarent*«. Poslije ove naredbe, kaže Toma, da su se Hrvati umirili, malo a malo počeli s Latinima u Polači općiti, trgovati i megjusobno se ženiti. »*Accepta ergo iussione principum, non fuerunt ausi ulterius contra Spalatenses arma mouere. Tunc inter eos pace composita, ceperunt Spalatenses cum Sclavis paulatin conuersari, comertiorum negotia exercere, connubia iungere, ac paccatos eos sibi et familiares reddere*«. (pogl. X. str. 32—3 sl.).

Iz ovoga pripovijedanja Tomina istaknuti ćemo samo jednu okolnost, koja nam može rasvijetliti dobu, kada su se po prilici Solinjani povratili s otoka u Spljet.

Kako smo vidjeli, Hrvati nijesu bili kršteni, nego početkom IX. vijeka, a kada su se Splječani, koji su bili kršćani, š njima počeli ženiti, to pretpostavlja, da su i Hrvati bili kršćani. Povratak dakle Splječana sa otoka nije mogao slijediti nego početkom IX., ili najranije koncem VIII. vijeka.

Dok su Solinjani bili na otocima, gdje je za rimskog doba bilo pučanstva, jesu li imali — da se na prijašnje pitanje povratimo — svoga biskupa? Čini nam se, da ovo nije vjerojatno. Barem do sada mi nemamo nikakva spomena o kakvoj biskupskoj stolici na otocima dalmatinskim, osobito onim prema Spljetu, za razdoblje od VII.—XII. v., izuzam Hvar, gdje nalazimo biskupa tek XII. v., t. j. god. 1147. Poganskoga i kršćanskoga života bilo je na otocima Šolti, Braču, Hvaru, osobito u Starom Gradu, pa i na Visu i na Korčuli.[46] Da je bilo biskupa

[46] Gutscher, *Vor und frühgeschichtliche Beziehungen Istriens und Dalmatiens zu Italien und Griechenland.* Graz 1903. — Idem, *Istrien und Dalmatien im klassischen Unterricht,* Graz 1904. — CIL. III. Index p. 2687. 2703 2690.— Na otoku Šolti se je ovo zadnjih godina ušlo u trag starinskim spomenicima iz prehistorične, grčke, rimsko-poganske, pa i kršćanske dobe. U Grohotama, glavnome mjestu Šolte, ima više sarkofaga i pokrivala istih sa znakovima kršćanskim, monogramima Krstovim itd. *Bull. dalm.* 1898. str. 183. sl. 1899. str. 236. sl; 1891. str. 120.; 1909. str. 40. — Sr. br. 22, 30 god. 1891.

na otocima, teško da bi se bila sva odnosna tradicija izgubila. Takogjer je nevjerojatno, da bi se biskup bio preselio VII. ili VIII. v. sa otokâ u Spljet, t. j. iz mjesta, u kojemu bi bili njegovi predšasnici za preko sto godina stanovali i kroz to doba uredili ne samo hijerarhiju, da li stolnu crkvu i biskupske dvore, da bi, naime, sve ovo bili ostavili i došli u Spljet, gdje za stanovanje nije bilo ništa uregjeno, gdje su u neposrednoj blizini bili Hrvati, koji kao pogani, ne bi bili puštali u miru njih Latine i kršćane. Da je u istinu bila biskupija na otocima, koja se je smatrala nasljednicom Solina, i da se je jedan dan ta biskupija preselila u Spljet, nema dvojbe, da bi se bilo na taj kontinuitet pazilo i da u Katalozima spljetskih biskupa ne bi bila nastala praznina od polovice VII. pa dalje sve do IX. v. A baš ovo razdoblje fali u Katalozima spljetskih biskupa. Da fali nekoliko biskupa, dalo bi se još lako razumjeti; da su ispremješani, i to se je moglo tekom vremena dogoditi, nego ih baš nema.

Ciccarelli[47] donosi u prije navedenomu svomu djelu o Braču (str. 91 sl.) jedan dokumenat iz god. 1405., koji je napisao neki Domnus de Cranchis, a u komu, uz neke vijesti o prvom pučanstvu na ovomu otoku, ob opustošenju ovoga sa strane varvara i o naseljenju solinskih bjegunaca, navagja natpis, koji bi bio on našao u selu Škripu, a glasi:

»*Salonitani et Epetiani cives Braciae, Oppidum*
Desolatum concorditer pro domicilio refabricant
Et Florus Presbyter benedicendo dicat
Vitaliano Pontif. et Heraclio Const. Augusto«.

br. 41, 48, 129. iz g. 1911. c. k. Konservatora u Spljetu. Na Braču su, megju Splitskom i Škripom, glasoviti kamenolomi, u kojima je lomljen kamen vapnenac za Dioklecijanovu Palaču. *Bull. Dalm.* 1900. str. 18. sl.; 1908. str. 86. sl.; Pauy-Wissowa, RE. s. v.; Ciccarelli, *Osservazioni sull'isola di Brazza* str. 28. sl. U Škripu se nalazi više rimskih sarkofaga. Blizu Novog Sela na Braču, u predjelu Bunja, u kamenolomu nazvanu Kamenprag, nalazi se sarkofaga sličnih onima u Solinu, a na akroterijama dvaju Krstov monogram, od kojih je jedan (br. 439. Kat. D.) u Arheološkomu Muzeju u Spljetu. Sr. br. 108, 125. megju spisima Muzeja god. 1912. U Bolu se nalaze pokraj općinske česme dva pokrivala sarkofaga sa križem. — U mjestu Lovrešćini na Braču, megju Postiram i Pučišćam, našasto je važnih spomenika iz kršćanske dobe. *Bull. Dalm.* 1909. str. 37. sl. U Starom Gradu na Hvaru izbilo je u zadnje doba spomenika iz kršćanske dobe iz VI—VII. v. *Bull. dalm.* 1906. str. 233.

[47] Ciccarelli, o. c. str. 91. Sr. *Starohrvatska Prosvjeta* 1906. (II) str. 105.

I ako je ovaj natpis, kako je dobro opazio Jireček[48] sumnjiv zbog jezika i stila, ipak ne bi se moglo tvrditi, da je sasvim patvoren. Kako sam Florus kaže, ovaj je natpis bio veoma težak za čitanje, te je lako da je on što izostavio, što pridodao, a što loše prepisao, te stoga natpis ne odaje epigrafični stil VII. v. Ali Florus je rimsko ime, a car Heraklij Konstantin (g. 641.—668.) i Papa Vitalijan (g. 657.—672.), koji su u ovome natpisu imenovani, historične su osobe i to baš u drugoj polovici VII. v. Jezgra dakle ovog natpisa imala bi, po nami, biti autentična, jer se ne vidi za koju svrhu bio bi ga Florus, ili tko prije njega, falsificirao. U njemu je imenovan car i papa, za datiranje istoga, a ne biskup, kako je to bio običaj,[49] što dakako daje u oko. I ovaj natpis, ako je autentičan, bio bi dokaz da biskupa na Braču i na susjednim otocima nije bilo u VII. v.

Napomenut nam je još, da se u životu franačkoga kralja Ludovika pripovijeda o prepirkama, koje su bile nastale u ovo doba megju Slavenima i Latinima radi granica *»de finibus Dalmatorum, Romanorum et Slavorum«*, koje su bile riješene g. 817. po posebnom mješovitom povjerenstvu, poslanu na lice mjesta, u komu su bili grof Kadolah sa franačke strane, a Nikeforos sa strane cara Leona Armenca (813.—820.).[50] Sva je prilika, da je ovaj historični dogagjaj baš onaj isti, o komu pripovijeda i Toma ondje gdje piše, da su nastale prepirke radi smetanja posjeda spljetskoga sa strane Slavena i da je car bizantinski sve to uredio, naredivši vogjama Slavena, da ne smetaju Splječanima, a ovima pak dao posebno pismo *»rescriptum dominorum principum«*, koje je potvrgjivalo njihova prava. Ako je ovo o čemu pripovijeda Toma i ono uregjenje granica megju Slavenima i Latinima jedan te isti čin, tada i u ovomu imamo jedan dokaz više, da su se Solinjani kasno s otoka u Spljet povratili, jer po Tomi careva naredba na vogje Slavena, da ne uznemiruju Splječane, bila je dana malo kasnije onoga doba, u koje su se Solinjani povratili u Spljet, a uregjenje granica po carevima uslijedilo je god. 817. Dakle malo prije uregjenja granica, dosljedno malo prije ove careve naredbe, Solinjani su se povratili s otokâ u Spljet.

---

[48] *Die Romanen in den Städten Dalmatiens* etc. str. 30. Nota 3.

[49] *Bull. Dalm.* 1906. p. 294. Nota 1.

[50] Rački, *Documenta,* p. 317.; Jireček. o. c. p. 32.

Iz svega se ovoga vidi, da nam je VIII. vijek uopće dosta mutan za Dalmaciju, kako je to dobro Jireček opazio. U njemu najmanje poznajemo imena osoba, vlasti, a imena su nam biskupa skroz nepoznata.[51]

Iz ove tame ipak toliko prodire na svjetlost, da se može zaključiti, da u Dioklecijanovoj Polači nije bilo VII.—VIII. v. nego malo pučanstva i da je u Spljetu utemeljena biskupska stolica oko g. 800. Sve ostalo nije no prosta legenda, koja je još XIII. vijeka, za Tome Arcidjakona, bila nejasna, stopro se stvarala, a kasnije uzela maha i napokon konkretni oblik u »*Illyricum Sacrum*« Farlati-a.

Ako bacimo pogled na biskupije po ostaloj Dalmaciji vidjet ćemo, da su i one VIII. v. bile obumrle. U Rabu kroz cio VI., VII. i VIII. v. nije ostala uspomena nijednoga biskupa; tek g. 986. spominje se biskup Petar. U Zadru se ne zna takogjer za nijednoga biskupa sve do biskupa Donata iz početka IX. v. Kako u ovim dvjema biskupijama, tako u svim ostalima, koje spominju dva solinska Koncila god. 530. i 533., ili nema više biskupa, ili su njihove stolice popunjene tek IX., X. ili čak XI. vijeka, a u Makarskoj stoprv XIV. Ovomu se nećemo ni najmanje čuditi, ako svrnemo pozornost na tadašnje dogagjaje. Hrvati, koji su ove zemlje osvojili i u njima se nastanili, bijahu pogani i kao takovi su ostali duže vremena. U primorskim gradovima, koji su ostali na nogama, mora da je život bio kukavan. U ovim su gradovima stanovnici dugo vremena živili od proizvoda sa otoka, kako Konstantin Porfirogenet opaža.[52] O redovitim i uregjenim odnošajima i u crkvenom i gragjanskom pogledu, ne može biti govora. Ako je po svoj Dalmaciji bilo teško, ako su svi primorski gradovi oćutili udarac varvara, koji su sve rušili, što im je pod ruke palo, to je moralo najgore biti glavnomu gradu pokrajine, Solinu i njegovoj okolici, kako to ruševine ovoga grada svjedoče. Nesiguran bijaše život u Solinu i okolici, nesiguran bijaše kasnije i na otocima, gdje rano išče-

[51] Jireček o. c. p. 32.: „Am wenigsten wissen wir über das VIII. Jahrhdt. Namen der magistri militum, duces, ypati und tribuni von Dalmatien aus dieser Zeit sind unbekannt, ebenso die Namen der Bischöfe".

[52] De administr. imp. III. str. 143, 17—18.: *διὰ τὸ εἶναι τὸν πόρον τῆς ζοῆς αὐτῶν ἐκ τῆς θαλάσσης*; str. 146, 17—18: *ἐργάζοντο δὲ τὰ κάστρα τῶν Ῥωμαίων τὰς νήσους, καὶ ἔζουν ἐξ αὐτῶν*. Jireček o. c. p. 30: „nach dem Zeugnisse des Kaisers lebten die Städte lange von den Einkünften der Inseln, wobei besonders die vor Spalato gemeint sind".

zava djelomice rimski elemenat, a djelomice se seli u Dioklecijanovu utvrgjenu Polaču. U to doba, koncem VIII. ili početkom IX. v., imamo dosta pučanstva u Spljetu, u to doba imamo i biskupa u ovomu gradu.

Latini Spljeta ponosili su se svojim porijetlom i svojom prošlošću, a Rim bijaše im bez dvojbe pri ruci: stezala ih je jedna krv i jedna vjera. Pa kad Splječani zatražili biskupa, Rim im ga rado dao. I jer nitko nije mogao imati većeg prava na povlastice crkve solinske do spljetske, i ove im je sve Rim podijelio. Tim je lašnje bilo ovo isposlovati, što se crkva spljetska zvala tada solinska crkva, pa još IX. i XI. v. Nadbiskup spljetski zove se god. 852. nadbiskup crkve solinske »*Salonitanae ecclesiae archiepiscopus*, crkva spljetska zove se g. 852. *sancta Salonitana ecclesia*, a nadbiskupija spljetska još g. 1075. *salonitana metropolis*.[53]

[53] Rački, *Documenta*, str. 3—4, 14, 210.

Naše diecezanske sinode.

Napisao Janko Barlè.

Uvod.

Već je sabor lateranski IV. god. 1215. (c. 25. X. v, 3) zapovijedio biskupima, da se imaju svake godine jedan put sastati sa svojim svećenstvom, da vijećaju na t. zv. diecezanskoj sinodi o stvarima, koje spadaju na duhovnu pastvu. Isto je odredio i sabor tridentski god. 1545.—1563. (c. 2. sess. 24. de ref.). Pošto ima nade, da će se u zagrebačkoj nadbiskupiji u dogledno vrijeme sazvati diecezanska sinoda, koje potreba se već prije nekoliko godina naglasivala[1], kušao sam da nabrojim sve sinode, koje su se do sada obdržavale u našoj diecezi. Držao sam, da je to pače i potrebno, jer taj predmet, premda vrlo zanimljiv, nije bio do sada još nigdje sustavno i posvema obragjen. Naši povjesničari napominju mnoge sinode, pa ipak se za nekoje sinode do sada gotovo nije niti znalo, premda su se neki pisci bavili napose s tim predmetom. Mislim ovdje uglednog Isusovca o. Dragutina Peterfya[2], kojemu mnoge naše sinode nijesu bile poznate. Na njegovom su se djelu za cijelo temeljile naše sinodalne konstitucije, što ih je izdao zagrebački biskup Franjo Thauzy (1751.—1769.). Tih konstitucija nijesam imao u ruci, a bile su rijetke već za biskupa Maksimilijana Vrhovca (1787.—1827.). To je ponukalo potonjega, da ih je godine 1805. na svoj trošak ponovno izdao, nadopunivši ih konstitucijama sastanka svećenstva dne 3. i 4.

[1] Dr. Mirko Marchetti: „Za dijecezansku sinodu u oči stogodišnjice". Katolički List 1902. str. 645.—648.

[2] „Sacra concilia ecclesiae romano-catholicae in regno Hungariae celebrata". — Požun. 174'.

svibnja 1803.[3]. I u tim konstitucijama ne ima više nego li u Peterfya, jedino su u njima na novo otštampane konstitucije sinode od god. 1574., koje je našao pavlin o. Venancije Glavina kao rukopis u remetskom samostanu te ih onda god. 1771. objelodanio. Učeni Isusovac o. Daniel Farlati[4] i naš Baltazar Adam Krčelić[5] spominju doduše u svojim djelima nekoje sinode, ali ne sve, a i ono što spominju nije sve ispravno. Konstitucije mnogih sinoda se dašto nijesu sačuvale, ali bi bilo dobro, da se s aktima naše buduće sinode izdaju i konstitucije starih sinoda, a gdje ih nema, da se bar u kratko napomene, što znademo o dotičnoj sinodi. Ova moja radnja neka bi olakotila taj posao!

Sinoda za biskupa bl. Augustina Kazotia.

Od utemeljenja zagrebačke biskupije (god. 1093.) pa sve do biskupovanja blaženoga Augustina Kazotia (Casotti, 1303.—1322.) nema spomena, da bi se kod nas obdržavala koja sinoda. Za bl. Augustina znade se, da je obdržavao diecezansku sinodu, no ne znamo koje godine. Možda ga je na obdržavanje sinode ponukao papinski legat kardinal Gentilis, koji je god. 1308. po nalogu pape Klementa V. putovao preko Zagreba u Ugarsku, da utre Karlu Robertu put do prijestolja. Vidimo naime, da i Toma, nadbiskup ostrogonski drži odmah dojduće godine 1309. narodnu sinodu u Udvardu.

Vrlo se razilaze povjesničari u tom, da li je Kazoti držao jednu ili više sinoda. Poznati Tomko Marnavić, koji se mnogo bavio životom i djelovanjem bl. Augustina, te napisao o njem za našu povijest vrlo važnu raspravu[6], tvrdi, da je bl. Augustin obdržavao svake godine diecezansku sinodu. On naime veli i bl. Augustinu: „Synodicis congregationibus, quolibet anno institutam disciplinam roborando et ut verbo pariter et exemplo pollebat, uberrimos fructus apostolici zeli in horrea

[3] „Constitutiones synodales ecclesiae Zagrabiensis pro clero dioecesano recusae".

[4] „Illyrici sacri tomus quintus".

[5] Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabiensis partis primae tomus I."

[6] „Vita Beati Augustini Ordinis Praedicatorum ex Zagrabiensi Lucerini Episcopi". Ta je rasprava (44 str. u 4°) izašla prvi put godine 1637. u djelu Žige Ferrata: „De rebus Hungariae Provinciae Ordinis Praedicatorum Commentarii".

magni Patris familias referebat"[7]. Već se Krčeliću ne vidi ova Marnavićeva tvrdnja vjerojatna, jer su bila upravo onda vrlo burna vremena, pa je i sam biskup morao često u državnim poslovima izbivati iz Zagreba[8]. No Krčelić, a po njemu i Farlati[9], tvrde, da je bl. Augustin držao tri sinode: prva se navodno obdržavala god. 1307., a njezine konstitucije je potvrdio god. 1308. kardinal Gentilis, druga je bila god. 1314., a treća napokon god. 1318. Iz kojega izvora Krčelić to saznaje (comperio), ne znam, ali na njegovu se tvrdnju nikako ne možemo osloniti. Ivan Tkalčić kaže: „Ja sam se mnogo trudio, da pronadjem, kada i koliko je sinodah biskup Kazoti držao u Zagrebu, ali u rubrikah naših starih brevijarah i drugdje ne spominje se više nego jedna samo, a i ta bez oznake godine, dočim u sborniku kaptolskom, kako Krčelić navagja, neima spomena niti jednoj, a kamo li trim; da i govoru Kazotijevu, kako ga priopćio Krčelić, neima nigdje ni najmanjega traga[10].

Stalno je, da je bl. Augustin držao u Zagrebu jednu sinodu. Spisi te sinode nijesu nam se sačuvali. Govor, što ga je prigodom sinode navodno držao bl. Augustin na onu evangjeosku: „Vos estis lux mundi", a kojega su pretiskali Peterfy, Krčelić, Farlati, pa i naše diecezanske konstitucije[11] i samomu je Krčeliću sumnjiv. Nema dvojbe, da ga je sastavio sam Tomko Marnavić. To drži i Ivan Kukuljević, koji kaže, opisujući život i djela Tomka Marnavića[12]: „Žalimo samo, što se je poveo za ostarjelim običajem njekih inače klasičnih povjestnikah, te išao kovati čitave dugačke govore sv. Augustina, koje je ovaj tobože govorio na crkvenom sinodu svojemu svećenstvu i na rakoškom saboru sakupljenom narodu; te se moramo jedino čuditi, kako su ovi govori, kao istiniti Augustinovi, od tolikih kasnije povjestnikah, kao Krčelića, Farlata, Peterfyja i ostalih preštampani".

Na taj se dakle govor biskupov ne možemo osloniti. Premda nemamo konstitucija te sinode, ipak možemo stalno kazati, da se na toj sinodi medju inim stvorile razne odredbe

[7] str. 9. u toj raspravi. Navagja Peterfy.

[8] „Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabiensis partis primae tomus I." str. 104.

[9] „Illyrici sacri tomus quintus" str. 392.

[10] „Zagrebačka krvava sinoda god. 1467." — Katolički List 1892. str. 314.

[11] „Constitutiones synodales ecclesiae Zagrabiensis" str. 113.—122.

[12] „Arkiv za povjestnicu jugoslavensku" knj. IX. str. 242.—265.

i glede zagrebačkog bogoslužnog obreda, koji je od XIV. pa sve do svršetka XVIII. vijeka rabio u zagrebačkoj diecezi. Sveudiljna predaja crkve zagrebačke pripisuje taj obred bl. Augustinu. Ivan Tkalčić, koji je taj obred mnogo proučavao, nije mogao ustvrditi, da bi bio sav taj obred od bl. Augustina, ali je držao, da je on neke ustanove na novo odredio, a neke postojeće ili nešto izmijenio ili popunio[13]. A da se o tom obredu doista na toj sinodi raspravljalo, svjedoči bilješka u starom brevijaru iz XIV. vijeka. Bilješka izrijekom kaže[14]: „Sequentes autem festivitates sunt precepte in synodo, per felicem et beatum patrem, dominum Augustinum, quondam Zagrabiensem, novissimis temporibus videlicet episcopum: sancti Stephani regis, sancti Ladizlai regis, sancti Emerici ducis, sancti Marci ewangeliste, sancti Luce ewangeliste, sancti Barnabe apostoli, sancti Dyonisii, sancti Sebastiani, sanctorum Cosme et Damiani, sancti Georgii, sancti Vincencii, sancti Gregorii, sancti Ambrosii, sancti Jeronimi, sancti Augustini, sancti Martini, sancti Nycolai, translacio sancti Benedicti, sancti Dominici, sancti Francisci, sancte Marie Magdalene, sancte Elyzabeth, sancte Katherine, sancte Margarethe, sancte Agnetis, sancte Agathe, sancte Lucie...“

U zborniku prava i povlastica kaptola zagrebačkoga, što ga je sastavio, kako se drži, god. 1334. Ivan, arcidjakon gorički, kaže se na nekoliko mjesta: „ille sanctus dominus Augustinus, felicissime recordationis, olim ecclesiae nostrae dignissimus episcopus non solum servandum instituit...“, zatim: „sepedictus sanctus pater dominus Augustinus episcopus fieri decrevit...“, pa opet: „prout per dictum dominum Augustinum extiterit deffinitum[15]. Premda je bl. Augustin mogao i mimo sinode izdati neke odredbe o tom, kojim redom moraju vršiti kanonici službu Božju u stolnoj crkvi, ipak je vjerojatno, da je to uredjeno prigodom sinode, po gotovo, jer je to u savezu s gornjom odredbom glede svetkovanja blagdana, a za koju znademo, da je stvorena na sinodi. Začudno je, da Ivan, arcidjakon gorički, koji na više mjesta spominje

[13] „Stari bogoslužni obred u stolnoj crkvi zagrebačkoj“. Katolički List 1895. str. 178.

[14] Ivan Krst. Tkalčić: „Povjesni spomenici slob. kralj. grada Zagreba“ I. 80. Dotični brevijar čuva se u metropolit. knjižnici pod oznakom: col. XXXVII. ser. 5. nr. 8.

[15] Ivan Krst. Tkalčić: „Povjesni spomenici zagrebačke biskupije“. Sv. II. str. 65., 67., 78.

biskupa Augustina, njegove sinode nigdje (izrijekom) ne napominje, pa da on vješti sastavljač zbornika i okretni jurista u svom zborniku nigdje nema konstitucija sinode, koja je tek nekoliko godina prije njega držana.

Sinoda za biskupa Osvalda Thusa.

Zagrebačka biskupija živjela je sredinom XV. vijeka vrlo teška i žalosna vremena. Poslije smrti biskupa Ivana Albena (god. 1433.) bila je biskupska stolica zagrebačka punih sedam godina ispražnjena. Biskupskom menzom upravljali su svjetovni gubernatori, dočim su crkvene stvari bile povjerene duhovnim upravljateljima. Niti imenovanjem Benedikta de Zolio (1440.—1454.) za biskupa nije sveopći metež prestao, a podržavali ga ponajviše moćni moslavački plemići Čupori. Oni su radili, da zasjedne zagrebačku stolicu član njihove obitelji Dimitrija, biskup kninski. Biskup Benedikto imao je neprestane i teške borbe sve do svoje smrti. Papa Nikola V. imenova njegovim nasljednikom biskupa nitranskoga Tomu de Dabrencze, (1454.—1464.), ugarska je pak vlada podupirala kninskog biskupa Dimitrija, a opet moćni grof Ulrik celjski narivavao je Baltazara Montschiedela, župnika iz Radovljice u Kranjskoj. Radi tih spletaka nije Tomo niti mogao da zasjedne zagrebačku stolicu, pa je nakon desetgodišnje bezuspješne borbe, ostao u svojoj prijašnjoj biskupiji. Sad je papa Pavao II., da dokrajči mnogogodišnji spor o zagreb. biskupiji, imenovao g. 1465. Dimitriju Čupora biskupom zagrebačkim. Taj je sad postigao, za čim je toliko težio, no pošto je uvidio, da mu svećenstvo i kaptol radi velikih nepravda, što ih je njegova porodica učinila crkvi, nijesu privrženi, to se je još iste godine zagrebačke stolice odrekao.

Bilo je skrajno vrijeme, da biskupsku stolicu zagrebačku zasjedne muž jak i odlučan te da dokrajči dugotrajni metež u biskupiji. Takav muž bio je bez dvojbe Osvaldo Thus de Szentlaszlo (1466.—1499.), kojega imenova papa na predlog kralja Matije zagrebačkim biskupom. Prem je od svjetovnjaka postao biskup, ipak je ozbiljno shvatio svoje zvanje te pokušao sve, da uvede red u biskupiji, koja preko trideset godina nije imala pravoga poglavara. To nije išlo lako, pa je i sa svećenstvom imao raznih parnica. Ne treba spominjati, da

je i disciplina u svećenstvu pala. Medju mnogim zaslužnim djelima Osvaldovim po biskupiju i svećenstvo, spominjem, da je dao god. 1484. u Mlecima tiskati zagrebački brevijar, ispravljen po zagrebačkim kanonicima: arcidjakonu bekšinskomu Gjuri i arcidjakonu kalničkom Blažu.[16]

Biskup Osvaldo dobro je shvatio važnost diecezanskih sinoda za preporod klera, zato već druge godine iza svog dolaska u Zagreb uriče diecezansku sinodu. U svom pozivu, pisanom u Budimu 18. ožujka 1467. naročito ističe: „Ne igitur de manibus nostris, qui in partem sollicitudinis divina miseracione vocati sumus, subditorum nostrorum sanguis in districti examine requiratur, habita superinde unacum venerabilibus et circumspectis viris dominis de capitulo prefate ecclesie zagrabiensis, que a multo tempore legitimo fuit orbata pastore, salubri et matura deliberacione induximus et tenore presencium inducimus promulgandi sanctam synodalem congregacionem anno in presenti in ipsa ecclesia nostra zagrabiensi die dominico proximo post festum beati Georgii martiris proxime venturo videlicet vicesima sexta die mensis aprilis et aliis diebus ad id aptis et sufficientibus.“ Na drugom mjestu naročito spominje, da je sazvao sinodu, jer je želio „totius dominici gregis ex alto nobis crediti reformacionem“. Možemo mu vjerovati, da je bila to njegova iskrena i vruća želja. Već urečena sinoda morala se odgoditi na dan 9. svibnja (treći dan poslije Spasova), jer je bio biskup državnim poslovima zapriječen, da joj prisustvuje. To, što je sinodu odgodio, dokazuje, da je biskup svakako želio, da joj prisustvuje. Osvaldo žalibože nije mogao niti na drugi rok prispjeti u Zagreb na sinodu, koja bi se sigurno drugojačije svršila, da je bio on prisutan. Mjesto njega predsjedao je sinodi po njegovom ovlaštenju njegov generalni vikar biskup gjurski Stjepan. Svećenstvo je biskupu zamjerilo, što nije sam došao na sinodu. Još je više uvrijedilo svećenstvo, što je biskup navodno za prijekor i poniženje svećeničke časti odredio, da sinodi prisustvuju i neki plemići svjetovnjaci, naročito podban Ladislav od Grebengrada, Grga iz Fodrovca, Antun Kopinc, Petar iz Bisaga, Janko iz Miketinca, Juraj Briga, Herman iz Čave, Juraj Sušica i njihova pratnja. Teško

[16] Ivan Tkalčić: „Tisak bogoslužnih knjigah staroga zagrebačkoga obreda“. — Katol. list 1895. str. 309.

je vjerovati, da bi biskup, koji je dobro poznavao crkvene zakone, odredio da se svjetovnjaci miješaju u poslove sinode. Držim, da nam prisutnost svjetovnjaka na sinodi posvjedočuje samo žalostno stanje, u kojem se naša biskupija onda nalazila i veliki utjecaj, što su ga imali svjetovnjaci na upravu dieceze.

Sinoda, držana u Zagrebu god. 1467. poznata je pod imenom krvava sinoda. Gore napomenuti svjetovnjaci izveli su na sinodi takova nasilja, da se je svećenstvo radi toga pritužilo samomu papi Pavlu II. Iz prosvjeda svećenstva saznajemo, da je sinoda otpočela u stolnoj crkvi, no pod zaključanim vratima — od straha pred svjetovnjacima. Dok je svećenstvo slušalo sinodalni govor i raspravljalo o svojim potrebama, provališe sluge i vojnici napomenutih plemića u stanove svećenika te ih porobiše. Gradskog kapelana, koji je išao k bolesniku, oplijeniše do košulje i oteše mu brevijar i novce, a slično učiniše i drugim svećenikom, koji su poslije mise izašli iz crkve. Svjetovnjaci smetaše svećenstvu i dojdućeg dana. Kad se obavljao ispit s pojedinim svećenicima, nijesu oni htjeli da izadju iz crkve, prem im je to naložio sinodalni predsjednik biskup Stjepan. Oni su pače, čuvši, da se nekoji svećenici osudjuju na kaznu, podigli grozan smijeh i porugu. No najgore je bilo na zadnji dan sinode, naime na 12. svibnja (utorak poslije Spasova.) Svećenstvo se na glas velikog zvona odmah poslije objeda sakupilo u crkvi, da zaključi sinodu pjesmom zahvalnicom i svečanim blagoslovom. Kad je ono, da bude sigurno pred provalom svjetovnjaka, htjelo da zaključa crkvena vrata, provalili su u crkvu, napomenuti plemići sa svojim ljudima. Izvukli su mačeve, naperili lukove i uzvitlali buzdovane; s kamenjem u ruci navališe kao bijesni na svećenike, pače i na kanonike, te ih teško izraniše i izmrcvariše. Nekojima prebiše ruke, drugima noge, jednima polomiše rebra i ramena, drugima izderaše lice. Svećeničkom krvi okrvarilo se crkveno tlo. Jedan svećenik ostao na mjestu mrtav, mnogi drugi bili su smrtno ranjeni. Predsjednik, odjeven u pontifikalno odijelo, kušao je gungulu utišati i sinodu završiti svečanim blagoslovom, no jedva je noseći svetootajstvo, s nekojim kanonicima umakao u sakristiju. Plemići se još ne zadovoljiše tim svetogrdnim pokoljem, već su nekoji od njih, naročito upravljatelj biskupskih dobara (vicarius temporalis) Petar gudovački, podban Ladislav, Grga iz Fodrovca i Petar iz Bisaga stali još globiti svećenstvo. Izmislili su i nametnuli neki

prinos tobože u dobrotvorne svrhe, dok je to u istinu bila najprostija otimačina. Pod prijetnjom smrti i zatvora ubrali su od svećenstva tražene svote. Tako se tužno i krvavo završila ta sinoda, pa se ne trebamo čuditi, da je svećenstvo po javnom bilježniku Stjepanu de Marchus dalo pobilježiti sve te nepravde te se radi njih potužilo samomu papi. Kako je ono s tim svojim prosvjedom uspjelo, nije zabilježeno.

Vijesti o toj sinodi, upisane su u latinskom glosariju, što je bio nekada u prebendarskom arkivu, a sada je u arkivu jugoslavenske akademije[17]. Premda je bilo svećenstvo po svjetovnjacima vrlo smetano, ipak je moglo stvarati zaključke na toj sinodi, jer je isprva vijećalo pri zaključanim vratima, a glavna navala svjetovnjaka zbila se tekar prigodom zaključka sinode. Što je pako na sinodi zaključeno, nije poznato.

Sva je prilika, da se za biskupa Osvalda osim ove sinode obdržavale još dvije druge. To bismo barem mogli zaključiti iz daljnjih bilježaka u napomenutom već latinskom glosariju. Od tih sinoda imala se jedna obdržavati god. 1471., a druga god. 1473. na nedjelju, kad se u crkvi pjeva „Misericordias Domini" (valjda po starom zagrebačkom misalu). Sve potanje vijesti o tim dvim sinodama nam manjkaju.[18]

Sinoda za biskupa Luke.

Biskupa Osvalda, koji je umro u Čazmi dne 16. travnja 1499., naslijedio je Luka (1500.—1510.), prije čanadski biskup. Premda rogjen Magjar, učinio je mnogo za našu stolnu crkvu, te novcu, što ga je Osvaldo u tu svrhu ostavio, mnogo od svoga pridodao. Nije mala zasluga biskupa Luke, što je god. 1505. po drugi puta tiskan u Mlecima kod Luke Antonija de Giunto Florentinca, a na trošak budimskog knjižara Ivana Papa zagrebački brevijar[19]. — Isto tako je za njega od godine

[17] Ivan Tkalčić: „Prilog za povijest zagrebačkih sinoda u XV. i XVI. vijeku". — Starine XVI. str. 117.—123., „Povjesni spomenici slob. kralj. grada Zagreba" sv. II. str. CLVI.+CLVII. i „Zagrebačka krvava sinoda god. 1467." — Katol. list 1892. str. 314

[18] Ivan Krst. Tkalčić: Povjesni spomenici slob. kralj. grada Zagreba". Sv. II. str. 313.

[19] Ivan Tkalčić: „Tisak bogoslužnih knjigah staroga zagrebačkoga bogoslužnoga obreda". — Katol. list 1895. str. 312. i V. Bunyitay, R. Rapaics, I. Karácsony: „Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia". Tom. III. str. 25.

1509. do 1511. u Mlecima kod Petra Lichtensteina, a na trošak zagrebačkoga gragjanina Ivana Müllera tiskan prvi puta misal po starom zagrebačkom obredu. Nema dvojbe, da je biskup Luka kako za tiskanje brevijara, tako i za tiskanje misala doprineo svoj prinos, jer se privatnici sami ne bi mogli odvažiti na tiskanje tako skupocjenih djela. No to nas ovdje toliko ne zanima, koliko sam naslovni list misala, gdje se izrijekom kaže: „Missale secundum chorum et rubricam almi episcopatus Zagrabiensis ecclesiae roboratum et approbatum in sacra synodo et generali capitulo sub reverendissimo domino, domino Luca episcopo etc. Venetiis autem anno Christi 1509. inceptum cum cantu et figuris omnium festivitatum ac evangeliorum quam diligentissime absolutum est anno 1511. die 20. Iunii[20]. Iz toga naslova eto saznajemo, da je taj misal odobren na sinodi, obdržavanoj pod biskupom Lukom. To je ujedno sve, što znademo o toj sinodi, koju stariji povjesničari niti ne spominju. Prem nam nijesu poznate njezine konstitucije, ipak možemo ustvrditi, da se na sinodi raspravljalo takogjer o starom zagrebačkom obredu[21] i da je na njoj odobren prvi tiskani zagrebački misal. Sinoda se obdržavala po svoj prilici god. 1507. ili najkasnije god. 1508.

Sinoda za biskupa Šimuna Erdeda.

Poslije smrti biskupa Luke postao je patronom i protektorom zagrebačke biskupije svemoćni tada ostrogonski nadbiskup i kardinal Tomo Bakač od Erdeda (1511.—1514.), koji je pomogao do biskupske časti dvojici svojih rogjaka, najprije Ivanu od Erdeda (1514.—1518.), a onda znamenitom Šimunu od Erdeda (1518.—1543.). Potonji je mnogo utjecao i u političke prilike hrvatskoga kraljevstva[22]. Njegovo biskupovanje bilo je vrlo burno, jer je on bio gorljivi pristaša Ivana Zapolje, dočim je veći dio Hrvatske, pa i zagrebački kaptol pristajao uz kralja Ferdinanda. Za diecezu nastala su opet žalosna vremena, jer je Šimun slabo dospjevao, da se za nju

[20] Više o tom misalu gl. Iv. Krst. Tkalčić: „Povjesni spomenici slob. kralj. grada Zagreba". Sv. III. str. LXXX. i 120.

[21] To nam dokazuje takodjer izreka na 3. stranici misala: „De festivitatibus per anni circulum in ecclesia quam a populo festivandis et solennizandis in sacra synodo roboratis et approbatis".

[22] Vjekoslav Klaić: „Povjest Hrvata". Knj. V. str. 39.

brine. Značajno je pismo, što ga je pisao tada zagrebački kaptol kralju Ferdinandu. U tom se pismu kaže: „Sedes ecclesiastica ecclesiae nostre Zagrabiensis per defectionem alterius partis nunc vacat, caretque prelato, qui et in sacramentis et in spiritualibus providere possit et deberet. Nam illinc chrisma sacrum non datur et qui velint sacros ordines suscipere, qui conferat non habemus. Ecclesie combuste et vestimenta non possunt consecrari, pueri chrismari, hinc vero multa per sacerdotes et laicos oriuntur, que non deberent oriri, idcirco non est bonum sine antistite esse et oves sine pastore errant". Kaptol moli u toj duhovnoj nevolji kralja, da imenuje senjskoga biskupa Franju Jozefića za sufragana i generalnog vikara[23] Tomu se pridružila i nova nevolja: Luterova nauka počela je i u ove strane prodirati. Sam biskup javlja dne 11. ožujka 1534. iz Dubrave papi Klementu VII. o otpadu i vjenčanju nekoga Bebeka, a onda zaključuje: „Certa enim sit Sanctitas Vestra ... quod nisi opportune et importune talium temeritati in hac dioecesi mea finium latissimorum restitisem, iam maior pars cleri secta ipsa perniciosissima imbuta fuisset, presertim, quod in Carintia et Carneola ei vicina et conterminata sit"[24]. U takovim prilikama bilo je dovoljno uzroka, da se sazove diecezanska sinoda, kojom bi se uredile malko prilike u zapuštenoj diecezi i obnovio svećenički duh u kleru. To je čini se i potaklo biskupa Šimuna, da sazove sinodu. Da se je imala ta sinoda o Spasovu god. 1535. obdržavati, saznajemo iz lista, što ga je pisao dne 29. ožujka 1535. kanonik štioc Petar Grangja svomu nećaku kanoniku Jurju Grangji, koji je boravio na naukama u Padovi. Moli ga, da potraži u Mlecima tiskara Luku Antonia de Giunta, koji je tiskao god. 1505. drugo izdanje zagrebačkoga brevijara i neka ga upita, koliko bi tog brevijara htio na novo štampati. Još dodaje: „nam ad festum Assumptionis Domini synodus celebrabitur"[25]. To je je ujedno jedina vijest, što ju imamo o toj sinodi. Da li se ta sinoda doista i obdržavala, ne znamo. To što nema nikakovih drugih vijesti o njoj, još ne bi dokazivalo, da nije obdržavana, tim više što je točno odredjen rok, kada se imala obdržavati.

[23] V. Bunyitai, R. Rapaics, I. Káracsonyi: „Monumenta ecclesiastica tempora innovatae in Hungaria religionis illustrantia". Sv. III. str. 96. i 285.

[24] Ib. str. 335.

[25] Ib. sv. III. str. 24.

Sinode za biskupa Jurja Draškovića.

Juraj Drašković (1563.—1578.) spada, kako pravom kaže Vjekoslav Klaić, megju najslavnije poglavare, što ih je ikad imala zagrebačka biskupija[26]. Kao biskup pečujski (ta je biskupija bila za onda pod turskom vlasti), zastupao je kralja Ferdinanda na crkvenom saboru u Trientu. Kad je godine 1563. postao zagrebačkim biskupom, usredotočio je sve svoje nastojanje u tom, da svoje svećenstvo i povjereni si narod prema zakonima koncila trientskoga reformira. Mnogo se trudio, da svoju biskupiju očuva od Luterovih i Kalvinovih nauka. Njega ide u prvom redu zasluga, da nije krivovjerstvo preotelo takovog maha, kao što u Kranjskoj, Štajerskoj i Ugarskoj. Bila je sreća po katolicizam u Hrvatskoj, da je baš u ono pogibeljno vrijeme sjedio na zagrebačkoj stolici muž takovih odličnih umnih sposobnosti, odlučne volje i čvrstih katoličkih načela, kakav je bio Juraj Drašković.

Drašković je, da preporodi svoje svećenstvo u duhu trientskoga sabora, držao je dvije diecezanske sinode: prvu god. 1570., a drugu god. 1574. Konstitucije tih sinoda je Drašković navodno sam tiskom izdao. Krčelić tvrdi, da ih je u svoje vrijeme čitao, a kasnije su se nekuda zametnule[27]. Objavljene nijesu u nijednoj zbirci (izuzev ono, što je našao o. Glavina, a nijesam našao nikakva traga o njima niti u nadbiskupskom arkivu. Od prve nam se sinode, koja se obdržavala na drugu korizmenu nedjelju (Reminiscere) god. 1570. i slijedeća dva dana, sačuvao ipak red, koji je vrlo zanimljiv[28]. Svećenstvo sakupilo se već u subotu prije te nedjelje u Zagrebu. Arcidjakoni su već u subotu poslije podne predstavili svećenstvo svojih arcidjakonata biskupu, koji ih je na neke stvari upozorio i uputio. U nedjelju bila je poslije rane mise svečana misa kod velikog žrtvenika, koja se pjevala u čast presv. Trojstvu na hrvatskom jeziku (croatica lingua — razumijeva se svakako staroslovjenski jezik). Sličnim se načinom pjevala sv. misa dojdućeg dana na čast sv. Stjepanu kralju. Tu se razumijeva

[26] Vjekoslav Klaić: „Povjest Hrvata". Knj. V. str. 241.

[27] „Historiarum cathedralis ecclesiae zagrabiensis partis primae tom. I." str. 245.

[28] Ivan Tkalčić: „Prilog za povjest zagrebačkih sinoda u XV. i XVI. vijeku". — Starine XVI. str. 123.—125., a izvornik u arkivu prvostolnog kaptola.

upravo misa u hrvatskom, za pravo staroslovjenskom jeziku, a ne možda to, da su pod tom misom pjevali samo hrvatske pjesme, jer se i treći dan spominje hrvatska misa, ali se za nju kaže da je bila tiha. Dokazuje nam to, da je onda bio u zagrebačkoj biskupiji velik broj glagoljaša. Svjedoči nam to nadalje, da je još onda bio staroslovjenski jezik kod službe Božje u cijeni, pošto je kod takove svečane zgode, kao što je sinoda, našao u zagrebačkoj stolnoj crkvi tako dostojno mjesto. Poslije staroslovjenske mise bila je svaki dan još pjevana misa „de die", a iza nje slijedio je obični red, koji se ima obdržavati po rimskom pontifikalu kod sinode. Biskup je sjedio na prijestolju pred velikim žrtvenikom, njemu s desne i lijeve izabrani biskup pečujski i prepošt glogovnički, zatim kanonici, podarcidjakoni, i ostalo svećenstvo. Lektorov namjesnik držao je najprije latinski govor, a iza toga razdijelile se pojedincima konstitucije, koje se imale na sinodi proglasiti. Te su konstitucije bile pisane: latine, sclavonice et croatice, pa ih je biskup redom svećenstvu tumačio. Dojdućeg dana nastavio je biskup tumačenje na hrvatskom jeziku. Konstitucije su morali kasnije župnici prepisati, te se dobro u nje uputiti (quaequidem capita sive articulos plebani a suis vicearchidiaconis sclavonica et croatica lingua discribere et perpetuo prae oculis habere tenebuntur). Tumačenje nastavio je biskup i trećeg dana, a onda se išlo „processionaliter" po svoj prilici u franjevačku crkvu. Poslije procesije prozvao je lektor pojedine učesnike, a biskup je onda držao svećenstvu ekshortaciju „ad reformationem morum". Sinodalni suci (biskup pečujski, biskupski vikar Juraj Herešinec, kanonik štioc te arcidjakoni: prvostolni, bekšinski i varaždinski) sastali se svakog dana poslije podne, da „si quae causae emerserint, eas revidebunt".

Konstitucije sinode od god. 1570. nijesu nam se sačuvale. Držim, da je bila biskupu Draškoviću prva briga, da na toj sinodi proglasi odredbe koncila trienskoga, koji je bio kasnije god. 1611. proglašen takodjer na hrvatskom saboru i prihvaćen po staležima i redovima. Ako se u konstitucijama sinode, obdržavane god. 1673. za biskupa Martina Borkovića kaže, da je koncil trientski proglašen na sinodi od gob. 1574., to ne smeta, jer su onda po svoj prilici držali, da je Draškovič držao samo jednu sinodu. Ne treba se tomu čuditi, ako pomislimo, da na toj sinodi nijesu znali niti za sinodu biskupa Nikole

Zelnicaja, koja je obdržavana 32 godine poslije prve Draškovićeve. Na Borkovićevoj sinodi potvrdjene su konstitucije sinoda, držanih za biskupa Draškovića, Ergeljskoga i Vinkovića, a nijednom se riječi ne spominje Zelnicajeva sinoda. Savezno s proglašenjem koncila trientskoga jamačno su već na prvoj Draškovićevoj sinodi proglašene neke konstitucije, koje se tiču života svećenika. Biskup je bez dvojbe već na prvoj sinodi počeo u život privadjati odredbe koncila trientskoga. Sinoda Borkovićeva od god. 1669. koja je te konstitucije obnovila, pripisuje ih drugoj Draškovićevoj sinodi. Tako je obnovljena konstitucija, kojom se zabranjuje svećenicima ples, naročito s osobama drugoga spola. Nadalje se ondje kaže: „eadem synodus Draskovichana prohibet", da ne smije biti nijedan svećenik pravdaš, da ne pijančuje po krčmama i da ne ide na nedozvoljeni lov. Isto tako zahtijeva ta sinoda od svećenstva, da se ono pristojno prema svom staležu odijeva i da ne nosi prstenja[29]. Zaključeno je takodjer da se uz svaku župnu crkvu podigne škola.

Od druge Draškovićeve sinode, koja se obdržavala dne 8. ožujka 1574. sačuvao se popis svećenika, koji su učestvovali na toj sinodi. Popis je vrlo zanimljiv. Kako svjedoči bilješka na završetku popisa, bilo je onda u zagrebačkoj biskupiji 206 župa[30]. Ta je sinoda obdržavana poglavito radi toga, da se svećenstvo svojski odupre kalvinizmu, kojim su bile zaražene osobito mnoge župe u Megjumurju i preko Mure. To je Draškoviću već dne 9. kolovoza 1569. papa Pijo V. toplo preporučio u posebnom pismu, u kojem hvali njegovu gorljivost i krjeposti. Papa mu megju ostalim kaže: „Haereticorum venena ne gregem tuum inficiant, quanta potes diligentia, vitare contende[31]". O. Venan-

[29] Ecclesiastica 8/220 (summarium) u nadb. arkivu.

[30] Ecclesiastica Vol. II. 8/185. u nadbiskupsFom arkivu. Nije istinita bilješka Rafaela Lackovića. koju priopćuje Krčelić. (Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabiensis partis primae tomus I. str. 20.): „1574. tempore Drascovicii interfuere synodo parochi 206, ut synodus et scheda, vacabant parochiae 74, infirmabantur parochi 28, remanserunt pro marum et vicinarum parochiarum cura parochi 180 ex libro fiscali". Ako sve te zbrojimo, dobijamo broj 488. Toliko župa nije nikada imala zagrebačka dieceza. Prazne župe sadržane su već u broju 206, pa bi prema tomu, ako stoje druge brojke god. 1574. bilo 374 župa.

[31] B. A. Krčelić: „Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabiensis partis primae tomus I." str. 244.

cije Glavina, pavlinski profesor u Lepoglavi, našao je u remetskoj pavlinskoj knjižnici rukopis o toj sinodi, koji je godine 1771., popratívši ga svojim opaskama, tiskom izdao. To je djelce preštampano kao dodatak u našim sinodalnim konstitucijama[32], a naslov mu glasi: „Catholica et christiana doctrina de vera et reali praesentia corporis et sanguinis Christi Domini in sancta Eucharistia, sive coena Domini, in synodo dioecesana Zagrabiensis ecclesiae 8-va die Martii 1574. publicata". Sinoda je osudila kalvinovu nauku, što ju je župnik zagrebačke biskupije Mihael Bučić htio i u našim stranama proširiti, pače je izdao o njoj posebnu knjižicu. Sinoda navadja protiv Bučića, koji je nijekao, da je u sv. euharistiji pravo tijelo i prava krv našega Spasitelja, svjedočanstva raznih istočnih i zapadnih sv. otaca, a onda završuje: „Michael autem Buchich, tanquam haereticus sacramentiperda et novus quidam Capharnaita, ab omnibus Christi fidelibus, veluti iam antea per nos legitime a coetu Christi fidelium exclusus et nunc gravatus et reaggravatus vitetur et ex ecretur".

Tvrdnja Farlatijeva, da je Drašković obdržavao i treću sinodu („semel, iterum ac tertio parochos, praefectosque ecclesiarum ad synodum convocavit, et multa sapienter pieque decrevit, sancivit, instituit, quae ad cultum divinum augendum et ecclesiasticam disciplinam restituendam et stabiliendam pertinebant; nihil vero statuebat, quin cum praescriptionibus et legibus concilii Tridentini congrueret")[33], ne može se ničim dokazati.

Sinoda za biskupa Gaspara Stankovačkia.

Biskupa Gašpara Stankovačkia (1589.—1596.) uzgojio je njegov rodjak, biskup Juraj Drašković. Iza kako je svršio mudroslovne i bogoslovne nauke u Beču i Bolonji, postao je kanonik zagrebački, zatim prepošt čazmanski i glogovnički, a poslije smrti Petra Herešinca biskup zagrebački. Zauzet za dobro svećenstva i dieceze sazvao je god. 1591. na dan 18. lipnja diecezansku sinodu, u kojoj je, kako kaže Farlati[34]: „saluberrima decreta constituit, ac praesertim sapientissimas

[32] „Constituciones synodales" str. 295—313.
[33] D. Farlati: „Illyrici sacri V." str. 541.
[34] L. c. str. 549.

leges parochis et curatoribus animarum praescripsit, ad quarum normam suam ipsi vivendi rationem et christianae plebis sibi comissae institutionem exigerent". Zaključci te sinode nijesu nam se sačuvali, nego Toma Kovačević, iz kojega je Farlati tu vijest crpio, kaže: „Subalternis curatoribus salutares praescripsit regulas, iuxta quarum dictamen ipsi se et concreditas animas ad viam salutis dirigerent". To dokazuju, kaže Kovačević, najbolje spisi te sinode, kojih primjerak „sacris dogmatibus et salutaribus institutis refertissimum" se još i danas (u njegovo vrijeme) čuva u arkivu zagrebačkoga kaptola. Kovačević naročito spominje, da su te konstitucije napisane u hrvatskom jeziku (vulgari idiomate), pa onda pridodaje: „unde intelligi datur iis temporibus dioecesi hac, propter defectum publicarum scholarum, clerum forensem illiteratis viris, quos Glogolitas vocamus, permistum fuisse". To nam je, uz ono što je kazano kod Draškovićeve sinode od god. 1570., dokaz da je onda zagrebačka dieceza obilovala popovima glagoljašima te da su oni tekar u XVII. vijeku malo po malo počeli bivati sve rjedji u našoj biskupiji, dok nijesu svršetkom tog vijeka posve nestali.

Sinoda za biskupa Nikole Zelnicaja.

Biskupa Gašpara Stankovačkia naslijedio je biskup Nikola Zelnicaj aliter Stepanić de Konšćina (1598. do 1602.). Svršivši u Bolonji mudroslovne i bogoslovne nauke, postao je zagrebačkim kanonikom, obavljao je u kaptolu razne časti, dok nije iz velikog prepošta postao biskup zagrebački. Rimska stolica potvrdila ga tekar god. 1600. Te je godine bjesnila u Hrvatskoj kuga, pa se ćutio ponukanim, da na blagdan sv. Mihaela arkangjela 1600. iz Vugrovca pošalje svojim župnicima pastirsko pismo, kojim im je preporučio skrb oko okuženih i dao neke naputke, kako se imadu vladati u vrijeme kuge, kako postupati s bolesnima i umrlima.[35] Brineći se za duhovno dobro svojih svećenika i povjerenog si puka, urekao je na dan 10. lipnja 1602. diecezansku sinodu, koja se obdržavala u Zagrebu 9. srpnja

[35] Litterae pastorales et instructionis de spirituali cura pestis ad parochos dioecesis almae Zagrabiensis. Antiphonae, psalmi, preces et oratione ad usum supplicantium tempore pestis. Cautiones tempore pestis adhibendae. Cura mortuorum. gl. Eccl. 8. 30. u nadb. arkivu. Samu okružnicu preštampao je Farlati L. c. str. 553.

i slijedećih dana. Konstitucije te sinode nijesu do sada nigdje objavljene. Krčelić ih je u svoje vrijeme čitao i imao, a kasnije kaže, da ih je ili izgubio ili su izgorjele za požara god. 1756. Te se konstitucije nijesu mogle naći niti za Vrhovca, jer bi bile inače jamačno štampane u diecezanskim konstitucijama, buduć da su vrlo temeljite i zanimljive. Bit će, da su se nekuda zametnule, jer se i danas nalaze u nadbiskupskom arkivu[86], ali je pismo vrlo poblijedjelo i rukopis je slabo sačuvan, pa bi bilo vrijedno, da se odštampaju i tako sačuvaju od propasti. Ovdje ću ih samo u kratko napomenuti. Najprije odregjuje Zelnicaj, da mora svatko, tko u biskupiji steče kakovu nadarbinu, položiti katoličku vjeroispovjest po uzorku propisanom od pape Pija IV., kako se to i danas čini. Ta je vjeroispovjest u konstitucijama od riječi do riječi navedena. Nadalje se odregjuje, da imaju župnici svake nedjelje i blagdana poučavati mladež i odrasle u kršćanskom nauku. Potanko se tumači, kako imaju kod toga postupati, kojim se knjigama služiti, kako pobijati krivovjerske nauke i čuvati se krivovjerskih knjiga. Vrlo je zanimljivo poglavlje: „de sacramentorum administratione". Iza općenite opomene slijedi najprije poglavlje o sv. krstu, pa se tu davaju naputci glede čuvanja sv. ulja, glede kumova, duhovnog rodbinstva, krsnih imena, formule krsta i krsne knjige. Slični naputak slijedi o sakramentu sv. potvrde. Opširno je poglavlje o presvetom oltarskom sakramentu, koji valja da se dostojno u crkvi čuva. Upućuje se svećenstvo, kako se ima vladati, kad ide providiti bolesnika. Saznajemo, da je onda svećenik, ako nije išao baš u kakovo vrlo udaljeno mjesto, nosio sa sobom k bolesniku dvije partikule; jednu bi bolesniku podijelio, a drugu nosio opet kući, da su se vjernici mogli klanjati Spasiteljevom tijelu. Biskup je saznao od svojih arcidjakona, da je još uvijek bilo svećenika u diecezi, koji su dijelili pričest vjernicima pod obim prilikama, pa je to strogo zabranio. Pozvao se na sv. pismo i na crkvene oce i naveo važne razloge s kojih crkva zabranjuje svjetovnjacima pričest pod obim prilikama. Nastavljajući o sakramentu pokore, tumače se pojedini dijelovi ispovijedi te navagjaju razne izjave sv. otaca. Preporuča se vjernicima, da se u adventu, korizmi i o Duhovima ispovijede. Navagjaju se pridržani grijesi, koje valja da imaju župnici uvijek napisane uza se. Tumači se nadalje, kako se ima

[86] Eccl. 8. 30.

dijeliti sakramenat zadnje pomasti. Konstitucije se vrlo potanko sjećaju onih stvari, koje spadaju na sakramenat sv. reda. Nijednomu stranomu svećeniku ne smije se dozvoliti čitanje sv. mise, ako ne pokaže „litteras testimoniales". Svaki svećenik mora nadalje imati ispravu o svom regjenju. Svećenici valja da se barem svakog tjedna ispovjede. Konstitucije odregjuju potrebno glede crkvenog odijela, posudja i inih crkvenih predmeta, nadalje bogoslužnih knjiga. Da svećenstvo zadobije potrebne misale, brevijare i rituale, odredio je biskup, da se te knjige na novo štampaju[37]. Strogo se zabranjuje u crkvama pohranjivati razne ne svete stvari kao drva, brvna, vino, žito, lan, konoplju, vunu (dogodilo se ipak to još kasnijih godina, kako nam vizite kanoničke svjedoče). Žrtvenici i sv. slike valja da se čisto čuvaju. Groblje mora biti dobro ogragjeno, da ne može u nj blago. U crkvenim grobnicama ne smiju se sahranjivati samoubojice, lihvari, oni koji se nijesu ispovjedili, te krivovjerci i izopćenici. Odijelo svećeničko mora biti pristojno, bez ikakovog nakita, pojasi da nijesu urešeni zlatom i srebrom, a prstena ne smije nitko da nosi, osim onaj, komu to pripada. Kako su svećenici još onda nosili bradu, odredjuju konstitucije, da ju ne goje na način svjetovnjaka, a gornju usnicu moraju obrijati, da ih brk ne smeta kod pričesti. Važno je poglavlje „de ablegandis concubinis et coelibatu sacerdotum", jer je poznato, da su dok nije sv. koncil tridentski proglašen, mnogi svećenici imali svoje žene (Vramec, Makar). Biskup je veliku važnost na to polagao, da svećenici živu prema svetosti svoga staleža, pa se u konstitucijama izrijekom naglašuje: „prohibemus quibusque dioecesis nostrae clericis, ne concubinas aut alias mulieres, de quibus possit haberi suspicio, in domo vel extra detinere, aut cum iis ullam consuetudinem habere audeant, alioquin poenis a sacris canonibus punientur". Opširno se dokazuje iz sv. pisma, iz zaključaka raznih sabora i iz sv. otaca istočne i zapadne crkve, da valja, da su oni, koji u sv. redovima služe žrtvi: „omnino continentes etiam a coniugio". Na završetku slijedi još poglavlje o sv. ženidbi. Odregjuje se, da se ženidba ne smije drugdje sklopiti nego u crkvi i to pred dva ili tri svjedoka i župnikom ili onim svećenikom, kojega je on na to ovlastio. Ako bi koji zaručnike iz tugje župe bez dozvole njihova župnika (što se onda takodjer

[37] Do toga nije došlo, jer je biskup Zelnicaj još iste godine dne 23. prosinca umro.

češće dogagjalo) vjenčao, biti će suspendiran tako dugo, dok ga ordinarij dotičnog župnika od toga ne odriješi. Vjenčanje ima uzslijediti iza obavljenih triju oziva. Sinoda podsjećuje takodjer na duhovno rodbinstvo i na otmicu. Nastavak konstitucija manjka, no onoga što manjka ne će biti mnogo. Već po ovom, što sam ovdje spomenuo vidimo, da je Zelnicaj, kao i biskup Drašković htio u život privesti odredbe koncila trientskoga[38]. Konstitucije Zelnicajeve sinode tako su precizirane i svjedočanstvima sv. pisma, crkvenih sabora i sv. otaca podkrjepljene, kako nijesu niti konstitucije poslije njega obdržavane. Ovdje sam ih u kratko barem napomenuo, jer se tu prvi puta o njima govori. Već Borkoviću vjerojatno nijesu bile poznate. Možda će napokon i one poslije više nego tri stotine godina ugledati Božje svijetlo!

Sinode za biskupa Franje Ergeljskoga.

Franju Ergeljskoga, sina nekadanjeg muhamedovca, junačkog vojvode Petra Hasanovića već je biskup Drašković imenovao kanonikom zagrebačkim. God. 1607. postao je bosanskim, kasnije pečujskim, vesprimskim, a konačno god. 1628. zagrebačkim biskupom. Kao takav učinio je mnogo za svoju biskupiju i za poljepšanje stolne crkve.

Povjesničari spominju, da je Ergeljski držao samo jednu sinodu i to god. 1634. No u nadbiskupskom sam arkivu našao njegovo pismo od 21. rujna 1630[39]., kojim on uriče diecezansku sinodu već za dan 5. studenoga 1630. U tom se pismu naročito ispričava, što nije već prve dvije godine svog biskupovanja držao sinodu, kako to zapovijedaju crkveni kanoni. Spriječilo ga u tom to, što mu još nije stigla potvrda od sv. Stolice, a i to, što je onda u Hrvatskoj vladao silan glad. No sad ne može više, da sa sinodom oklijeva, pa zato preko arcidjakona nalaže podarcidjakonima pojedinih kotara, da pozovu na sinodu kotarsko svećenstvo. Prije nego će župnici otići na sinodu, valja da obidju bolesne župljane, te ih ispovijede i pričeste. Djecu

[38] Sess. 24. cap. 12. de ref.; sess. 24. cap. 4 de ref.; sess. 24, cap. 2. de ref. matr.; sess. 21.; sess. 14. de extr. unct. cap. 1—3.; sess. 23, sess. 24. cap. 8. de ref.; sess. 24. de sacr. matr. can. 9.; sess. 21. cap. 6. de ref.; sess. 25. cap. 14. de ref.; sess. 24. de ref. matr. cap. 1.

[39] Ecclesiastica. Vol. II. br. 8/49.

koja još nijesu krštena, neka okrste. Da bude od sinode što veća korist, neka župljani mole i poste. Ako se u pojedinim arcidjakonatima što dogodilo, što nije zabilježeno u zapisnicima kanoničkih vizita, a ide na duhovnu ili vremenitu korist Crkve, neka to arcidjakoni usmeno ili pismeno na sinodi iznesu. Župnici neka već dan prije urečene sinode dodju u Zagreb u pristojnom svećeničkom odijelu, a sa sobom neka ponesu roketu i biret. Zakonito zapriječeni valja da se pravovaljano ispričaju (svjedodžba podarcidjakona ili dvaju susjednih župnika). Taj se poziv nije slao, kako se izrijekom napominje, arcidjakonu gvešćanskom, jer su u njegovom arcidjakonatu bili s veće strane grčkoistočni župnici. Nije se slao niti arcidjakonima dubičkom i vaškanskom, jer su njihovi arcidjakonati bili pod turskom vlasti.

Kako vidimo bila je ta sinoda propisanim načinom sazvana, no da li se je obdržavala ili nije, teško je kazati. Daljnji podaci o njoj nam manjkaju, što po sebi još ne bi dokazivalo da se nije obdržavala. No moguće je i to, da je u zadnji čas nastupila kakova takova zaprjeka, da se je sinoda morala odgoditi. Bilo kako mu drago, već i ovaj poziv na sinodu dokazuje, da je biskup Franjo Ergeljski smatrao za svetu dužnost, da sazove što prije diecezansku sinodu.

Drugu sinodu sazvao je biskup Franjo Ergeljski za 19. lipnja i dojduća dva dana god. 1634. Red na sinodi vršio se točno po rimskom pontifikalu. Biskupu asistovali su uz djakona i podđjakona još prepošti zagrebački i čazmanski. Arcidjakon varaždinski rekao je sakupljenom svećenstvu latinsku propovijed. Razne dekrete čitao je arcidjakon katedralni. Vjeroispovjest položili su samo oni, koji nijesu već prije to učinili „in aliqua synodo". Sinodalni ispitači izabrani su izmedju kanonika i prebendara.

Prvi dan pročitao je sinodalni tajnik zaključke narodne sinode, što se obdržavala dne 30. ožujka 1633. u Trnavi pod predsjedanjem kardinala i nadbiskupa ostrogonskoga Petra Pazmanya. O tim zaključcima raspravljalo se tekar dojdućega dana, da ih je u to vrijeme mogao svaki potanje proučiti. Biskup je opomenuo svećenike, da se u vrijeme sinode čedno vladaju, da se u to vrijeme ispovjede i da odsluže barem jednu misu: „ad implorandam divinam misericordiam"[40].

---

[40] Ecclesiastica Vol. II. 8/50.

Konstitucije te sinode tiskane su u našim diecezanskim konstitucijama[41]. Naša se sinoda spotakla o odredbu narodne sinode, da valja stvari, što su po kraljevoj odredbi od g. 1625. iz ostavštine umrlih prelata pripale diecezanskim sjemeništima, upotrebiti jedino za utemeljenje ugarskog sjemeništa. Narodna sinoda nije se tu osvrnula na zagrebačku diecezu i na kraljevinu Hrvatsku (unde ex quo regnum hoc, licet legibus et regno Hungarorum pareat, non solum longo intervallo, verum etiam terminis atque limitibus, nec non lingua quoque seu sermone peculiaribus distinctum sit). Zagrebačka biskupija ima već dulje vremena tri svoja sjemeništa: u Zagrebu, u Bolonji i Beču, pa će se dio ostavštine hrvatskih prelata upotrebiti za te zavode.

Nije se zagrebačka sinoda složila niti s odredbom narodne sinode, kojom se zapovijedalo, da se ima u svim diecezama uvesti kod službe Božje jedinstveni obred i to rimski. Proti tomu se digao već na samoj narodnoj sinodi zastupnik zagrebačke biskupije veliki prepošt Benedikt Vinković te gorljivo branio stari zagrebački bogoslužni obred. Sinoda je odlučila, da se ima glede toga prizvati na sv. Stolicu. To je slabo pomoglo, jer se i kardinal Pazmany, komu taj zaključak zagrebačke sinode nije bio poćudan, glede toga obratio u Rim[42]. Iz Rima je glede toga stigao papinski breve od 28. rujna 1635., kojega je biskup Franjo Ergeljski proglasio dne 20. studenoga 1635. U tom se breveu kaže, da su kardinali, kao generalni inkvizitori „contra haereticam pravitatem“ pregledali zagrebački misal i brevijare“ te se uvjerili, da imaju razne manjke (variis defectibus obnoxia). Papa Urban VIII. je radi toga naredio, da se sve crkve u Ugarskoj (!) te svi svećenici moraju služiti misalom i brevijarom po obredu rimske crkve. Zanimljivo je osobito, što izjavljuje papa glede naše sinode. Kaže naime: „Synodumque dioecesanam Zagrabiensem, ut praefatur celebratam, auctoritate et tenore praesentium cassamus, irritamus et anullamus, decernentes irritum et innane, si quid secus super his a quoquam, quamvis auctoritate, scienter veli gnoranter contigerit attentari“. Tu nije bilo više šale, pa je biskup sazvao u svom dvoru kaptol te mu saopćio papinski breve, koji je dao pribiti i na vrata stolne crkve. Još je naredio, da se mora u svim crkvama u roku od mjesec dana poprimiti rimski obred, a svećenstvo se

[41] „Constitutiones synodales“ str. 122—134.
[42] D. Farlati: „Illyrici sacri V.“ str. 570.

mora od sada služiti rimskim misalima i brevijarima. To dakako nije bilo tako lako izvesti, jer nije bilo bogoslužnih knjiga, pa je biskup na molbu kaptola produljio rok do Uskrsa god. 1636[43]. Peterfy u svom napomenutom djelu (str. 323) veli, da je Ergeljski istina papinski breve proglasio, ali je ponovnu molbu u Rim podastrô i konačno uspio, jer papa nije urgirao provedenje brevea.

Na taj se predmet odnosi takodjer list kardinala Pazmanya, što ga je pisao dne 8. prosinca 1635. Franji Ergeljskomu. On prekorava biskupa, što trpi u svom kaptolu oporbu protiv rimskoga obreda. Megju ostalim piše Pazmany: „Primum est, quod reverendissima dominatio vestra scribit in synodo dioecesana se non consensisse ad irritandum statutum provincialis synodi de ritu Romano recipiendo. Nam sicut in synodo provinciali nulli vocem definitivam habent, nisi soli episcopi, ita in dioecesana synodo solus loci ordinarius habet auctoritatem statuendi et ordinandi, quae opportuna sunt; reliqui autem, sive canonici sive plebani idcirco tantum intersunt, ut informationes dare possint ordinario et ut mandata sui ordinarii reverenter intelligant. Cum igitur sola vestra reverendissima dominatio habuerit ius in dioecesana synodo determinandi et ordinandi, quod secundum Deum et iura canonica utile iudicaverit, nec potuit nec debuit in praeiudicium iuris episcopalis admittere, ut contra, aut praeter voluntatem suam quidquam a reliquis clericis, cuiuscunque gradus, in synodo dioecesana ordinaretur". Još mu predbacuje, što je u prvom listu ispričavao velikog prepošta Benedikta Vinkovića „quod nullam ipse partem habuerit in ritu Romano reprobando", a u drugom listu je protivno izvijestio[44].

U zagrebačkoj diecezi je ipak glede misala i brevijara ostalo sve po starom. Biskup Franjo Ergeljski već je u proljeću g. 1637. umro, a njega je naslijedio Benedikto Vinković, gorljivi branitelj starog obreda. Kaptol i svećenstvo pristajalo je uz stari obred, a biskup nije jamačno ništa poduzeo, da se papinski breve provede. Ipak se u Zagrebu bojali, da će iz Rima doći glede rimskog obreda nov nalog. Dne 24. travnja

[43] Ivan Kukuljević Sakcinski: „Književnici u Hrvatah s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII. vijeka". Arkiv za povjesnicu jugoslavensku, knj. X. str. 156—158.

[44] Ib. str. 160.

1642. piše naime Rafael Levaković iz Rima biskupu Vinkoviću: „Boym ze, da hochie stogod doyti na Capitulum i na gozpodu kanonike, eo quod breve Apostolicum publicatum sit circa breviarium Romanum et alia, a ne executioni mandatum; niti ye verhu toga papae supplicatum. Quia autem tanto tempore neglecta sententia in brevi praescripta, nec non poena ibidem expressa spreta, chudno owde zato sepehiu i day Boshe, da ze ne pride na interdictum i stogod gore. Jati zam dozta odgoworil, chinechi neznati za breve Apostolicum, quod dominus Tomcus (Marnavić) attulerat, ali oni nahode registratum. Nistarmanye ako nebude od tude koga podbadavcza, nechie drugo byti. Zastozam ya rekal, da morebyti, morte praepeditus dominus Tomcus et episcopus non potuerunt publicare, ali daye poghinulo breve, ter da neznayu zanye . . . Meneti zu byli prozyli pro reformatione proprij breviarij i da bih na to ovde prozil dopuschenya; ali to nistar nema chinenya cum revocatione brevis iam emanati, quo antiqua breviaria et missalia abrogantur"[45]. Čini se, da ipak nije Rim ništa u tom predmetu kasnije poduzeo, pa je glede toga ostalo sve po starom sve do biskupa Maksimilijana Vrhovca. I on je imao velikih borba i neprilika glede uvedenja rimskoga obreda, ali je napokon uspio.

(Nastavit će se.)

[45] Ib. str. 207. i 208.

Istočni običaji i sv. Pismo.

Piše Dr. R. Vimer.

VI. Svadba.

Kad dodje dan vjenčanja, valja se zaručnici opremiti i nakititi. Početak svemu jest kupanje. U mnogom istočnome gradu imade toliko od prilike javnih kupališta, koliko kod nas krčmi. Kako gdjekoji naši svatovi slave pir u posebnom odjelu gostionice, da ih nepozvani ne smetaju, tako na Istoku najmi zaručnica cijelo kupalište za sebe. Osobiti znakovi na ulazu kažu, da se danas strani ovdje ne može kupati. Već ranim jutrom zaokupila je kupalište mladenka sa svojim prijateljicama, da se s njima oprosti. Tu se kupaju, vesele, pjevaju, jedu slatkiše i piju voćne sokove. Muslimanki su to najljepši časovi života, kojih nikad zaboraviti ne može.

Ili u kupalištu ili kod kuće pomažu drugarice mladoj, da se iskiti. Taru je mirisavim uljem i mastima, te siplju mirisljivim prašcima. Obrve joj mažu antimonom, da iz daljine izgledaju crne, a nokte nekom masti da budu crveni. Razumije se po sebi, da je oblače u najljepše odijelo. Tko bi mislio, da nas i ove sitnice zanose u biblijska vremena. Ruta se okupala i namazala prije, no je pošla k svomu zaručniku[42]. Na to potsjeća sv. Pavao pišući: „Christus dilexit ecclesiam ... mundans lavacro aquae[43]. Ezekijel piše: evo dodjoše poradi kojih si se kupala i mazala oči svoje[44]. Salamon pjeva, da se sa zaručnice njegove diže miris, kao stup od dima, od smirne i svakovrsnih mirisavih prašaka[45]. Na zlatom vezeno odijelo zaručnice sječaju nas psalmi[46].

[42] Rut 3 3, [43] Ephes 5 25, 26, [44] 23 4, [45] Pjes 3 6, [46] Ps 44 15.

Napokon kite vjerenicu nakitom za kojim su istočnjakinje upravo pomamne. Na svadbeni dan krcaju na sebe sve što imadu. Gdjegod na tijelu mogu smjestiti kakav nakit, sigurno će ga staviti. Nose ga na glavi, čelu, obrazima, u nosu i ušima, na vratu, prsima, rukama i nogama. Na glavu stave zaručnici fes, koji je opšiven sa nekoliko nizova srebrena ili bakrena novca. Taj probuše na obodu i nanižu na čvrstu vrpcu, koju prišiju na fes. Premda je ovakav nakit dosta težak ne skida žena fesa ni kada spava, ni u bolesti. Zato lijepo piše Jeremija: „Zaboravlja li djevojka nakit svoj i nevjesta ures svoj? a narod moj zaboravi me[47]. Iza fesa vise okomiti nizovi bisera što padaju po desnomu i lijevomu obrazu. Lijepo pjeva Pjesma nad pjesmama: „obrazi su tvoji okićeni grivnama“[48]. A Isaija[49] nabraja megju ženskim nakitom: „geminas in fronte pendentes“. Oko vrata visi zlatan ili srebreni lanac, a na njem prikovano nekoliko dukata, srebrenih medžidija ili talira od kraljice Marije Terezije, koji novac osobito cijene. U ušima vise naušnice ili prsten sa različnim privjescima. Naušnice nose i neki muškarci. Zlatno tele slio je Aron od prstenja, što ih sinovi ili kćeri nošahu u ušima[50]. Mnoge žene imadu nakit i u lijevoj nosnici, koju probuše kako se djevojčicama probodu uši. Te nanosnice jesu zapravo naušnice obješene u nosu, a napominje ih već Ezekijel[51]. Vulgata prevodi to mjesto: dedi inaurem super os tuum et circulos auribus tuis.[52] Prvi dio stiha znači nesumnjivo nanosnicu. Narukvice ne nose samo na rukama, već i na nogama. To je zlatna ili srebrena karika oko gležanja, na kojoj vise privjesci ili lanac, što veže jednu nogu sa drugom kao okovi. Već Isaija kori ćeri sionske što sitno koračaju i zvekeću nogama.[53] Da su papuče vezene zlatom i dragim kamenjem, ne treba ni spominjati.

U bogatuna čini nakit suvo zlato i biserje, kod imućnika jest od srebra, a kod siromašnijih od bakra, željeza ili dapače od stakla, samo da je nakit. Svaki dan vidjaju se po gradovima Beduinke, koje nose na nogama i rukama narukvice od modra ili zelena stakla. Tolika je u njih strast za nakitom, da mnoge pokriju obraze šarenim staklenim kugljicama, što vise na svilenim nitima kako kod nas ciganskim konjima sa čela

[47] Jer 2 32, [48] 1 10, 11, [49] 3 20, [50] II. Moj 32 2, [51] 16 12, [52] Daničić prevodi to: „grivnu oko čela metnuh ti“, [53] 3 16.

vise remenci i zastiru glavu. Te krugljice nadomještaju mnogoj ženi koprenu.

Kad treba poći u kuću zaručnikovu, zastru mladu tako gustom koprenom, da je nitko prepoznao ne bi. Sada ćete pojmiti, kako je lukavi Laban mogao podmetnuti Jakovu krmeljivu Liju.[54] Ne samo kod muslima, već i kod kršćana ne vidi mladoženja, s kim se vjeri. I tu bi moglo biti prevare, da nije kumova, koji jamče, da je to ista djevojka s kojom se momak zaručio.

U staro vrijeme nije se znalo za kakovo crkveno vjenčanje. Laban pozvao je goste i pri kraju pira podmetnuo Jakovu Liju.[55] Samson proslavio je svadbu samo pirom.[56] Raguel stavio je Sarinu desnicu u desnicu mladoga Tobije i rekao: Bog Abrahamov i Bog Isakov i Bog Jakobov neka bude s vama i neka vas združi, te ispuni blagosov svoj na vama.[57] O kakovom crkvenom vjenčanju nemaju muslimi pojma ni danas. Taj lijepi običaj uvela je samo crkva. Kod kršćana dočeka svećenik mladu u kući zaručnikovoj i blagoslovi novi par. Tako sastoji svadba samo od svečana uvoda nevjeste u kuću mladoženje i gozbe.

Mladu izvedu iz kuće uvijek tako, kako će u tamnu noć unići u kuću muža svoga. Ako je oboje iz istoga mjesta, krenut će svatovi tek pod noć i malo obići gradom da se svijetu pokažu. Vode li mladu u drugo selo, zaputit će se i prije podne. Prema prilikama mjesta i običaju jaše mlada na devi, konju ili magarcu, a u gradovima vozi se u zastrtoj kočiji. Rado ju posade na devu, jer je mirna i veća od konja. Sedlo prostru skupocjenim ćilimom, a oko vrata vješaju devi srebreni polumjesec ili veliki zub od vepra, da je čuva od uroka. Nisam vidio ljudi, koji bi bili tako praznovjerni, kako su Muhamedovci. Mlada je zastrta tako gustom koprenom, da je nitko ugledati ne može, ali ipak drži pred čelom golu sablju demeskinju, da se zaštiti od „zla oka“. A prati je veća ili manja povorka svakoga stališa, roda i dobi. Zaokružile ju svečano obučene djeveruše, do njih rođaci, svatovi, znaličnici i fukara. Čeka li svatove dulji put, zajašit će muški svoje konje, udaliit se za čas od povorke i u divljemu trku pretrčati do dva kilometra daleko, da se vidi, čiji je konj bolji. Tad naglo okrenu, da se još većom brzinom vrate. Pomoću tupoga šiljka na žvalama,

[54] I Moj. 29, 23, [55] I Moj 29, 21, [56] Sud 14 10, [57] Tob 7 15.

koji ubode u nepce, zaustavit će konja u najvećem trku pred svatovima, kao da ga je ošinuo grom. Tako čine u nekoliko navrata, dok im se konji ne kupaju u pjeni. Uz to jednako pale puške i kuburc. Djevojke i žene pjevaju svoje pjesme u kojima slave ljepotu i vrline nevjestine. Četvrto poglavlje Pjesme nad pjesmama ispunjeno je takovom svatovskom pjesmom. A kad prestaju pjevati, tad podcikuju i ijujuču glasom: lu, lu, lu. Jednom riječi, sve je pjano od divljega i neobuzdanoga veselja, kakovo ni u jednom radosnome dogadjaju ne pokazuju inače dosta mrki istočnjaci. Gledajući te svatove bolje čovjek pojmi ono dosta lako mjesto sv. Pisma. Ivanovi učenici potužiše se Isusu zašto njegovi učenici ne će da poste[58]. A Isus im odgovori: „Mogu li svatovi plakati, dok je s njima ženik". To će hrvatski reći: nitko ne dolazi u svatove da plače. Nišaneći na svoju smrt i progonstva, što čekaju apostole, nadoveza Isus: „Doći će vrijeme, kada će se oteti od njih ženik i onda će postiti". Jeremija[59] grozi se Židovima: „I učinit ću, te će iz gradova Judinih i s ulica jerusalemskih nestati glasa vesela, glasa ženikova i glasa nevjestina". To znači, da će zemlja tako opustjeti, te ne će biti veselja ni u svatovima.

Vodeći mladu iznenada povorka stane. Mladić jedan povukao je svoju sablju i bacio je na zemlju, da svima zakrči put. Nitko od svatova ne smije da prekorači sablje. Taj mladić jest najbolji prijatelj mladoženjin, a sv. Pismo zove ga „amicus sponsi"[60]. Od zaruka do svadbe posredovao je izmedju zaručnice i zaručnika. Na dan vjenčanja njegova je briga, da svečanost bude što ljepša, a svatovi što veseliji. On je redatelj svetkovine, predvodi svatove, vodi pjevanje i ples. Zaustavivši svatove zaigra „amicus sponsi" ples, koji je mnogo nalik našem kolu. Svi se poredaju u ravnu crtu, a prijatelj zaručnikov zapjeva kakav stih, koji sada ostali ponavljaju. Pjevajući ne plešu, niti se pomiču lijevo ili desno kao naše kolo, već jednako stoje na mjestu. Zato pruže naprijed sad lijevu sad desnu nogu i udare njome o zemlju, u isto vrijeme nagiblju se gornjim tijelom i plješću dlanovima.

Da se tako izražavalo veselje i plesalo u staro doba, kažu nam toliki navodi sv. Pisma. „Omnes gentes plaudite manibus: jubilate Deo in voce exultationis[61]. Ezekijel proriče[62] da će Bog kazniti Amonce što se vesele robstvu naroda izraelskoga: plje-

[58] Mt 9 14, [59] 16 9, 25 10, 33 11, [60] Iv 3 29, [61] Psal 46 2, [62] 25 6, [63] Ps 97 6.

skajući rukama i lupajući nogom: pro eo quod plausisti manibus et percussisti pede. Kako se u pjesmi: Benedicite pozivaju sve stvari, da slave Boga, tako veli psalam: „jubilate in conspectu regis, flumina plaudent manu[63]. Rišući blagodati kraljevstva mesijanskoga, kaže Isaija[64] „montes et colles cantabunt laudem et omnia ligna regionis plaudent manu".

Svatove i njihovo pjevanje mora da prati glazba. Kako se kod nas mali djaci igraju škole, a djevojčice vjenčanja, tako se djeca u Palestini igraju svatova i sprovoda gdje oponašaju i svatove i narjekalice. Oba se dogođaja slave velikom spoljašnom svečanošću, koja duboko zasjeca u dječju dušu. Kod takove igre treba i djeci glazbe, pa si pomažu frulama. To su naše dvojnice ili kajkavski žveglice, pravljene ne od drva, već od trske. Dva do trideset santimetra duga komada trske svežu koncem, izvrtaju pet šest luknjica i umetnu na gornji kraj jezičac, o koji se razbija zrak. Takove frule prave djeca i pastiri.

Moguće da je Isus kao dječak takove igre igrao u Nazaretu, a putujući Palestinom sigurno je više puta naišao, kako ih igraju druga djeca. Dječju svatovsku igru lijepo je upotriebio Isus da pokaže, kako je teško ugoditi tvrdovratim Židovima. Mušičavi su kao djeca kod igre, što jedni hoće, nije drugima pravo. Vi ste, reče im, kao djeca koja se javno igraju, pa ne mogu ugoditi svojim drugovima ni veselom ni žalosnom igrom. Stog im dobacuju: svirali smo vam na frulu i niste htjeli plesati, započeli smo pjevati žalobne pjesme i niste htjeli narijekati[65] Tako i Židovima nije ništa pravo. Došao je Ivan i strogo postio, pa nijeste htjeli vjerovati riječima njegovim, već rekoste: djavao je u njemu. Došao je Sin Čovječji, koji jede i pije, pa i njemu nećete da vjerujete, već kažete: to je izjelica i pijanica, koji se druži s carinicima i grješnicima.

Svadbena povorka ide polagano kao puž, pak se još svaki čas zaustavlja. Kad se istočna poslovica hoće komu narugati poradi sporosti, veli, vuče se kao mlada. Nije neobična stvar, da svatovi padnu pred kuću ženikovu u ponoć[66]. Sve se muslimanske svadbe slave u veče ili po noći, pa je svakomu jasno, da svatovima treba na putu posvijetliti bakljama. U priči Isusovoj[67] nose ih djevice. To su naše djeveruše kojih imućniji uzimlju više, a siromašniji manje. Priča ih napominje deset, jer

[63] Ps 97, 6, [64] 55 12, [65] Lk 7 32, [66] Mt 25 6, [67] Mt 25 1–13.

se taj broj osobito sviđa Židovima. Za sastanak u sinagogi, za karmine poslije ukopa, trebalo je najmanje deset učesnika. Djevice nošahu zemljane svjetiljke, u kojima je gorjelo ulje na stijenj. Te su djeveruše donijele sa sobom i jer su bile male, trebalo im je ponijeti u posebnoj posudici ulja, koje će pritočiti dok im ustreba. Polovicu djevica zove sv. Pismo u toliko ludima, jer su bile neoprezne, pa nijesu računale, da bi zaručnik mogao zakasniti, što se u svatovima tako često desi. Kako je mladoženja u priči dobrano zakasnio, zadrijemale su djeveruše. Probudila ih vika okoline: eto ženika gdje ide. Ove se riječi i danas čuju po nekoliko puta kod svakih svatova. Radoznao svijet čeka svatove na ulici ili na krovu od kuće, pa kad su već blizu, dovikuju jedni drugima: evo ih, evo ih, ili eto mladoženje, gdje ide. Na te riječi poustaše djeveruše i ukrasiše svjetiljke svoje, to jest okresaše dogorjeo stijenj. Videći lude da je ulje izgorjelo zamoliše mudre, ili bolje govoreći oprezne, da im posude ulja iz posudica da naliju svoje svjetiljke. A mudre ih šalju k trgovcima, da si ga kupe. Tamo zatvaraju dućane prije nego kod nas, jer ljudi idu ranije spavati. Nu kad znadu da će kasno proći svatovi, čekaju u nadi, da će što pazariti.

Istočnjak zove na pir mnogo gosti. jer hoće imati što više svjedoka, da se oženio. Tko je bio u kakovu rodu ili poznanstvu, očekuje poziv u svatove. Ne kaže badava njihova poslovica: tko me nije pozvao u svatove, taj ne će ni da mu dodjem na ukop. Na piru znade se naći sve što u selu može da ide, a kadgod priključi se i fukara iz susjednih sela. Kad prispiju do kuće mladoženjine, otvara se kapija i gosti ulaze u dvorište. Sad hoće da se ušuljaju i mnogi nepozvani, zato se kapija zatvori, čim svatovi udju. Pet ludih djevica u priči potrčaše da kupe ulja i stigoše pred ženikovu kuću, kad je kapija već bila zatvorena. Kucaju i mole gazdu da im otvori, ali ovaj ne će da ih pusti, jer ga nijesu dočekale i jer bi se uz njih uvuklo u dvorište mnogo nepozvanih gosti. Eto odgovor na pitanje kako može netko pozvati u svatove djeveruše, pa im pred nosom zatvoriti vrata svatovske kuće.

Kakogod je ova priča o djevicama na oko jasna, ipak zadaje tumačima dosta jada. Danas ne čekaju djeveruše na ženika, već prate mladu kad ju mladoženja vodi u kuću svoju. Pita se dakle, kakve su to djeveruše bile i gdje su svatove čekale? Jedni misle da je Isus poradi svrhe priče tu vrst dje-

veruša umetnuo. Drugi nagadjaju, da su se svadbeni običaji danas u nečemu promijenili. Treći tumače, da je obziran ženik najmio te djeveruše, da mladu na putu dočekaju i pozdrave.

Poštenim obrazom mogu da se nadju na piru samo pozvani svatovi, koje Vulgata zove „filii sponsi“[68]. Istočni jezici označuju riječju sin ne samo rođena sina ili potomka[69] ili učenika[70], već svaku pripadnost ili svojstvo. Tako se sinovi Zebedejevi zovu filii tonitrui[71], poradi nagle ćudi. Obratno zove se muž sa bujnom bradom pater barbae, a pater porcorum znači u njih čovjeka prosta.

Gozba ne slavi se nikada u kući nevjestinoj, već u kući ženikovoj. Stoga je architriclinus na svadbi u Kani predbacio ženiku, a ne ocu nevjestinom, što je dobro vino sačuvao[72]. Architriclinus[73] nije bio naš stolaravnatelj, već neke vrsti nadzornik, koji je gledao, je li sluge vrše svoju dužnost, treba li što kome gostu itd.

Svadbu u Kani prikazuju slikari, kako gosti udobno sjede za krcatim stolom, a pred njima tanjuri, noži, vilice i žlice. Svega toga nema na Istoku ni danas, a još je manje bilo u Isusovo vrijeme. Na svadbi nadje se uvijek toliko ljudi, da ne mogu stati u kuću, već posjedaju u dvorištu gdje tko ulovi mjesto. U sobu sklonu se starci ili žene, koje su uvijek strogo odijeljene od muškaraca. O vilici, žlici, tanjuru ni govora, najviše ako tko izvadi svoj nož. Ukućani nose velike zdjele ovnetine i kuvane riže, pa nude goste, koji vade jelo prstima. Pripovijeda sv. Pismo[74], da je Josip Misirski pokazao osobitu ljubav prema najmlađemu bratu Benjaminu time, što mu je dao pet puta toliko jela koliko drugoj braći. Kaže nadalje, da je Ani materi Samuelovoj muž dao dvostruku porciju, jer ju je imao rado[75]. Tako iskazuju i danas ljubav i poštovanje stavljajući pred mila i odlična gosta svu silu najljepših komada.

Rastrošnost kod svadbe veća je no u Hrvata. U svatovima nadje se toliko puta cijelo selo, a pir traje po nekoliko dana. Valja dakle ženiku pripraviti obilje svega i svačesa. I Raguel, tast mladoga Tobije, zaklao je za svatove svoje kćeri dvije tuste krave i četiri ovna[76]. Kad je kralj priredio svadbu

[68] Lc 5 34, [69] Mt 1 1, Isus, sin Davidov, [70] I Kor 4 14 Korinćani, sinovi Pavlovi, [71] Mr 3 17, [72] Iv 29 10, [73] Vuk: kum! [74] I Moj 43 34, [75] I Kralj 1 5, [76] Tob 8 22.

sinu svomu[77], zaklao je volove i „gojence“, to će reći teliće, koji su hranjeni posebnom hranom.

Pa ipak mi to meso ne bismo jeli, jer je jako masno. Pečeno meso mora da pliva u masti ili ovčem loju. Masno vrijedi i danas za najbolje i najslasnije, što si može priuštiti samo bogataš. Najesti se sala znači naužiti se božjih dobara. Sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea, et labiis exultationis laudabit os meum[78]. Istočnjak misli, da tust čovjek imade sve što mu srce želi. Pretile ljude susreću s osobitim poštovanjem, jer je debljina njima znak moći, bogatstva i dostojanstva. Kako se salo razlikuje od mesa, tako natkriljuje David sinove Izraelove[79].

I kolači plivaju u masti. O tomu se uvjerio, tko je kad podvoren u muslimskoj kući. Sv. Pismo napominje u svemu trinaest vrsti kolača, al najviše hvali one, koji su pečeni s uljem. Mana bila je Židovima tako tečna kao kolač s uljem[80].

Kod Muhamedanaca strogo su žene odlučene od muških. Ako su muški svatovi u dvorištu, vesele se žene u kući. Ako su svi pod jednim krovom, bit će žene u posebnom spratu ili bar u drugoj sobi. Središte cijele svečanosti kod ženskih svatova jest nevjesta, koju posjednu na neku vrst prijestolja, da prima poklone svojih drugarica i znanica. Muški nikad ne vide taj svatovski prizor u sobi, al ga višeput gledaju na ulici kad se djevojčice igraju „nevjeste“. Stave jednu na povišeno mjesto, a druge pristupaju, pozdravljaju je, klanjaju i dive se njenom lijepom odijelu, te kao glade skupocjeni nakit. A mala je mlada gotovo nijema; ljubazno odzdravlja glavom i milostivo se smiješi.

Nu oko ponoći ili kasnije gledaju sve žene da nevjestu ostave samu. Taj je čas jedva dočekao mladoženja, pa stupa u sobu, da prviput zagleda svojoj ženi u lice. Pokročivši k njoj do prijestolja reče „u ime Alahovo“ i odgrne joj koprenu sa lica. Bilo da je tako običaj ili je to udvornost ili to zahtijeva pristojnost, uskliknut će mladoženja u tome času, da izrazi svoje veselje nad ljepotom nevjestinom i srećom svojom. Najbolji pak prijatelj ženikov dopratio ga je do sobe gdje mlada prima poklone i stane pred vratima da čuje poklik mladoženjin. Taj momenat upotrebio je Ivan Krstitelj, da pokaže svojim učenicima kako on nije Mesija. Qui habet sponsam, sponsus

[77] Mt 22 4, [78] Psal. 6 26, [79] Crkv 47 2, [80] IV Moj 11 8.

est, amicus autem sponsi, qui stat, et audit eum, gaudio gaudet propter vocem sponsi[81]. Košto prijatelj pripravlja svatove ženiku, veseli se njegovu veselju kao svome, tako je Ivanova zadaća bila, da narod pripravi na dolazak Mesijin. Kad je mladoženja zagledao nevjesti u oči i od veselja uskliknuo, ispunila se radost njegova prijatelja. al je ovaj time i zadaću svoju svršio. Kad je Mesija došao i sam počeo naučavati, treba da se Ivan potegne: illum oportet crescere, me autem minui.

Jakov slavio je svadbu s Lijom cio tjedan[82], a Samson pirovao je punih osam dana[83]. Prema imućstvenim prilikam ženikovim goste se svatovi i sada po više dana.

Kako se svatovi zabave, tako se vraćaju svojim kućama. Lakše je svakoj stvari opredieliti vrijeme, nego točno ustaliti čas, kad će se čovjek vratiti iz svatova. A sluge su dužne da čekaju obučeni (lumbi vestri praecincti) držeći u ruci goruću svjetiljku (lucernae ardentes in manibus) kako nebi gospodar čekao dugo na ulici, kad se vrati iz svatova i pokuca na vratima[84]. Ovo je upotrijebio Isus, da upozori svoje učenike neka uvijek vrše volju božju, jer nikad ne mogu proračunati, kad će ih zateći dolazak Gospodinov. Nu nadje li ih Isus pripravne, nagradit će ih kako zemaljski gazda nikad učinio ne bi. Posadit će kućne sluge za stol, pa će ih sam dvoriti kao da je njihov sluga. To će reći: podijelit će s njima vječno blaženstvo i nebeska dobra.

Na gozbi zaboravlja čovjek na sve brige i ćuti se zadovoljan. To je razlog, što sv. Pismo isporeďuje sa gozbom zadovoljstvo koje čovjeku daje čista savjest veleći: Čista savjest jest ugodna gozba[85]. Na gozbi se badava jede, pije, uživa. Stoga je Isus isporedio gozbi crkvu svoju na ovoj zemlji[86]. Da dade učenicima svojim neki pojam o nebeskomu veselju, nije imao za istočnjaka ljepše slike nego gozba. Jer ga nijesu ostavili u u napastima, obećaje Isus apostolima, da će jesti i piti za njegovim stolom u kraljevstvu njegovu. Kako ljudi što su uz kralja, sjede s njime za jednim stolom, jedu i piju isto što i kralj, tako će i apostole zapasti najveće časti kod nebeskoga kralja: postat će dionici one slave i blaženstva, što ga je Bog priredio svomu Sinu Isusu[87].

---

[81] Iv. 3 29, [82] I Moj 29 27, [83] Sud 14 12, [84] Lk 12 35, [85] Prič 15 15, [86] Lk 14 16—24, [87] Lk 22 29.

Ženidbeni vez imade u sv. Pismu i više značenja. Slika je onoga veza, što ga je Bog sklopio s ljudima. Već u staromu Zavjetu vele proroci u više navrata, da je židovski narod zaručnica, a Bog zaručnik. Jasno je tu misao izrazio Jeremija[88], kad kaže, da je židovski narod zaručnica, koju je Bog pozvao, da ostavi Egipat i podje u pustinju, a vjerio se s njom na Sinaju. Polazeći s ove tačke gledaju proroci u idolopoklostvu jedanput blud, a drugi puta preljubu[89], jer Israel mora da je Bogu svomu vjeran kao žena mužu. Žaleći, što se odabrani narod Bogu iznevjerio, zovu ga proroci toliko puta bludnicom i pišu stvari, koje bi zapadnjačka pristojnost odlučno osudila. Jer su hramovi i kipovi kumira, kojima se Židovi klanjahu bili u gajevima, dovikuje im Jeremija: sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix et fornicata es ibi[90]. I danas pjevat će istočni pjesnik prostote kakovih kod nas ni muškarac slušao ne bi, a nišani time na plemenite i uzvišene stvari. Imajući to na umu, drugačije ćemo suditi o mnogim mjestima sv. Pisma, koja nam se u prvi mah čine prosta i odvratna.

U novome Zavjetu nazvao je sv. Ivan Krstitelj[91] Isusa zaručnikom, koji je došao da si potraži zaručnicu. I Spasitelj sam volio se zvati tim imenom[92]. Tu je misao lijepo razvio sv. Pavao, koji prikazuje Isusovo utjelovljenje i muku kao djelo snuboka. Isus došao je na ovaj svijet da sebi nadje zaručnicu. Nije ju kupio novcem već stekao krvi svojom[93]. Oprao je i očistio od svake ljage ut sit sancta et immaculata[94] i uresio je svakim nakitom ut sit gloriosa. Zaručnica Isusova jest siromašni rod ljudski, koji je Spasitelj otkupio i ukrasio nebeskim darovima milosti svoje. Između vjernika i Isusa postoji isti odnos kao izmedju muža i žene, medju obima treba da vlada nepomućeni vez ljubavi[95], kako je muž glava i gospodar ženi koju je kupio, tako je Isus glava crkvi, koju je krvavo stekao[96].

Veličanstvenu svadbu sa tom zaručnicom proslavit će Isus u kući oca svoga, u nebu, kad bude jaganjac, koji nije nitko drugi nego Isus sam, slavio svadbu svoju[97]. Na tu svadbu, pozvat će Isus i vjerne svoje, da s njima slavi vječnu gozbu[98].

[88] 2 2, [89] Jer 3 2, Ezech 16 15, Ose 1 2, [90] Jer 2 20, 3 6. [91] Iv. 3, 29, [92] Mt 9 15, [93] Dj 20 28, [94] Efes 5 27, [95] Efes 5 28, [96] Efes 5 23, [97] Otkr 19 7, [98] Otkr 19 9.

Pontifikat Bonifacija VIII.

s osobitim obzirom na cezaropapizam Filipa IV. u Francuskoj.

Piše: Dr. Dragutin Peček.

(Nastavak.)

Poslanstva u Rimu i Parizu.

Koncem g. 1300. dođe u Rim francuski poslanik Vilim Nogaret, da obavijesti papu o sklopljenom savezu. Saveznici su, reče poslanik, obećali vojnu na istok, a kod kuće je sve učinjeno, da se učvrsti mir. Ovo da mogu potvrditi Albrehtovi poslanici, koji se nalaze u Rimu, da ishode u pape, da privoli na izbor Albrechtov. No kako se već u Rimu prije znalo za taj savez, to je papa uvidio, da je uistinu taj savez na nj naperen. Gorko se potužio Nogaretu na nasilja i nepravde, koje čini kralj; izjavi, da ne može potvrditi izbor Albrehtov. Nogaret ne samo da nije nastojao, da umiri papu, dapače on se pred papom tako ponio, te ga papa morao opomenuti i upitati, da li mu je naloženo, da tako govori. „Ne, sveti Oče", reče Nogaret, „već da tako govorim, nalaže mi gorljivost za vjeru, za službu Božju i jer predviđam zla, koja će se zbiti". Ne znamo, što je papa na to odgovorio. Znamo samo to, da je Nogaret silno zamrzio papu, kako se to vidi iz njegovog kasnijega vladanja prema papi.

Papi je bilo u velike stalo do svetoga rata, pa je zato poslao u Pariz biskupa Pamierskoga Bernarda de Saisseta, da o toj stvari ugovara s kraljem. Dakako da nije imao samo da o tom govori s kraljem već i o drugim stvarima; napose pako, da zatraži od kralja, da pusti na slobodu grofa Flandrijskoga, da ne pridržaje za sebe desetinu, da ne bere dohotke upražnjenih biskupija itd. Možemo priznati, da nije bilo zgodno, što je papa baš Bernarda izabrao za svog poslanika. Ne samo da je biskup

bio ohol i nagao čovjek, nego se već od prije nije dobro pazio s Filipom, kad je još bio opatom u Pamiersu i to za to, što mu je kralj oduzeo gospodstvo nad gradom Pamiersom i predao grofu Foix. Papa se bio zauzeo za opata i imenovao ga biskupom u novo osnovanoj biskupiji u Pamiersu[38].

Kad je dakle biskup došao na dvor, bilo je već to dosta Filipu. Saslušavši biskupa dade ga odstraniti iz dvora. Biskup se vrati u svoju biskupiju, no kralj dade na nj paziti i pošalje u Languedoc dva svoja komisara: Rikarda, arhiđakona od Auge-a i Ivana, gospodara Pesquignia, da preslušaju svjedoke o tužbama, koje se podigoše na Bernarda. Kad je biskup za to dočuo, htio je da ode u Rim, ali u noći na 12. srpnja 1301. odijeliše ga od njegove služinčadi, oteše mu papire i dobra, i pozvaše ga u Paris. 24. listopada odvedoše ga u Seulis na sud. Tužitelj bijaše Petar Flotte. Biskupa osudiše kao veleizdajnika i predadoše nadbiskupu u Narboni, da ga drži u zatvoru. Optužnicu sastaviše na osnovi istrage protiv biskupa, koju preduzeše kraljevi komisari. Glavni je svjedok bio grof Foix, neprijatelj biskupov. Optužiše ga, da je rekao, da kralj ne valja ništa, da nije ni čovjek ni životinja, da je krivotvorio novac, da je francuski dvor iskvaren, da je nastojao da dođe do rata s Engleskom, da je velmože poticao na bunu tako n. pr. grofa Foixa. Premda nijesu mogli svjedoci da dokažu svoje tvrdnje, i premda su došli protivni svjedoci, da govore za biskupa, ipak nije ništa koristilo. Biskup se ogradio protiv ovih tužbi, i poreče kompetenciju suda. Biskupa, kako spomenusmo, predadoše nadbiskupu u Narboni. Ovaj izjavi, da biskupa ne smatra utamničenim, jer njemu treba da sudi papa; ujedno zatraži, da mu se dade popratno pismo za Rim. Nadbiskup se pokazao u ovoj stvari vanredno odlučnim, što nije bilo kod njega inače uobičajeno. Kasnije, iza vijećanja s dvorskim biskupima, privoli, da će ga čuvati, dok ne dođe presuda iz Rima.

Izrečena se osuda imala dojaviti papi. Poslanstvo je predvodio poznati nam Petar Flotte. On izjavi papi, da kralj ne misli tek tražiti, da papa potvrdi osudu, već da kralj to čini samo za to, jer hoće da i u ovoj stvari slijedi primjer svojih predaka, koji su štitili slobodu crkve i iskazivali štovanje apostolskoj stolici. Flotte zahtijevaše od pape, da kazni biskupa i da ga

[38] Rayn. ad ann. 1295. nro. 53.

svrgne s biskupske časti. Poslanik je silom nastojao, da izrabi strpljivost papinu. Kako se poslanik ponašao, vidi se iz toga, što je papi, koji mu se zagrozio cenzurama, prezirno odgovorio: Papin je mač samo prazna riječ, ali mač moga kralja i gospodara je od oštroga čelika. I tako je papa koncem 1301. bio prisiljen ili da istupi odlučan ili da popusti.

Papa odluči upotrijebiti oštrije mjere.

Petoga prosinca 1301. izda 3 ili 4 apostolska pisma. U pismu „Secundum divina", upravljenom na kralja, moli i opominje, da pusti biskupa Pamierskoga u Rim. U drugom „Nuper a rationabilibus" obustavlja do daljne odredbe privolu, po kojoj je kralj mogao da traži od klera novčana sredstva, budući da je ta povlastica škodila crkvi, a rat se i onako s Engleskom svršio. Tomu breveu priložio je papa bulu „Salvator mundi" od 4. XII. 1301. u kojoj opozivlje sva prava i privilegija, koja su dobili francuski kraljevi od sv. Stolice. Ona prava, za koja bi kralj želio, da mu se na novo podijele, neka se predlože na koncilu u Rimu, koji papa sazivlje na 1. XI. 1302. godine. Osim toga poziva papa u okružnici sve biskupe kršćanstva na općeniti koncil (1. XI. 1302.), a napose poziva francuske biskupe, doktore bogoslovlja i predstavnike kaptola. Nevjerojatna je tvrdnja, da je papa pozvao samo predstavnike francuskoga klera. Koncil je bio potreban ne samo poradi Francuske, već uopće poradi crkvenih prilika, koje su zajedničke cijelomu kršćanstvu. Dakako da ne može nitko prigovoriti papi, ako se htio napose posavjetovati sa francuskim biskupima o posebnim prilikama, u kojima se nalazila njihova domovima.

Breve „Ausculta fili".

Od svih pisama najglavnija je bula ili pravije breve „Ausculta fili" od 5. XII. 1302.[39]

Papa je Klement V. na zahtjev kraljev dao u buli nekoja mjesta odstraniti, no potpuni se tekst sačuvao u samostanu sv. Viktora u Parizu.[40]

Raynald navodi okrnjeni tekst, no kasnije umeće ispuštena mjesta.[41]

[39] Weiss ima 15. XII.

[40] Hefele: Concilieng. p. 293.

[41] Isp. Rayn. ad ann. 1301., 31 ss. i 1311., 33, 34.

*

U popunjenom tekstu nalazimo riječi proroka Jeremije (1, 10): Ecce constituite super gentes, et super regna, ut evellas, et destruas etc.

No to je običan izraz, koji se obično nalazio u punomoćnicama papinih legata. „Nemoj misliti", dodaje papa iza onih riječi „da nema od tebe većega, i da nijesi podložan crkvenoj glavi. Vara se tko tako misli, a koji to tvrdokorno brani, otpao je i od kršćanske vjere i rastavljen je od stad a dobroga Pastira. Premda nije dana lajicima nikakva vlast nad duhovnicima i crkvenim osobama, ipak ih pozivaš na svoj sud i zaradi takovih stvari, koje se tiču njih samih i posjeda, kojima ih nijesi ti obdario; ne dopuštaš, da ih duhovni mač brani..." Kod podjeljivanja crkvenih časti pripada papi prva i najveća čast, i ti ne možeš bez njegove privole njima raspolagati". Papa optužuje kralja, što bere dohotke upražnjenih biskupija, što nameće narodu teške danke, i što je smanjio vrijednost novcu. „Često smo", nastavlja papa, „opominjali kralja, da ga sjetimo na njegovu dužnost, ali uzalud. Zato naređujemo sada, da nadbiskupi, biskupi, opati, kaptoli crkvi, doktori bogoslovlja dođu do studenoga slijedeće godine do naše osobe, da se poduprti njihovim savjetom, možemo pobrinuti za reformu u državi i uzdržanje dobroga reda. Molimo kralja, da ili sam dođe ili da pošalje vjerne i savjesne muževe, ako mu se čini, da će biti zgodno, na ovu skupštinu". Sad se istom podigla buna u Francuskoj. Bula, rekoše, vrijeđa kralja; papa sebi prisvaja vlast i gospodstvo nad svima državama u svijetu.

Istina, ton je bule oštar, ali nije ipak onaki, kakvim ga hoće da prikažu protivnici, napose francuski historičari. Papa ne prisvaja sebi vlast nad kraljevstvima, već hoće da reče, da je uzvišen nad svima onima, koji vladaju i da ih zato može prisiliti, da kroje pravicu. I crkvi neprijateljni pisci vele, da bi za narode bilo bolje, kad bi vladari priznavali vlast odozgo, koja bi ih odvraćala od krivih puteva; i da bi bilo poželjno, da se papi vrati prvašnji ugled.

Kad bi kralju bilo odista stalo za slobodom crkve i dobrom svojih podanika, ne bi imao sigurno razloga, da se toliko uzrujava. Nu okolina, koja je Filipa okružavala, bila je sve prije, nego li sklona papi.

Arhiđakon Narbonski Jakov imao je bulu odnijeti kralju. Da preteče papu, sastavi Petar Flotte krivu bulu, dakako sa

znanjem kraljevim, koja je glasila ovako: Bonifacius episcopus, servus servorum Dei, Philippo regi Francorum. Deum time et mandata ejus observa. Scire te volumus, quod in spiritualibus et temporalibus nobis subes. Beneficiorum et praebendarum ad te nulla collatio spectat, et si aliquorum vacantium custodiam habeas, fructus eorum successoribus reserves, et si quae contulisti, collationem hujusmodi irritam decrevimus, et quantum de facto processerit, revocamus. Aliud autem credentes, haereticos reputamus". Bula je bez sumnje podmetnuta, kako su to već onda potvrdili sam arhiđakon Jakov, kardinalski zbor, a i danas se općenito drži podmetnutom. Skovao ju je Petar Flottte, da što više uzbuni narodni ponos protiv Rima. Kad je kasnije arhiđakon Jakov htio da preda kralju pravu bulu 10. veljače 1302., istrgne mu je grof Artois iz ruku i baci u peć.

Filip je na lažnu bulu odgovorio ovako: „Philippus, Dei gratia Francorum rex, Bonifacio se gerenti pro summo Pontifice salutem modicam seu nullam. Sciat maxima tua fatuitas, in temporalibus nos alicui non subesse, ecclesiarum et praebendarum vacantium collationes ad nos jure regio pertinere, fructus eorum nostros facere, collationes a nobis hactenus factas, et in posterum faciendas fore validas et in praeteritum et in futurum, et earum possessores contra omnes viriliter nos tueri. Secus autem credentes fatuos et dementes reputamus"[42].

Ovaj odgovor nije nikad predan službeno u Rimu, već je bio raširen samo po Francuskoj. Imalo je i to svoju svrhu.

Krivo ima Drumann, kad veli, da se podmetnuta bula razlikuje od bule „Ausculta" samo formom, a ne sadržajem. On kaže: „Dieser (Brief) unterscheidet sich nicht dem Inhalt, sondern nur der Form nach, da das Verletzende schroffer nebeneinander steht, von den grössern und von den berüchtigten Bullen Unam Sanctam et Super Petri Solio, in welchen unumwunden und mit kecker Berufung auf die Bibel und auf die Concilien dasselbe behauptet wird"[43].

(Nastavit će se.)

[42] Conf. Hefele. Concilieng. T. VI. p. 298—301.
[43] Conf. Drumann, Bonifacius VIII. II. B. 6. Absch. § 8.

Bilješke iz bogoslovske literature.

Apologetične bilješke.

O religiji pretpovjesnog čovjeka. Pretpovjesno doba čovjeka zavijeno je gustom maglom. Osim Biblije nema pisanog spomenika. Znanost tumara amo i tamo. Pozitivisti (na pr. Comte, Lubbock, Mortillet etc.) i svi apsolutni evolucionisti tvrde prema svom sustavu bezuslovnog razvoja, da je pračovjek bio bez vjere. Drugi (na pr. S. Reinach) dopuštaju, da se čovjek već odiskona bavio čaranjem, magijom. Drugi opet kažu, da se „znanstveno" ne smije i ne može ništa tvrditi o počecima čovjeka i njegove kulture (na pr. de Morgan) i td.

Kad je tu govor o vjeri uopće, ne valja misliti na koji određeni, izdjelani vjerski sustav. Ovdje nam religija ne znači drugo, već 1. priznavati jedno ili više bićâ, koja nadilaze zemaljske i vremenske odnošaje; 2. držati, da neka čest našeg „ja" ostaje i poslije smrti, ma kako se zamišljalo stanje s onkraj groba; 3. nastojati, da budemo u dobroj svezi s tim višim bićem (ili bićima), o kojima se ćutimo zavisni i zato 4. činiti djela, što njima gode.

U ovom znamenovanju treba reći, da je religija, kako veli etnolog Tiele, univerzalni pojav čovječanstva. Danas nema naučnjaka od barem nekog imena, koji bi jošte podržavao Lubbockovu teoriju, da ima na zemlji naroda ili plemena bez vjere. Za prošlost nam to svjedoče Plutarch, Cicero, Seneka i dr. Na osnovi te nepobitne činjenice možemo umovati ovako: vjera je ili p l o d o p ć e n o g ljudskog umovanja ili o p ć e n a b a š t i n a prvotnog ljudskog stanja. Ako uzmemo p r v o, onda treba priznati, da je ljudski um već po prirodi svojoj takav, te ne može da bude bez vjere. I najbjednija plemena Afrike, Azije, Amerike, Australije, što su na najnižem stupnju kulture, gotovo „divljaci", kako ih neki i zovu, imadu vjeru, bilo da su je sebi stvorili bilo da su je sačuvali. Mora dakle, da ju je imao i pračovjek. I on je bio uman. To otkrivaju pronađeni ostaci njegove kulture: vatra, oruđe, rezbarije, nakit, oružje itd. Ako prihvatimo d r u g o, da je vjera općena baština pradjedova, onda i opet valja poći do kolijevke čovječanstva. Doklegod naime seže ljudsko znanje, gdjegod nalazimo čovjeka u povijesti, svi spomenici prošlosti očituju vjerovanje ljudi. Spomenici sežu do četiri ili 5000 go-

dina prije Krista. I iz tog doba imamo vjerskih spomenika na pr. pločica, u kojima je urezano, kako kaldejski kralj Our-Sina vlastitim rukama radi, da božanstvu sagradi hram. I ti su dakle ljudi baštinili vjeru. No onda vjera potječe od prvotnih pretpovjesnih ljudi.

Što dalje sežemo u prošlost, opažamo, da vjera sve to više utječe na življenje narodâ. Nevjerstvo raste sa hiperkulturom. Prirodni, nezatravljeni razum ne zna, što je ateizam. U praskozorju početaka ljudske kulture vlada vjera suvereno. Smijemo dakle zaključiti, da je i prvotni čovjek bio religiozan, sve da nam i nijesu ostali baš nikakovi tragovi ovog prvotnog vjerovanja.

No antropološka paleontologija uči jednodušno, da protohistorija[1] i neolitički period[2] pokazuju malo ne čitavi nacrt vjerskog mišljenja čovjeka. To priznaje i sam Mortillet. A svjedoči nam tu vjeru najočitije izvanredna briga za pokojnike. Ljudi ovog doba pokapaju mrtve u golu zemlju, u pećinu ili spilju, naravnu i umjetnu, u kamene kovčege i dolmene.[3] Tolika skrb za pokojne očituje brigu živih, da bi se uščuvale kosti pokojnika, da bi bile dobro zaštićene, a možda i to, da pokojnici ne bi mogli naškoditi živima. Kraj pokojnika meću posuđe, boje, sjekire, koplja, noževe itd. To će pokojniku dobro doći, da se uzmogne braniti od neprijatelja i priskrbiti si, što mu treba. Očito drže ti ljudi, da pokojnik i dalje živi, nekako analogno ovdašnjem življenju. Zato mu bojadišu ili tetoviraju kosti, da ga njegov duh zaštitnik, koji ima na idolu istu boju ili istu tetovažu, i dalje prati, kako ga je štitio za ovog života. Zanimljivo je, da u ovo doba postoji dvostruko sahranjivanje mrtvih. Misle ljudi, da duša ne može naći određenog mjesta i pokoja

[1] Doba najbliže povjesnom, kad se već upotrebljava kovina: bakar, bronc, željezo.

[2] Najmlađe kameno doba, neposredno pred protohistoričnim. Zove se i aluvij, doba poslije potopno. Karakterišu ga: uglađeni kamen (u starije kameno doba — u paleolitiku — je kamen tučen); posuđe od gline; žitarice; uzgajanje bilja za tkanje i domaćih životinja; kolibe na zemlji i sojenice na vodi i td.

[3] Dolmeni su kamene ploče okomito uzdignute u liku paralelograma i odozgor pokrivene. Više dolmena čini često puta čitavu pokrivenu aleju. Kadikad je na gornjoj ploči nagomilana velika rpa zemlje (tumulus). Kadikad su urezane geometrijske figure, jamačno simboličkog značenja. Kadikad su iskopane udubine, zaokružene krugovima ili rigolima. Po svoj prilici za žrtve ili za darove pokojnicima.

dok se tijelo nije sasvijem raspalo. Da bi to pospješili drže se različitih običaja. Negdje zakopaju najprije provizorno pokojnika, a kad spadne meso, pokopaju ga definitivno. Drugdje mu zgule meso, pa ga ili izjedu ili spale; opet drugdje izlome pokojnom kosti i rasbacaju po dolmenu, a samo lubanje pomeću u sredinu dolmena itd. Sad je razumljivo, kako mogu biti kosti skeleta bojadisane ili tetovirane. Ali ima i čitavih skeleta. Ti su položeni u grob tako da ili sjede ili leže ili su skvrčeni u kolut. Svi se ovi običaji sahranjivanja mogu naći i danas u različitih plemena niske civilizacije u Americi, Australiji i Africi. I tu ima svaki običaj svoje religiozno znamenovanje. Nema sumnje, da je tako nešto slično značilo i kod neolitika, koji su kulturom tako blizu ovim sadašnjim zaostalim plemenima Pygmeja, Arunta, Bantuâ itd. No ova sadanja zaostala plemena imadu, uz mnogo praznovjerja, i visokih, čistih vjerskih ideja. Jamačno da je tako bilo i u doba neolitičko. Pored grobova očituju nam vjerske misli: ovratnici i prstenje od kosti, narukvice od alabastra itd., što su nađeni iz ovog doba. Gdjegod se vidi kucanje bila, tu bi čovjek nosio nekaki ures. To je u svezi, kako tumače sadašnji primitivni narodi, s time, što se držalo, da te amajlije čuvaju život (krv), da ne uteče. Ti su ljudi i samu lubanju često puta bušili. Živomu, da iz njega izađe (nečisti) duh, što ga muči; mrtvomu, da se pokojniku lakše duša smiri ili da njegov duh uniđe u život čovjeka, koji će taj dio probušene lubanje objesiti o svoj vrat kao amulet. To su doduše čarolije, ali svakako očituju vjeru u dušu i u duha. Ali ima u to doba i idola. Neke figure ljudskog oblika, izdjelane na sjekiri s drškom, čuvaju grobove pokojnika. Jamačno da predočuju viša bića. Drugi kipovi ženskog spola bit će valjda božice života i rasplođivanja, zäštitnice matera i td.

Prijelaz na neolitik čini a r h e o l i t i č k o d o b a.[4] Ovdje razlikuju paleontolozi tri tipa ljudske civilizacije: najstariji a u r i g n a c i e n, po spilji d' Aurignac u Haute-Garonne, srednji s o l u t r é e n,[5] po mjestu Solutré kod Maçon u Saone et Loire i najmlađi ovog doba: m a g d a l é n i e n, po spilji Madeleine à Tursac u Dordogne. U Aurignacu našli su pred grobnom spi-

[4] To je već diluvij, potopno doba srednjeg kvaternera. Zove se i epoka sobova, sjevernih jelena. Neki ga imenuju: trogloditizam, spiljska epoka.

[5] U ovo doba vrstaju rasu čovjeka: Cro-Magnon, nazvanu tako po mjestu, gdje je nađena.

ljom: pepeo, izlomljene kosti životinja, školjke, kremenja i td. Jamačno da su držali gozbe na grobu pokojnika. U Solutré nađeni su zubi i drugi probušeni predmeti na pr. jajolika slonova kost sa dvije škulje na krajevima. Sigurno da su to amuleti ili talizmani za lovce ovog doba. Tip magdalenien odlikuje se svojim rezbarijama kipova i urezivanjem skeleta, ruku, štapa itd. po spiljama. Već to tumače antropolozi, da su kojekake čarolije. A pokapanje mrtvih dokazuje vjeru u prekogrobni život. Oni slažu pokojne kao mumije, prekreću im kosti, bojadišu skelet pokojnika, uresuju ga, daju mu u grob oružje i td.

Najstariji odsjek kvaterne diluvijalne formacije zovu antropolozi paleolitičko doba.[6] I u ovom nalaze tri tipa: najstariji cheléen, po sloju zemlje, gdje su ostaci nađeni: kod Chelles u Seine et Marne, srednji acheulléenne, po Saint-Acheul, blizu d' Amiensa, i najmlađi ovog doba: mousterienne, po Moustiers, Dordogne. U tipu mousterienne je nađen glasoviti grob u La Chapelle-aux-Saints (Corrèze). Pokojnik leži na leđima, za uzglavlje mu je kamen, ispod lubanje položene su polomljene kosti životinja, a naokolo ima kremeno oruđe.

Vidimo dakle i u paleolitiku, u starom kamenom doba, istu skrb za pokojne, što smo je vidjeli prigodom pokapanja u mlađim periodama ili u neolitiku. Zanimljivo je i to, da je grob u La Chapelle-aux-Saints bio pokriven zemljom, u kojoj su našli i dva ognjišta. To su sigurno ostanci pogrebnih običaja, valjda žrtvovanja i blagovanja, kao što ih vidjesmo u arheolitiku u tipu Aurignac. Bilježimo, da k tipu mousterienne antropolozi broje i rasu neandertalskog i našeg krapinskog čovjeka. Potom nam tragovi iz ledenog paleolitičkog doba jamče, da je i taj naš pradavni pradjed imao vjeru.

O najstarijim tipovima acheulléenne i cheléen ne možemo pomoću podataka ovake vrste ništa reći. Dojako barem nijesu nađeni slični spomenici. Ima ih uopće o ljudima ovog doba izvanredno malo. Nešto kosti nađenih u vulkaničkom talogu kod Denise u Haute Loire, koje ne dopuštaju, da se o kulturnom stanju čovjeka

[6] Ovo je doba isto s onim, što geolozi zovu ledeno doba ili doba ledenjaka. Dijele ga u četiri odsjeka. Poslije svakog ledenog odsjeka, kad su se ledenjaci povukli na polove, nastupila je toplija klima. Za tople klime poslije trećeg (neki misle, poslije drugog) ledenog doba nalaze prve tragove, da se čovjek pojavio na zemlji. U tercijarno doba nema znakova, da bi bilo ljudi. Za eolite naumice tobože cijepani kremen, nije sigurno ujamčeno, da bi bili djelo ljudi.

ovog doba išto reče. A tko da i očekuje, da će se iz toga doba štogod naći, kad je toliko vijekova leda i potresa promrzlo i prodrmalo kosti ovih prvotnih ljudi! No iz toga, što nemamo nikakovih spomenika, ne valja zaključiti, da su ti ljudi bili ateisti. Ako budu kadgod iza stoljeća iskapali na pr. na Andamanima, ne će također osim nešto kosti i lubanja naći vjerskih spomenika. A ipak su Minkopijci ljudi, koji imadu uzvišene vjerske i ćudoredne pojmove.

Ne smijemo dakle iz nedostatka ikakovih kulturnih spomenika najstarijeg perioda čovječanstva zaključiti, da su ljudi ovog doba bili ateisti. Naprotiv na osnovi općene indukcije sahranjivanja, od historije, protohistorije do mousterienne u paleolitiku, smijemo po pravilima logike i po praksi egzaktnih znanosti izvesti, da se jamačno i u najstarijem paleolitiku, u cheléen, također sahranjivalo. Dakle, da su i ti prvotni ljudi bili — religiozni.

(Isporedi o svemu: Guibert: Les Origines. Paris. Letouzey et Ané. S. 366. sq. L'age de la pierre par Hamard. Paris. René Haton. S. 461. sq. Dictionnaire Apologétique. Fasc. VIII. Col. 463. sq. Paris. Beauchesne 1912. Bricout: Ou en est l'histoire des religions? T. I. S. 51. sq. Paris. Letouzey et Ane. 1911.

Dr. Fran Barac.

Biblijske bilješke.

Nikolaj Morozov: Objavljenje Ivanovo. „Vijenac" za mjesec travanj počeo je publicirati djelo Nikolaja Morozova: „Objavljenje Ivanovo".

Na žalost nije to „objavljenje Ivanovo", već je to objavljenje revolucionarca Morozova, koje je u tamnici sastavljao. Tekst je doduše Ivanove apokalipse, no interpretacija je skroz samovoljna, nasiljna i neistinita.

Da je moja tvrdnja istinita slijedi, što Morozov tendenciozno poriče autenciju objavljenja „Ivanova". Po njegovu sudu pisao je Apokalipsu patrijarha carigradski poznati veliki govornik Ivan Zlatousti (347.—407.)[1].

Taj nazor protivi se svjedočanstvu kršćanske tradicije, koja već u prva tri vijeka po znamenitim svojim zastupnicima priznaje autorom Apokalipse sv. Ivana, učenika Isusova, apo-

[1] Pobliže Ivan Zlat.: Hergenröther-Kirsch, Allgemeine Kirchengeschichte.

stola i evangjelistu. Zato ću u kratko navesti nekoliko klasičkih svjedoka kršćanske starine. Dokazavši, da je Apokalipsa djelo Ivana apostola, eo ipso pada astronomsko tumačenje Morozovljevo za činjenice i pojave u 4. vijeku.

1. Filozof i apologeta Justin piše braneći hiliazam: *καὶ ἐπειδὴ καὶ παρ' ἡμῖν ἀνήρ τις, ᾧ ὄνομα Ἰωάννης, εἷς τῶν ἀποστόλων τοῦ Χριστοῦ, ἐν ἀποκάλυψει γηνομένη αὐτῷ χίλια ἔτη ποιήσειν ἐν Ἰερουσαλὴμ τοὺς τῷ ἡμετέρῳ Χριστῷ πιστεύσαντες προσεφήτευσε*[2] i kad je i kod nas muž neki, kojemu je ime Ivan, jedan od apostola Kristovih, prorokovao u otkrivenju njemu danom, da će tisuću godina (činiti) boraviti u Jerusalemu oni, koji su našem Kristu vjerovali.

Značajno je, da Justin, koji je dobro proučio sve filozofske sisteme staroga svijeta i smirio se jedino u katoličkoj vjeri, prepirući se u Efezu sa židovom Trifonom, priznaje autenciju Apokalipse. Justin qui d'après Harnack, vivait à Ephèse vers l'an 135. après Jésus-Christ, affirme nettement l'authenticitè johannique de l'Apocalypse![3]

2. Irenej je često citirao Apokalipsu: „*Τούτων δὲ οὕτως ἐχόντων, καὶ ἐν πᾶσιν τοῖς σπουδαίοις καὶ ἀρχαίοις ἀντιγράφοις τοῦ ἀριθμοῦ, τούτου κειμένου καὶ μαρτυρούντων αὐτῶν ἐκείνων τῶν κατ' ὄψιν τὸν Ἰωάννην ἑωρακότων*[4]... (A pošto se stvar tako imade, i pošto se u svim znamenitim (časnim) i starodrevnim spisima, (dokumentima) ovaj broj nalazi i pošto svjedoče oni, koji su licem promatrali Ivana.

Refutirajući gnostike spominje izrično Ivana, učenika Gospodinova kao auktora Apokalipse: manifestius adhuc etiam de novissimo tempore, et de his, qui sunt in eo decem regibus, in quos dividetur, quod nunc regnat imperium, significavit Ioannes, Domini discipulus in Apocalypsi edisserens quae fuerint decem cornua, quae a Daniele visa sunt[5], (još jasnije i o pošljednjem doba i ovoj, koji su u njemu, desetorici kraljeva, u koje će se podijeliti sadašnja država (država, koja sad vlada), označio je Ivan, učenik Gospodinov u Apokalipsi raspravljajući, kakih je to deset rogova Danijel vidio.

---

[2] Justin, Dial. Cum Tryph. 81. Migne p. 670.
[3] Jaquier, les écrits joanniques 322 p.
[4] Irenej contra haer. l. V. 30; 1. p. 1203 Migne.
[5] Iren. contra haer. l. V. 27, 1. Migne 1192.

Irenej je tradiciju o kanonskim knjigama primio od maloazijskih prezbitera. Ti su bili učenici apostola, napose sv. Ivana. Irenej osobito ističe izmegju apostolskih učenika: Papiju (*ἀρχαῖος ἀνήρ*) i Polikarpa, druga (*ἑταῖρος*) Papijina. Irenej kaže, da su apostoli predali tradiciju prezbiterima, a ovi dalnjoj generaciji, kojoj on pripada. Prema tomu crpao je Irenej tradiciju o knjigama iz najčišćega i najpouzdanijeg vrela. (Belser, Einleitung in das neue Testament 721., 722. p.)

3. Hipolit pripisuje Apokalipsu Ivanu apostolu i učeniku Gospodinovu: *λέγε μοι, μακάριε Ἰωάννης ἀπόστολε καὶ μαθητὰ τοῦ κυρίου, τί εἶδες καὶ ἤκουσας περὶ Βαβυλῶνος*[6] (kaži mi blaženi Ivane, apostole i učeniče Gospodinov, što si vidio i čuo o Babilonu?)

4. Tertulijan: Habemus etiam vestimentorum in scripturis mentionem ad spem carnis allegorizare, quia et Apocalypsis Ioannis: Hi sunt ait, qui vestimenta sua non coinquinaverunt cum mulieribus[7].

Nam et apostolus Ioannes in Apocalypsi ensem describit ex ore Dei procedentem bis acutum[8].

[Spominje se takogjer u Pismu alegorija odijela za nadu tijela, jer i Apokalipsa Ivanova kaže: Ovo su, koji nisu haljine svoje okaljali sa ženama.

Jer i apostol Ivan u Apokalipsi opisuje mač dvostruki naoštren, gdje izlazi iz ustiju Božjih].

5. Klement Aleksandrijski pripisuje Apokalipsu Ivanu: *κἂν ἐνταῦθα ἐπὶ γῆς πρωτοκαθεδρίᾳ μὴ τιμηθῇ, ἐν τοῖς εἴκοσι καὶ τέσσαρσι καθεδεῖται θρόνοις τὸν λαὸν κρίνων, ὥς φησὶν ἐν τῇ Ἀποκαλύψει Ἰωάννης.* (I ako ne bi bio počašćen ovdje na zemlji prvom stolicom, sjest će na dvadeset i četiri prijestolja sudeći narod, kao što veli u Apokalipsi Ivan.[9]

Mogao bih navesti još druge svjedoke, no poslije gornjih svjedoka nije to potrebito...

Morozovu moralo je biti svakako neugodno, ako je zavirio u svjedočanstvo ovakih muževa; no on se tješi s Drewsom, da je prva perioda crkvene istorije dosta nejasna, pa prema tomu i ta svjedočanstva nemaju prave vrijednosti.

[6] Jacquier, les écrits joanniques p. 322.

[7] Tert. De resurr. carnis c. 27. p. 502.

[8] Tert. Adversus Marcionem c. 14. p. 140; opera omnia d. Oehler Lipsiae.

[9] Clem. Alex. Strom. (l. VI. c. 13. p. 328. Migne).

No na taj način možeš svaku nepoćudnu knjigu iz svijeta otstraniti. Tko tako postupa, taj poriče jednostavno vrijednost nepobitnih istorijskih činjenica. Ugledni bo historičari tvrde, da su spomenuti svjedoci živjeli u prvim vijekovima kršćanske ere i to kao ugledni crkveni učitelji. Justin, Irenej, Tertulijan, Klement Aleks. nisu bili kake efemerne mušice, već ljudi klasične kulture, širokog pogleda, i dobro poznavali tradiciju crkve.

Justin rodio se 100., a umro kao mučenik za Marka Aurelija (161—180.) Irenej trpio za Septimija Severa kao biskup Lionski (početkom 3. vijeka.) Tertulijan rodio se 160. god., a umro početkom trećega vijeka. Kirsch zove ga: Tertullian ist jedenfalls der originellste unter allen vorkonstantinischen christlichen Schrifstellern.

Tito Flavije Klement rodio se u polovici drugoga vijeka, a umro u drugom deceniju 3. vijeka; bio je pretstojnik glasovite ketehetske aleksandrijske škole.

Hipolita zove Kirsch: der grösste theologische Lehrer der damals in Rom lebte, war Hippolytus[10].

No ako našim ljudima ne vjeruju, navest ću im njihova čovjeka, valjda će mu vjerovati. Ta to je sam Strauss. Razvijajući svoju Mythenhypothese priznaje, da Oci II. vijeka citiraju naša kanonska evangjelja: Soviel steht fest, das wir gegen das Ende des 2. Jahrhunderts nach Christus dieselben vier Evangelien, die wir noch jetzt kaben, in der Kirche annerkant und von drei hervorragenden Kirchenlerern Irenäus in Gallien, Klemens in Alexandrien und Tertullian in Karthago als Schriften der Apostel und Apostelschüler, deren Namen sie tragen, vielfach zietiert finden[11].

Ćudoredna pristojnost zahtijeva da vjerujemo izjavi vjerodostojnog svjedoka, ma bio on i drugih nazora. Ergo što traže gospoda za sebe, treba da priznadu i našim ljudima, pogotovo gdje su to po priznanju njihova korifeja: hervorragende Kirchenlehrer.

No naši odlični svjedoci imadu pred sobom osim evangjelja kako smo vidjeli, i Apokalipsu; dovoljno je citiraju kao knjigu Ivana Apostola.

[10] Hergenröther-Kirsch, Allgemeine Kirchengeschichte p. 248. 252. 254 197. 202.

[11] D. Fr. Strauss, Leben Jesu; cfr. Schäfer, Die Ewangelien und Ewangelienkritik p. 91—94.

Ergo izvještaj je njihov istinit.

Ako i žalimo nelijepu borbu protiv jedine proročke knjige N. Z. no mi tu borbu dobro razumijemo. Ako i jest Apokalipsa prema svojem proročkom karakteru teško razumljiva, ipak tko je pozorno čita vidi, da je pisana za utjehu i pobudu pravih kršćana svih vijekova. Neka čuvaju sacrosancte dragocjeni poklad sv. vjere. Neka ne predaju pred borbom sa sotonom i njegovim pristalicama, jer je triumf Jagnjeta, koje oduzimlje grijehe svijeta, vječan. Dano je doduše zmiji staroj, bestiji t. j. sotoni, da juriša na svece, da ih goni, da izvede velike ruševine, no konačno će pobijediti pravedni. Kako uvijek pobjegjuje plemeniti potomak Davidov: *ἐγώ εἰμι ἡ ῥίζα καὶ τό γένος Δαυείδ, ὁ ἀστὴρ ὁ λαμπρὸς ὁ πρωϊνός*. (Ap. 22, 16); tako će pobijediti prijatelji Jagnjeta, koji peru haljine svoje u krvi Jagnjeta: *μακάριοι οἱ πλύνοντες τὰς στολὰς αὐτῶν, ἵνα ἔσται ἡ ἐξουσία αὐτῶν ἐπὶ τὸ ξύλον τῆς ξωῆς* (22, 14., a neprijatelji njihovi za uvijek su izlučeni iz kraljevstva slave: *ἔξω οἱ κύνες καὶ οἱ φαρμακοὶ καὶ οἱ πόρνοι καὶ οἱ φονεῖς καὶ οἱ εἰδωλολάτραι καὶ πᾶς φιλῶν καὶ ποιῶν ψεῦδος*. (22, 15.). Upravo jer ta divna knjiga oštro istupa protiv svih, koji ljube i šire laž ili zabludu, zato je rado pristaše zabluda, a neprijatelji čistoga Kristovog evangjelja, izopačuju.

Otkrivenje Ivanovo je Božja knjiga, prema tomu nije pisana, da nas uči stvari ovog svijeta n. pr. astronomiju, nego da nam otkriva i da nas utvrgjuje u istinama svrhunaravskoga reda. Te knjige predao je Gospodin Crkvi, da čuva njihov integritet i da ih tumači.

Prema tomu treba pitati Crkvu, da nam ona tumači t. j. treba čitati tumačenja crkvenih ljudi, koji su moleći i ozbiljnim študijem pripravljali se za tumačenje ove knjige. Komu pak ne imponira Crkva neka znade, što je Gospodin rekao za onoga, tko Crkve ne sluša. Tertulijan pita uostalom: quo denique (Marcion ili Morozov) iure silvam meam caedis, qua licentia, interpres (prevodioče) fontes meos transvertis? qua potestate limites meos commoves? Mea est possessio . . . ego sum heres apostolorum . . . sicut adiuraverunt, ita teneo: vos certe exheredaverunt semper et abdicaverunt ut extraneos, ut inimicos.[12]

Dr. F. Zagoda.

[12] Tert.: De Praescr. Haeret. c. 37. Oehler Tert. opera omnia p. 35.

Historične bilješke.

Obraćenje Anglikanaca. Sa neumrlim Newman-om započe katolički preporod u Ingleskoj. Od njegova doba pa sve do danas pokret za prelazom na katolicizam nije prestao u onamošnjoj zemlji. Naravno u glavnom mislim pod tim na obraćenja pojedinih osoba, no evo ove godine u isti mah prijeđoše dvije redovničke zajednice na katolicizam.

Pred kojih 20 godina zamisli neki mladi Ingleski ritualista po zvanju liječnik, a po imenu Carlyle, da ožive redovnički život u krilu anglikanske Crkve. U dokonici obično bi zalazio u bolničku crkvu sv. Bartula u Londonu, da se tuj moli. Crkva bje sagradjena god. 1123. u romanskom slogu, a za vrijeme katolicizma u Ingleskoj pripadaše benediktincima. Tu dođe mladom liječniku na um, da svoj život posveti obnovljenju benediktinskog življenja u anglikanskoj Crkvi. Mladi Carlyle znadijaše, koli velike zasluge imadjahu benediktinci za kršćanstvo u Ingleskoj i kako je divno cvao njihov red, dokle god ne bje ukinut po Henriku VIII. ujedno sa drugim redovima. I tako on započe svoju osnovu ostvarivati sa nekim drugovima, koji su ga pomagali u svim poteškoćama pri osnivanju njihove zajednice. God. 1898. anglikanski nadbiskup Temple primi redovničko zavjetovanje mladog liječnika, koji si uze ime „Dom Aelred“ Godine 1902. dom Aelred Carlyle bude ustoličen kano benediktinski opat po anglikanskom biskupu Grafton-u u Painsthorpe-u (Jorkshire). God. 1904. pogodi se nadbiskup Maclagan sa Grafton-om da dom Aelred-a zaredi za anglikanskog svećenika. Čedni počeci anglikanske zajednice ne ostadoše bez uspjeha, jer naiđoše na velike simpatije sa strane anglikanskih ritualista, tako da je nova zajednica god. 1906. mogla kupiti posjed na otočiću Caldey-u uz obalu Wales-škog kraja, i tuj sagradi prvo krilo samostana, gdje anglikanski samostanci prihvatiše u svim svojim potankostima „Pravilo življenja“ sv. Benedikta. Odatle im i današnji naziv: caldey-ski benediktinci. Otočić Caldey ima u povijesti pravi kat. značaj. Sredinom 5-og vijeka osnuje tuj sv. Iltyd prvi samostan, koji dade glasovitih britanskih svetaca, kao sv. Samson-a Dolskoga, sv. Dubrik-a, sv. Gildu i druge. Za vladanja Henrika I. prijeđe otočić darovanjem u posjed benediktinske opatije sv. Dogmajela, koja je živjela u Ingleskoj zanosnim životom sve do XVI vijeka t. j.

do Henrika VIII. Starodrevna crkva kao i zidine negdašnje samostanske zgrade postoje još i danas. Svatljivo je, da je dom Aelred sa osobitom radošću kupio posjed ovog otočića, koji će mu pripovijedati toli krasnih uspomena iz kršćanske prošlosti.

Većina ovih anglikanskih benediktinaca nije primila nikakova reda, jer se pretežno bave sa ručnim radom, a osobito sa pravljenjem crkovnih nakita, vezivom i zlatarstvom.

U opće, kako su se svi držali u svom življenju pravila sv. Benedikta i starih redovničkih predaja, te svoje dane sprovađali u molitvi i izvršivanju liturgičnih službî, to nije čudo, što njihov samostanski život porodi sumnjičenja kod vlasti anglikanske Crkve. S druge strane vodio ih je taj njihov način života k približenju katolicima. Još veća se sumnja kod angl. crkovne oblasti očitovala, kada ti benediktinci proživješe cijelu korizmu g. 1912. u posebnim molitvama za postignuće božanskog rasvjetljenja. Dođe i Uskrs, ali oni ostadoše u svojoj staroj Crkvi, pošto su bili uvjereni kao i mnogi ritualiste, da angl. Crkva, i ako je u shizmi, ipak posjeduje pravovaljane sakramente, i da njima valja poraditi oko sjedinjenja cjelokupne Crkve u Ingleskoj sa rimskom Crkvom.

No minule godine obratiše se anglikanski benediktinci svojoj vrhovnoj glavi u Canterbery-u, nadbiskupu Davidson-u, da im podijeli službenu potvrdu. Sporazumno sa ovim angl. dostojanstvenikom, izabraše oni Charles Gore-a, oksfordškog biskupa, da ih dođe potvrditi. Ali biskup Gore ne htjedne se latiti toga posla bez nekih uvjeta: Neka se, reče, ostave u svojim javnim molitvama spominjanja Neoskvrnjena Začeća, Uzašašća B. D. Marije kao i izloženja i blagoslova sa presv. Svetotajstvom. Na to redovnici sakupljeni u kapitulu dne 19. veljače o. g. izdadoše slijedeću izjavu: „Puna je već godina, da su benediktinci otoka Caldey-a bili u dopisivanju sa kenterberškim nadbiskupom i oksforškim biskupom u nakani da ovog posljednjeg izaberu kao episkopalnog pohoditelja njihove zajednice. Međutim dopisivanje je sada dokončalo, jer se zajednica ne može po savjesti podvrći uvjetima, koje im je biskup držao dužnim naložiti prije nego li se primi pohoditeljske službe. Ovi uvjeti, kad bi bili prihvaćeni, bili bi za zajednicu prikrivenim zatajivanjem vjere i vršenja vjerskih dužnosti, kojih se je zajednica ovih zadnjih petnajst godina uvijek držala i koje je naučavala. U ovakim okolnostima zajednica ćuti, da ne može

više ostati u anglikanskoj Crkvi, jer to bi značilo nevjernost onomu, što ona drži životnim načelima. Dosljedno, zajednica je odlučila zatražiti pristup u kat. Crkvu sa prelazom u pravi „benediktinski red".

Tako je točnije poznavanje kat. Crkve, milost Božja i pobožna molitva privela iskrene duše u kat. Crkvu.

Gornjoj izjavi pridružila se i zajednica benediktinskih redovnica opatije sv. Brigite u Milford Haven-u kod Tenby-a. Ovaj samostan opstojaše već pred 25 godina kod Londona. Kašnje su redovnice dobile opatiju kod Mallinga u Kentu od pobožne žene Miss Boyd. Iz Mallinga one se premjestiše na današnje mjesto u svrhu da ih duševno opskrbljuju caldey-ski benediktinci. Redovnice su radile zajedno s njima u svim ovim posljednjim postupcima glede crkovnog općenja.

Prema tomu dvije anglikanske zajednice sa 61 osobom danas su primljene u kat. Crkvu, gdje će moći, s blagoslovom Božjim, uspješnije raditi oko obraćenja svoje zalutale braće.

Anton L. Gančević, O. F. M.

Juridičke bilješke.

Haške konvencije o ženidbenom pravu i naši zakoni. U Bogosl. Smotri God. IV. br. 1. str. 81.—85. odgovara g. dr. M. Lanović u bilješci pod gornjim naslovom na naše izvode i opaske u Bogosl. Smotri God. III. str. 199—202, 305—308 i 435—440. U interesu ispravnog shvaćanja zakona za ženidbe katolika moramo mu uzvratiti.

1. G. dr. Lanović zastupa mnijenje, da inozemni katolici, kad u nas brak sklapaju, nisu vezani na zakone naše.

Protivno sadržaje § 3. za žen. katolika, kad odregjuje: „Ne smije nijedan katolik ženiti se u carevini Austrijskoj (sada: u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji) drugčije, nego držeći se svih propisa, što ih zakon crkveni ustanovljuje glede valjanosti ženidbe". Zakonodavac naš ne veli „nijedan Austrijanac katolički", kako to g. dr. Lanović hoće, nego „nesmije nijedan katolik ženiti se u carevini Austrijskoj", a to su posve različite stvari. Kada naš zakonodavac na umu ima samo „austrijske" katolike, znade već odabrati izraze, koji samo nje obuhvaćaju, n. pr. u § 74. zak. za žen. kat. veli: „Austrijanac katolički može" itd. Prema ustanovi dakle § 3. zak. za žen. kat. ovisi valjanost

braka, što ga ikoji katolik (tuzemac ili inozemac) u „Austriji“ sklapa, od obdržavanja kat. crkvenih zakona.

U § 42. zak. za žen. kat. ustanovljuje se, da je jedino kat. crkveni sud nadležan da sudi o valjanosti braka, koji je u času parnice čisto katolički.[1] Isto se ustanovljuje u § 43. zak. za žen. kat. glede braka, koji je u času parnice mješovit, a bio je u času sklapanja čisto katolički ili mješovit.[2] Kat. crkveni sudovi, kako se po sebi razumijeva, moraju valjanost braka prosugjivat prema kat. crkvenim zakonima. To znade svatko, to je znao i naš gragj. zakonodavac. Ako je dakle ipak odredio, da o valjanosti ţih brakova ima suditi samo crkv. kat. sud, to je očito htio, da za valjanost odnosno nevaljanost tih brakova budu mjerodavni kat. crkveni zakoni.

U čl. X. konkordata, a taj je članak (i) državni zakon, ustanovljuje se izrično, da će kat. crkv. sudovi u ženidbenim stvarima suditi „juxta sacros canones“. Tu dakle imademo i izričnu ustanovu gragj. našeg zakonodavca, da kat. crkv. sudovi moraju suditi po i prema kat. crkv. zakonima.

G. dr. Lanović misli, da su za valjanost braka katoličkih inozemaca, što ga u nas sklapaju, mjerodavni zakoni njihove domovine, a ne zakoni naši.

Upravo je protivno istina. U § 3. zak. za žen. kat. upućuje naš zakonodavac glede uvjeta valjanosti braka katolika jedino na naše (crkvene) zakone. Crkveni kat. sudovi, koji su glasom §§ 42. i 43. zak. za žen. kat. jedino nadležni da sude o braku katolika, moraju suditi jedino prema kat. crkv. zakonima ili, kako naš gragj. zakonodavac veli: „juxta sacros canones“. Ne će se valjda nitko naći, koji bi inozemne gragjanske zakone uvrstio megju „sacros canones“.

Gragjanski je naš zakonodavac prihvatio načelo, da jedino crkva ima pravo postavljati ženidbene zapreke za katolike.[3] Zato on takovih ni ne postavlja, već samo gragj. žen. zabrane.[4] U

[1] „O valjanosti ženidbe katolika odlučuje onaj sud duhovni, koji je nadležan po zakonih crkve katoličke“.

[2] „O valjanosti ženidba, koje se sklapaju medju kršćani katoličkimi i nekatoličkimi, može, dok jedan ženidbeni drug spada k crkvi katoličkoj, odlučivati samo katolički sud ženidbeni“.

[3] Čl. X. konkordata: Uvod. patent. od 8. listop. 1856. (početna stavka); §§ 3. 74. zak. za žen. kat., §§ 12. 69. Nap. za duh. sud.

[4] Vd. §§ 4—14. zak. za žen. kat.

savezu s tim prometnule su se dosadanje gragjanske ženidbene zapreke pogledom na katolike u gragj. ženidbene zabrane. Rasvijetliti ćemo rečeno primjerom. §§ 49.[5], 50.[6] i 51.[7] o. gr. zak. postavljaju gragj. ženidbenu zapreku maloljetnosti. Zapreka ta dokinuta je za katolike §§ 5.[8] i 6.[9] zak. za žen. kat., te pretvorena za nje u gragj. žen. zabranu. Isto se dogodilo i za katoličke inozemce, kako to jasno pokazuje § 7. zak. za žen. kat.[10] Tu se (umah iza §§ 5. i 6., gdje je rečeno, da maloljetnost nije za katolika zapreka, već samo zabrana) izriče, da su zakoni domovine inozemca mjerodavni samo glede pitanja, od koga imade on donijeti privolu.[11] Drugačije nije ni mogao odrediti zakonodavac, koji izjavljuje (čl. X. konkordata), da je crkva vlasna, a ne država, postavljati za katolike ženidbene zapreke i suditi o valjanosti njihovih brakova.

2. G. dr. Lanović zastupa nadalje mnijenje, da se valjanost braka, što ga protestant hrvatski pripadnik sklopi sa katolikom hrvatskim pripadnikom, prosuditi ima (pogledom na ženidbenu sposobnost) koli po zakonima gragjanskim, izdanim za protestante, toli po zakonima, izdanim za katolike (crkvenima).

---

[5] „Maloljetnici ili punoljetnici, koji za koje mu drago uzroke nemogu sami po sebi valjano obvezati se, nesposobni su takodjer bez privoljenja svoga zakonitoga oca valjano oženiti se. Ako otac nije više živ, ili nije sposoban zastupati ih, za valjanost ženidbe ište se osim očitovanja urednoga zastupnika i privoljenje suda".

[6] „Da bi se mogli valjano oženiti maloljetnici, koji su nezakonito rogjeni, potrebno je osim tutora da pristane i oblast sudbena".

[7] „Ako bi maloljetni koji tudjinac hotio da se oženi u ovih država, i ne bi mogao pokazati potrebnog privoljenja, dužan je sud ove države, na koji bi on spadao po svojem staležu i prebivalištu, odrediti mu zastupnika, koji će pred istim sudom kazati, da li pristaje ili nepristaje na ženidbu".

[8] „Maloljetnici ili i punoljetnici, koji ne mogu sami po sebi pravno obvezati se, ne smiju se ženiti bez privoljenja svoga zakonitoga oca. Ako otac nije više živ, ili ako nije sposoban zastupati ih, tad se ište za njih očitovanje urednoga zastupnika i privoljenje vlasti sudbene".

[9] „Da bi se mogli oženiti maloljetnici, koji su nezakonito rogjeni, iziskuje se (njemački: „Uneheligе Minderjährige bedürfen zur Schliessung der Ehe") očitovanje tutora njihovoga i privoljenje vlasti sudbene".

[10] „Čije privoljenje ima prinijeti maloljetni inozemac, koji je rad oženiti se, to se prosudjuje po zakonih one zemlje, kojoj isti spada".

[11] „Isporedi § 71. Nap. za duh. sud.: „Valja bditi nad tim, da se inozemci nepuštaju na vjenčanje drugčije, nego ako ispune sve ono, što je potrebno, da se zakonito sklopiti može ženidba" u savezu s §§ 12. i 69. Nap. za duh. sud.

*

Ovo je mnijenje krivo. O takovom braku može glasom § 43. zak. za žen. kat., dok je jedna stranka katolička, suditi samo kat. crkv. sud. Taj će valjanost braka prosugjivati isključivo prema kat. crkv. zakonima i njegova će osuda biti mjerodavna i za državu. Uzmemo li, da je taj prvobitno mješoviti brak prelazom katoličke stranke na protestantizam postao čisto protestantskim brakom, suditi će o njegovoj valjanosti glasom § 56. zak. za žen. kat. svjetovni sud, te ga proglasiti nevaljanim jedino onda, ako je nevaljan po kat. crkv. pravu.[12] Očito je dakle, da su za valjanost upitnoga braka mjerodavni lih kat. crkveni zakoni, a nikako gragjanski izdani za protestante.

Kako je po zakonu za žen. katolike za osobu katoličku mjerodavno lih kat. crkv. pravo, vidi se napose iz ustanove §. 44.[13] Tu je govora o braku prvobitno čisto nekatoličkom, koji je uslijed prelaza jedne stranke na kat. vjeru postao mješovit. O valjanosti toga braka može prema odredbi § 44. suditi i kat. crkveni sud i svjetovni (odnosno crkveni nekatolički), nu za katoličku stranku mjerodavna je u pogledu pitanja valjanosti samo osuda kat. crkv. suda; taj će pako naravno upitni brak prosugjivati lih po kat. crkv. pravu, premda u času sklapanja nije bila nijedna stranka kat. vjere.

Kraj ovih tako jasnih i tako odlučnih ustanova zak. za žen. kat. upravo nam je zagonetkom, kako je g. dr. Lanović mogao doći do svog mnijenja, da se valjanost braka, što ga katolik

[12] „Ako su oba supruga sljedbenici nekatoličkoga kojega vjeroispovjedanja, tad o valjanosti ženidbe njihove odlučuje onaj sud, koji je nadležan za ženidbene stvari njihovih jednovjeraca. Nego ako je pri sklapanju ženidbe jedna barem stranka bila član crkve katoličke, ili ako su oba supruga prešla na vjeru katoličku, pak su se kašnje opet od nje odmetnula, tad se zapreke, kojih zakon crkveni nepoznaje, ne mogu navesti kao razlog nevaljanosti".

[13] „Ako od dva ženidbena druga, koji su se uzeli kao kršćani nekatolički, pregje jedan na vjeru katoličku, ne će time stranka nekatolička biti priječena, poslužiti se svojim pravom pobijanja po zakonu ženidbenom i pred sudom ženidbenim, kojemu je uslijed vjeroispovijedanja svoga podčinjena, a može se i valjanost ureda radi izviditi po istom zakonu i po istom sudu. Presuda izrečena o valjanosti ženidbe, bit će odlučna pri prosudjivanju gradjanskih pravnih razmjerja. Nego, ako presuda glasi, da ženidba nije valjana, imat će se ista posredovanjem zemaljskoga načelstva saobćiti crkvenom sudu katoličkoga ženidbenoga druga, da isti sud riješi, na koliko može izrečena presuda biti obvezatna za savjest pomenutoga druga ženidbenoga". Isp. §§ 45., 46. 47. zak. za žen. kat.

naš pripadnik sklopi s nekatolikom našim pripadnikom, prosuditi ima po zakonima jedne i druge stranke.

3. U pogledu bitne forme zastupa g. dr. Lanović mnijenje, da ne valja brak, što ga katolik naš pripadnik sklopi u inozemstvu sa nekatolikom našim pripadnikom, ako nije pri sklapanju obdržavana forma, što ju gragj. zakon mjesta propisuje.

I ovo je neispravno. U § 74. zak. za žen. kat. ustanovljuje se izrično, da katolik naš pripadnik u inozemstvu može upobiti onu formu sklapanja braka, što ju gragj. zakon mjesta propisuje, ako i u koliko ta forma odgovara crkv. kat. pravu;[14] drugim riječima: brak će biti valjan, ako je katolik naš pripadnik obdržavao formu, što ju propisuje kat. crkv. pravo, inače biti će nevaljan.

Uzmimo, da se o valjanosti takvog mješovitog u inozemstvu sklopljenog braka u nas povede parnica. Nadležan je po§ 43. zak za žen. kat. jedino kat. crkv. sud, a taj će naravno jedino gledati na to, da li je obdržavana forma, što ju propisuje crkveni zakon, a nikako na to, da li je obdržavana forma, što je propisuje gragj. zakon mjesta, gdje je brak sklopljen. Osuda izrečena po kat. crkv. sudu mjerodavna je i za državu. Za slučaj opet, da je taj prvobitno mješoviti brak prelazom kat. stranke na protestantizam postao čisto protestantskim brakom, suditi će o njegovoj valjanosti svjetovni sud, te će ga prema odredbi § 56. zak. za žen. kat. proglasiti nevaljanim samo onda, ako je u pogledu forme nevaljan po kat. crkv. pravu.

Iz ovoga se vidi, da se valjanost braka, što ga katolik s nekatolikom u inozemstvu sklopi, u pogledu bitne forme prosugjuje po kat. crkv. pravu, a nikako po gragjanskom pravu mjesta, gdje je sklopljen.

4. O vrijednosti načela t. zv. općeg internacijonalnog privatnog prava izrazuje se g. dr. Lanović ovako: „U internacionalnom je privatnom pravu tako općenito priznato načelo, da se osobna sposobnost inozemčeva prosugjuje po zakonima njegove domovine, da „koji bi zakonodavac pokušao odnemariti to načelo, onaj bi isključio sebe iz zajednice civiliziranih naroda“: da se poslužim riječima vladinog obrazloženja k osnovi inter-

[14] „Austrijanac katolički može, kada se ženi u inozemstvu, onaj način ženjenja, što propisuju ili dopuštaju zakoni zemaljski, uzeti za pravilo u toliko, u koliko isti odgovara uvjetom, pod kojimi katolički zakon u zemlji onoj, u kojoj se ženidba sklapa, priznaje valjanost ženidbe“.

konfesionalnog zakona. U ostalom to je stvar za svakoga juristu tako jasna, te bi značilo nositi sove u Atenu, da dalje na to riječi trošim".

Na ovu samosvjesnu izjavu neka nam je dozvoljeno nešto primjetiti.

Na području neke države vrijedi samo ono kao pravo, što ga ta država odredi, jer se svaka država za svoje područje smatra suverenom. S toga, ako pravo koje strane države na području druge države vrijedi, bit će to samo zato i samo u toliko jer i u koliko ta druga država pravo strane države prihvaća. Načelo n. pr. da se osobna sposobnost inozemčeva prosuditi ima po zakonima njegove domovine (države), vrijediti će u stanovitoj državi samo onda i samo u toliko, ako i u koliko dotična država to načelo prihvati. Razlozi, koji za prihvat toga načela vojuju, biti će tim snažniji te će tim prije državu skloniti da ga usvoji, čim je više drugih država to već učinilo; nu svi ti razlozi, kolikogod bili jaki, ne mogu sami po sebi proizvesti, da spomenuto načelo na području neke države pravnu snagu zadobije, ako i u koliko mu se dotična država opre. Zato je uvijek „quastio facti", da li i u koliko na području koje države vrijedi neko načelo t. zv. općeg internacijonalnog privatnog prava.

Zakonodavac naš usvojio je u § 34. o. gr. zak. načelo, da se osobna sposobnost inozemčeva prosuditi ima po zakonima njegove domovine. Tako se barem općenitije shvaća taj paragraf. Kada je 1855. sklopljen konkordat i u njem u čl. X. usvojeno i uzakonjeno načelo, da glede valjanosti brakova katolika zakone izdati i suditi može samo crkva, a država jedino glede gragj. pravnih posljedica, te kada je taj članak proveden zakonom za ženidbe katolika od 8. listopada 1856., derogirano bi §. 34. o. gr. zak. pogledom na valjanost braka katolika.

Država, koja zakonom izjavljuje, da jedino crkva ima pravo izdavati zakone i suditi o valjanosti braka katolika, ne može pridržati načelo, da se valjanost braka katolika inozemca prosuditi mora po gragjanskim zakonima njegove domovine, pošto crkva i crkveni sudovi gragjanske ženidbene zapreke ne priznavaju niti ih mogu priznati. Ili dakle valja reći, da je država glede pitanja valjanosti braka katolika napustila načelo §. 34. o gr. zak., ili valja reći, da nije crkvi prepustila zakonodavstvo i sudovanje glede tog pitanja. Pošto čl. X. konkordata i §§ 3.,

42., 43., 48., 56., 74. zak. za žen. kat., a to su leges posteriores et speciales, ne dopuštaju dvojbe o tom, da je crkvi predano zakonodavstvo i sudovanje u pogledu valjanosti braka katolika, derogirano je njima glede valjanosti braka katolika načelu sadržanom u § 34. o. gr. zakona.

G. dr. Lanović prikazuje stvar tako, kao da je spomenuto načelo (t. j. načelo, da se osobna sposobnost inozemčeva prosuditi ima isključivo po zakonima njegove domovine) pravi „noli me tangere" i nekakov „sacrosanctum". Da vidimo kako s tim načelom postupa ugarski zak. čl. XXXI. ex 1894. o civilnom braku, dakle zakon, koji se ne će lako prikoriti s natražnjačtva. U § 109. tog zak. članka ustanovljuje se, da se valjanost braka, što ga ugarski državljanin u Ugarskoj sklapa s inozemkom, prosuditi ima u svem, izuzevši doba i djelotvornu sposobnost žene, isključivo po ugarskom zakonu.[15] U § 111. istog zak. članka ustanovljuje se,[16] da su inozemci, koji u Ugarskoj brak sklapaju, vezani ženidbenim zaprekama §§. 11. 12. i 13. ovog zak. članka. S jedne dakle strane ne vežu inozemca zakoni njegove domovine (§ 109.), a s druge strane vežu ga (ad valorem) zakoni strane mu države (§ 111.). Tu je i te kako povregjeno načelo t. zv. općeg internacijonalnog privatnog prava, t. j. načelo, da se osobna sposobnost inozemčeva prosuditi ima isključivo po zakonima njegove domovine. Ugarski dakle zakonotvorci godine 1894. nisu bili mnijenja: „da bi zakonodavac, koji bi pokušao odnemariti to načelo, sebe isključio iz zajednice civiliziranih naroda", niti su ugarski pravnici pod konac 19. vijeka držali: „da je to stvar za svakoga juristu tako jasna, te bi značilo nositi sove u Atenu, da se na to dalje riječi troše". Ako je ugarski zakonovac g. 1894., kada je nauka int. priv.

[15] „Wenn ein ungarischer Staatsbürger männlichen Geschlechtes mit einer ausländischen Person weiblichen Geschlechtes, sei es im Auslande, sei es in Ungarn, eine Ehe schliesst, ist die Giltigkeit der Ehe mit Ausnahme des Alters und der Handlungsfähigkeit der Frau nach dem ungarischen Gesetze zu beurtheilen". (Njemački prevod).

[16] „Im Falle in Ungarn geschlossener Ehen sind die §§ 11, 12 und 13 des gegenwärtigen Gesetzes auch auf die Ausländer anzuwenden". (Njemački prevod).

[17] Spomenuti § 11. govori o zapreki srodstva i tazbine, § 12. govori o zapreki žen. veza, a § 13. o zapreki sporazumnog pokušaja umorstva ženidbenog druga.

prava već toliko napredovala, mogao za volju svog nacijonalnog prava okrnjiti spomenuto načelo tzv. opć. int. priv. prava, to je naš zakonodavac g. 1855. i 1856., kada je nauka int. priv. prava u povojima bila, za volju kat. crkvenog prava, a to je pravo svih katolika svega svijeta, neprispodobivo više opravdano slično mogao učiniti.

Naše mnijenje zastupaju: Maro[18], Kutschker[19], Schulte[20], Vering[21] i dr. G. Lanović, ako si je dosljedan, ne će nijednog od ovih priznati „juristom". Godine 1868. dokinut je u Austriji zakon za žen. kat., pa za to iza te godine naravno nema austrijskih pravnika, koji bi ga kao mi tumačili.

Jedva će se naći prirodnije načelo od onoga, da valjanost braka prosuditi treba prema zakonima, koji su vrijedili za stranke u času sklapanja, a ipak je i to načelo t. zv. općeg int. priv. prava naš zakonodavac za brakove katolika napustio. U §. 48 zak. za žen. kat. odredio je, da o valjanosti braka prvobitno čisto nekatoličkog, koji je u času parnice čisto katolički, suditi ima jedino kat. crkv. sud, razumijeva se prema kat. crkv. zakonima.[22] U § 56. zak. za žen. kat. odredio je, da svjetovni sudovi valjanost braka prvobitno čisto nekatoličkog, koji je kasnije postao čisto katoličkim, a sada je t. j. u času parnice opet čisto nekatolički brak, prosuditi imadu po kat. crkv. pravu. U slučajevima dakle §§ 48. i 56. prosugjuju se brakovi po kat. crkv. pravu, premda u času sklapanja nijedna stranka nije bila vjere katoličke.

[18] Haimerl's Vierteljahrsschrift f. Rechts- u. Staatswissenschaft 1858. Bd. I. S. 71. ff.

[19] Kutschker, Eherecht d. kath. Kirche Bd. 4. § 289. S. 673. ff.

[20] Erläuterung des Gesetzes über die Ehen der Katholiken im Kaiserthume Oesterreich, Prag 1856. S. 45.

[21] Archiv f. kath. Kirchenrecht. Bd. 15. S. 275 ff.

[22] „Ako dvie osobe, koje su se uzele kao kršćani nekatolički, predju na vjeru katoličku, tad, ako nastane pitanje o valjanosti ili nevaljanosti ženidbe, odlučuje ženidbeni sud katolički. Ako li je zaprieka, koja se je počinila, nepoznana zakonu onomu, pod kojim je ženidba sklopljena bila: tad sa presudom, na nevaljanost glasećom, ima se u obziru njenog uzdjelovanja za gradjanska pravna razmjerja djece postupati tako, kao da se je ženidba razpustila, i stranki, koja pristojnoga uzdržavanja neima, imat će stranka druga, ako imetak njezin to dopušta, plaćati godišnju svotu, koja će se ustanoviti nagodom, ili, ako nagoda ne bi za rukom pošla, po sucu redovitom. Dužnost davanja prestaje, čim ženidbena stranka, koja davanje to bere, pomoći ove za pristojno svoje uzdržavanje više nepotrebuje, ili čim se opet oženi ili uda".

Načelo, da je glede forme braka mjerodavan gragjanski zakon mjesta, napustio je takogjer naš zakonodavac za brakove katolika. U § 74. zak. za žen. kat. ustanovljuje, da se brak našeg katoličkog pripadnika, sklopljen u inozemstvu, u pogledu forme prosugjuje po kat. crkv. pravu.[23] To priznaje i g. dr. Lanović za brak, što ga dvoje katoličkih naših pripadnika u inozemstvu sklopi.[24]

Kako se iz svega ovoga vidi, naš je gragj. zakonodavac usvojiv i uzakoniv načelo: da su za valjanost braka katolika mjerodavni samo kat. crkv. zakoni, tomu načelu morao žrtvovati načela t. zv. općeg int. priv. prava, u koliko se ista kose s usvojenim i uzakonjenim njegovim temeljnim načelom. Na čelo zakona za ženidbe katolika zapisao je (vd. Uvodni patent od 8. listop. 1856.) svrhu zakona: „da se propisi gragjanskog prava postojeći za ženidbe katolika u sklad dovedu s naredbami crkve katoličke", pa je dosljedno svom temeljnom načelu i prema izraženoj svrsi sazdao cijeli zakon za ženidbe katolika. Bio je uvjerenja, da je potrebnije, da mu zakoni budu u skladu glede valjanosti braka katolika sa pravom kat. crkve, nego li da mu budu u skladu sa načelima t. zv. općeg int. privr. prava. Mnogi naši današnji pravnici cijene u velike potrebu, da gragj. propisi u skladu budu s načelima t. zv. općeg priv. prava, a malo ili nikako cijene potrebu, da gragj. propisi u skladu budu glede brakova katolika s pravom kat. crkve. Ne dvojimo, da će de lege ferenda to njihovo mnijenje i uvjerenje od velikog utjecaja biti; de lege lata ne pripada mu nikakav utjecaj.

Da nas se ne bi krivo shvatilo, ponavljamo, da je naš gragj. zakonodavac od načela sadržanog u § 34. o. gr. zak. otstupio samo u pogledu valjanosti kat. braka. Braku čisto katoličkom ili mješovitom, sklopljenom u inozemstvu po inozemnim (obim) pripadnicima prema zakonima njihove domovine, priznaje naš gragj. zakonodavac gragjanske pravne posljedice (Isp. čl. VII. uvodnog patenta od 8. list. 1856.). Braku takovom sklopljenom u nas ne priznaje gragj. pravne posljedice, ako nisu ob-

[23] Cit. u opasci 14.

[24] Kamo vodi aprioristično precjenjivanje načela t. zv. općeg int. priv. prava pokazuje primjer dr. M. Derenčina (Tumač, str. 262. op. 9.), koji usprkos izrične ustanove § 74. zak. za žen. kat. tvrdi, da naš pripadnik katolik mora u inozemstvu obdržavati formu, što ju propisuje gradjanski zakon mjesta.

državali propise kat. crkv. prava; tima propisima podvrgao ih je naš zakonodavac, polazeć sa stanovišta, da na svom području ne treba dopustiti stranim onoga, što svojim pripadnicima brani. (§ 3. zak. za žen. kat. coll. § 33. o. gr. zak.). Tko ovo pred očima ima, lako će uviditi, kako g. dr. Lanović pretjerava, kad veli, da bi se naš zakonodavac takovim ustanovama isključio iz zajednice civiliziranih naroda.

Kroz jedno 60 godina sude u nas kat. crkv. sudovi o valjanosti braka katolika i za državni forum. Možda se toj okolnosti pripisati ima, što su mnogi naši pravnici izgubili manje više kontakt sa zakonom za ženidbe katolika, pak im to otešćava temeljito i svestrano shvaćanje ovoga zakona i pojedinih njegovih ustanova.

5. G. dr. Lanović poriče, da bi on našim crkvenim sudovima prigovarao, što ne će da respektiraju barem one državne zakone, koji sadrže ustanove praeter legem ecclesiasticam. Navodimo doslovno njegove riječi iz Mjes. pravn. dr. god. 1912. str. 44. i 45., pa neka naši čitatelji sami sude. Dr. Lanović tu piše: „U pogledu provedbe ustanova prvog dijela II. konvencije — propisa naime o dopustivosti tužbe na rastavu od stola i postelje odnosno na razrješenje braka — ne bi s obzirom na današnje pravno stanje kraljevina Hrvatske i Slavonije bilo nikakove zapreke, kad bi crkveni naši ženidbeni sudovi htjeli respektirati barem one državne zakone, koji sadrže ustanove praeter legem ecclesiasticam (podvučeno po nama), jer prema ovim ustanovama konvencije dolazi nesamo domaći zakon supruga već i zakon mjesta, gdje se tužba diže (lex fori), do potpunog izražaja. Po jednom naime i po drugom zakonu mora biti tužba dopustiva i po jednom i po drugom zakonu mora postojati razlog za rastavu od stola i postelje, odnosno za razrješenje braka (čl. 1.—3. II. konvencije). Ali naši crkveni ženidbeni sudovi nesamo da ne respektiraju (podvučeno po nama) pri svom sudovanju onih državnih zakona — napose inozemnih — koji su contra legem ecclesiasticam, već ni onih, koji sadrže ustanove praeter legem ecclesiasticam (podvučeno po nama), pak će i unatoč uzakonjenoj II. haškoj konvenciji o ženidbenom pravu pripuštati i takove tužbe inozemaca na rastavu odnosno na razrješenje braka, koje po domaćim zakonima supruga nijesu dopustive, ako su samo dopustive po crkvenom zakonu.“

Jednako poriče dr. Lanović, da bi on zagovarao, neka se crkv. kat. sudovima oduzme pravo suditi za državni forum. Nije nam na umu, da se za riječi prepiremo. Tko za neki nazor i tražbinu razloge navodi, pak te razloge usvaja, taj odnosni nazor i tražbinu i zagovara ili zastupa. Dr. Lanović navodi razloge za nazor, da treba crkv. kat. sudovima oduzeti pravo suditi za državni forum pak te razloge i usvaja, doslijedno zastupa ili zagovara taj nazor i tražbinu u njem sadržanu. Kada je g. dr. Lanović g. 1908. pisao[25]: „Završujem sa željom, da ova moja knjiga ne bude za koju godinu dana više zbirkom pozitivnih matičnih propisa, već tek podesnim materijalom energičnom legislatoru, koji će na modernim principima restaurirati institut naših matičnih knjiga“ zagovarao je uvedenje civilnih matica[26]. U stvari je sadašnji postupak g. dr. Lanovića u nazočnom predmetu jednak tadanjem.

6. G. dr. Lanović je opazio, da smo mu samo „per lapsum calami“ pripisali nazor, da bi grčko-istočni sudovi mogli razriješiti brakove, koji su u času parnice mješoviti, a bili su nekoč čisto katolički ili u času sklapanja mješoviti. Premda je iz konteksta našeg očevidno, da se radi o „lapsu calami“, ipak mu na njegovoj lojalnoj opasci zahvaljujemo.

Dr. I. A. Ruspini.

[25] Zbirka matičnih propisa (Zagreb 1908.), Predgovor str. VI.
[26] L. c. str. 9—13.

Recenzije.

Bulletino di archeologia e storia dalmata publicato per cura di Fr. prof. Bulić. Anno XXXIV. Spalato 1911.

Većina članaka je kao obično iz pera Bulićeva. Illustr. redaktor referira u prva dva članka o bogatim rezultatima iskapanja apside jedne drevne kršćanske crkve, koja se nalazi na zapad solinskoga groblja nazvanoga „di 16 sarcofagi“ (str. 3—39.), a tako i o daljnjim iskopinama u starom kršć. groblju u Crikvinama blizu Ćućinih kuća na putu iz Solina u Vranjic (str. 40—49). To je već četvrto kršćansko groblje, što se otkrilo u Solinu. Njeki natpisi kao n. pr. onaj, (Mar)**cellini** v(iri) **cl**(a)**r**(issimi) jesu vrlo dragocjeni, te nam daju podataka za nove kombinacije o prošlosti solinskoj. Veći su nadalje radovi: Tre bassorelievi sepolcrali nel Museo di Spalato (str. 76—88) od dra. J. Bervaldi-a, pak onaj graditelja Gj. Stratimirovića „O

Prostasi Dioklecijanova mauzoleja u Spljetu" (str. 99—107). Kako je poznato Dioklecijanov mauzolej pretvoren je polovinom VII. vijeka u Stolnu crkvu, a kašnje je prostasa, pristupni trijem, predvorje uklonjeno, da bi se mogao sagraditi čuveni zvonik sv. Dujma. Već 1764. trudio se je Englez Adam u svom djelu Ruins of the palace of the Emperor Diocletian at Spalatro, da iz preostalih dijelova Dioklecijanove palače rekonstruira prvobitni njezin oblik. Problem rekonstrukcije zanima i savremeni svijet. Nikoje čudo. Dioklecijanova palača je svojom veličanstvenošću nadmašivala Domum Flavium na Palatinu. Od starih carskih kuća mogla se s njome takmiti jedino domus aurea Neronis. G. 1910. izašlo je krasno djelo: Der Palast Diokletians in Spalato od Niemanna, a 1912. Spalato, le Palais de Dioclétien od E. Hébrarda i J. Zeillera. Strahimirović nije zadovoljan rekonstrukcijom prostase, kako ju predlažu ovi naučnjaci, pa dobrim dokazom utvrdjuje, da njezin srednji dio nije mogao biti pokriven bačvastim svodom, nego kasetiranom tavanicom, a jednako ima vlastitu kombinaciju o obliku stepenica, što su vodile k prostazi. O tom je on već 1889. i 1890. pisao u Bulletinu. Pisac, koji je svoga doba vršio nadzor nad radnjama za opravak stolne crkve i zvonika, pravo se tuži, što strani stručnjaci prenebregavaju domaću literaturu. Pio Paschini u povodu Bulićeva članka (Bullettino 1910. p. 88. sq.) vraća se na pitanje Dioklecijanova puta iz Rima u Nikomediju u zimi od 303. na 304. godinu, pa usuprot Bulića, koji na osnovu Laktancijeve vijesti: (tredecim dies tolerare non potuit ut Romae potius, quam Ravennae procederet consul. Sed profectus Nyeme, saeviente frigore . . . lectica primum plurimum vehebatur. Sic aestate transacta per circuitum ripae istricae Nicomediam venit) kombinira, da je car morem prešao iz Ravenne u Parentium, Polu, Tarsatica, Salonu, iznaša tvrdnju, da je Dioklecijan pošao iz Ravenne dalje na sjever u Aquileju, tamo da je zimovao, a tek u proljeće da se je kopnom zaputio preko Trsta u Trsat i u Solin, kamo je došao mjeseca travnja, a u Nikomediju da je stigao istom u kasno ljeto mjeseca kolovoza. U ovako slabim dokumentiranim pitanjima mogu povjesnici iznašati više ili manje vjerojatne kombinacije, ali i te moraju imati oslona u podacima. Paschini, Frijulac, plaidira možda više iz patrijotskih nego iz historijskih razloga, da je slavni rimski cesar zimovao u Akvileji. Iz Laktancija ne da se to čitati. U I. supplementu je rasprava: L' autocefalia della chiesa di Salona, koju je napisao Furio Lenzi. Autor ima vrlo čudne ideje o primatu rimske stolice. One se bitno ne razlikuju od onih, što ih je zadnjega vremena razvijao Hugo Koch. On rasteže odveć hierarhijsko jedinstvo drevne crkve, pak hoće, da je bilo u prvo doba podosta crkvi, koje su bile neodvisne od Rima. Tako kaže da u prve vjekove „l' autorità del vescovo di Roma non era piú sentita di quella dei vescovi delle altre sedi".

Po njemu se je primat rimskoga papinstva postepeno razvio kano historijski i juridički proizvod „per la completa integrazione del carattere progressista del cattolicismo." U potvrdu svojih nazora navadja sv. Ambrozija i stolicu milansku, čiji da je ugled u IV. vijeku bio jednak onome rimskoga biskupa. Sa ovim izvodima Lenzijevim ne može se nitko složiti, koji imade ispravne pojmove o primatu rimske Stolice. Historijski i juridički primat papinstva nije nego li izražaj i integracija dogmatičkoga primata, koji je u prvi kraj crkve već postojao. Hegemonija Rima ne bi bila nigda priznata, da nije stajala na tvrdoj dogmatskoj podlogi. Ne poričemo, da je u drevno doba bilo podosti crkvi, koje su na osnovi historijskih (jer neposredno osnovane od apostola ili njihovih učenika) i političkih titula (kao capita pojedinih političkih cjelina) pretendirale, da budu ravne Rimu, ali nijesu uspjele baš iz razloga, jer je njihovom nastojanju manjkao dogmatski temelj. Tako je bilo i sa Ravennom i sa Akvilejom. Što se napose tiče velikoga ugleda milanske crkve u drugoj polovini IV. stoljeća, izviralo je to iz crkveno-političkih, a ne iz crkveno-disciplinarnih razloga. Medjutim vrlo sumnjamo, da bi se Solin mogao svrstati u katego-

riju ovih odbojnih katedri protiv Rima. Pojedini su se metropoliti i nadbiskupi mogli iz ličnih ili crkvenopolitičkih razloga priključiti oporbi protiv Rima, nu obilato imamo indicija, da je ovakav snošaj bio iznimkom, a redovno da je solinska metropolija priznavala primacijalnu oblast Rima. Polje Lenzi-jevih konkluzija je znatno šire nego li to dopuštaju medjaši, zajamčeni nam historijom. Stoga je uredništvo Bullettina u svojoj opasci punim pravom svelo njegove tvrdnje na pravu mjeru. U II. supplementu je stručna determinacija numizmatičara Stockerta o sitnom novcu, koja nosi napis Spalatinus, Spalatino. Nadjeno ga je 1897. na ostrvu Bua, kraj Trogira, 690 komada. To je pravi hrvatski novac, te polazi iz perijode, kada je Spljet pripadao Hrvatskoj (do 1327.). Naši narodni kraljevi nijesu kovali vlastitoga novca, nego je u njihovoj državi kolao tudji, večinom bizantinski novac. Tako je Dmitar Svinimir prigodom svoga krunisanja 1076. obećao prikazati svake godine sv. Petru 200 bizantija. U doba Arpadovske dinastije imali su u nas pravo kovanja novca hrvatski hercezi, hrvatski banovi, a tako i njeki gradovi. Najstariji domaći novac, što ga znamo, potječe od hercega Andrije II. (1197. do 1204.). (Isp. raspr. Brunšmid: Najstariji hrvatski novci u Vjesniku 1904.); banovci dolaze u promet pod Belom IV. (1235.—70.) (Truhelka: Slavonski banovci u Bos. Glasniku 1897.); a Spalatini jesu autonoman novac grada Splita. U ovu vrstu spadaju i novci nadjeni u Žažviću. Spalatine postavlja prof. Brunšmid pod kraj XIII. vijeka, a Stockert u koji decenij prije. Dakako osim ovih domaćih novaca bio je u nas u to vrijeme i drugi novac u prometu: Frisatici iz kovnice solnogradskih nadbiskupa u Friesachu (u Koruškoj), pa novac iz kovnica porajnskih duhovnih knezova. Kraljevski novac iz madžarskih kovnica nije mogao strani novac već stoga iz prometa istisnuti, jer nije bio tako solidan. — Dragocjen je prilog ovogodišnjemu Bullettinu Indice Generale, što ga je za XXIV. do XXXIII. svezak (1901.—10.) izradio Enrico Celani (Prato 1912.). Kada se bude u nas danas sutra pristupilo biblijografskom poslu, razumjet ćemo, da je Don Frane Bulić i s te strane sve predradnje obavio.

Svetozar Ritig.

Hettinger-Weber: Lehrbuch der Fundamentaltheologie oder Apologetik. Dritte neue bearbeitete Auflage. Herder, Freiburg i. B. und Wien. gr. 8° (XVI. u. 860 S.) 1913. Nevezano K 16·80, vez. K 18·60.

Nezaboravni i veliki apologet Hettinger napisao je u predgovoru k drugom izdanju ove svoje knjige, da je uvjeren, kako će poznija generacija nedostatke apologetâ njegova doba ispraviti, praznine ispuniti, podacima novijih istraživanja obogatiti, i tako dublje i svestranije kršćansku istinu utvrditi. Zakon je, veli on sa Lavom XIII., zakon Providnosti, da protiv tirjana diže velike mučenike, a protiv krivih filozofa i heretika umne muževe, da tako vazda ostane neoskvrnjen poklad objave Božje. Hettinger, veliki filozof i apologet XIX. vijeka, ali muž svetoga življenja, ne drži dakako u svojoj čednosti svoje djelo neprolaznim. Njemu je svrha, da naviješta Krista svomu doba. On je uvjeren, da će poslije njega doći vrsniji evanđelist, ako ga Crkva bude trebala. Ali mi se još danas grijemo na toplim zrakama njegova velikog duha, kad se on već vinuo k Onomu, koga je cio život slavio. Mi ćutimo, da nije lako nadomjestiti ovako genijalnog muža. Mi jednako listamo nekim osobitim pietetom duboke i umne stranice njegovih zlatnih djela. Bogatu nam je baštinu namr'o, treba je samo korisno upotrebljavati, pa ćemo lako čekati većeg i vrsnijeg od njega. Zato svaka čast profesoru Weberu, zahvalnom učeniku Hettingerovu, što nam je priredio 3. izdanje njegove „Fundamentalke". Kao što je dr. E. Müller stekao velikih zasluga, što je nastavio s izdavanjem Hettingerove Apologije (Apologie des Christentums IX. Auflage. Herder), tako je dr. S. Weber podignuo i sebi spomenik, što je svoje ime svezao sa Hettingerovim „Lehrbuch der Fundamentaltheologie oder Apologetik". Pored svih novijih apologetika, ovo je djelo i danas veoma znamenito. Ono se ne osvrće

samo na neke novije protivnike Crkve, niti je samo kratki priručnik, već hoće da pozitivno, s temelja i svestrano utvrdi objavu, Crkvu, katoličku vjeru. Patristično, teološko i filozofsko gradivo, što ga je autor za svoju izgradnju upotrijebio, upravo je neprolazne vrijednosti. Pojmovi su precizno određeni, dokazivanje tvrdo i pregledno. K tomu još jasna razdioba predmeta, razlika slova u štampi, lak stil i lijep jezik: čine ovo djelo doista klasičkim.

Dr. S. Weber potpuno je dorasao, da priredi novo savremeno izdanje i da ga s novim podacima obogati. On je sam napisao djelo „Christliche Apologetik" (Herder 1907.). U njem je formalni princip stroge znanstvene Apologetike tako konsekventno proveo, kao nijedan Nijemac prije njega. Za tim je išao i u ovom izdavanju Hettingerove Fundamentalke. Ona treba da bude pravom Apologetikom. Pravac i duh Hettingerova djela ostao je doduše u biti nepovrijeđen. Ali da uzdrži i provede čisto razumni princip, trebalo je dirnuti donekle i u samu osnovu djela, a osobito u koječem izmijeniti izlaganje stvari i izgradnju dokazivanja. U apologetici su najznamenitiji dokazi iz povijesti i razuma, po mogućnosti i iz iskustva. Sveto Pismo, Usmena Predaja i nauk Crkve imadu ovdje samo historičnu vrijednost, kao svjedoci prošlosti. Božji autoritet tih izvora katoličke vjere treba istom, i to baš Apologetikom, dokazati. Ovom metodom izbjegava apologet i samoj sjeni prigovora, da mu se u dokazivanju potkrao circulus vitiosus. Tako nam mnogo više imponira na pr. dokaz za nepogrješivost papinu u ovom III. Weberovom izdanju (str. 701-724), nego li u II. Hettingerovom (str. 730 do 751), makar da je gradivo gotovo isto. Poređaj je ili izgradnja dokaza drugojačija. U Hettingera je stajalište dogmatičko, u Hettinger-Webera: apologetičko. Na sličan je način Weber u mnogočem Hettingerovu građu dotjerao (na pr. III. izdanja str. 69, 71, 88, 366 prema II. izdanju str. 73, 75, 93, 397), često popunio (na pr. u §§ 13, 19. III. izd. str. 122, 187, 644 prema str. II. izd.: 138, 206, 676), više puta jasnije izrekao (na pr. III. izd. str. 174, 204, 547 prema II. izd. str. 194, 225, 584), redovno preglednije razdijelio (na pr. § 2. str. 29, § 3. str. 43, § 13., § 25. str. 221, § 27. str. 236), skladno povezao (na pr. vlastitosti Crkve III. izd. str. 460—485, dok je u II. izdanju vidljivost Crkve na str. 462. u sasvijem drugom odjeljenju, a neprolaznost i nepogrješivost na str. 549—569 u posebnom odjelu), prema aktualnim potrebama i novim vidicima usavršio novim podacima i rezultatima znanosti, odredbama Crkve, obilnom novijom literaturom itd. Da bi djelo bilo opsegom kraće ispustio je Weber mnoge citacije Sv. Pisma, Otaca, koncila, što ih svaki lako nađe u poznatim Enchiridionima (Denzinger, Kirch, Rouet de Journel), i naznačio dakako ta određena mjesta. I u tekstu je gdješto ispustio. No to baš nije vazda dobro pogodio po našem skromnom mnijenju. Tako je na pr. mogao ostaviti ono o čuvstvu (II. izd. str. 84), III. izd. str. 79, o čudu (II. izd. str. 218) III. izd. str. 198. A osobito nam je žao za lijepom i jasnom teorijom spoznaje, što ju je Hettinger napisao kao pripravu za sjajno svoje tumačenje psihologije vjere (II. izd. str. 782—808. i 823 do 837). Nijemci imadu doduše vrlo dobrih noetika, ali ne bi ni njima bio na odmet priručni repetitorij ovako vrsnog tumača, kao što je Hettinger. Nama, koji ne možemo kupiti svaku novo izašlu njemačku filozofiju, dobro bi došla kratka Hettingerova noetika, Weberovim novijim bilješkama popunjena. Začudili smo se, kad u literaturi (str. 44, 368 i 371) primitivne vjere nijesmo našli pokretače novih istinskih misli A. Langa i P. W. Schmidta. *Dr. Fran Barac.*

Lehmen-Beck: Lehrbuch der Philosophie auf aristotelisch-scholastischer Grundlage. Dritter Band: **Theodicee.** Dritte, verbesserte u. vermehrte Auflage. Herder: Freiburg i. B. und Wien. (XIII. + 305. S.) 1912. Nevezano K 4·80, vezano K 6·72.

Lehmen pripada uz Willemsa, Monaca, Reinstadlera, Fricka, Gutberleta, Merciera, Nys-a, de Wulfa itd. k najboljim savremenim tumačiteljima skolastične filozofije. On je u četiri sveska svoje filozofije nakrcao toliko bogate građe, starih i novih tekovina, i sve to tako skladno povezao u or-

ganičku cjelinu, da nam njegovo djelo otkriva doista jedinstven i skladan pogled na svijet. Velika pitanja o svijetu i životu predočio je Lehmen na osnovi Aristotela i sv. Tome Akvinskoga iscrpljivo i temeljito, a opet priprosto i jasno. Razdioba je pregledna i logička, pojmovi strogo određeni, dokazi čvrsti i uvjerljivi. S protivnicima, i najmodernijim, raspravlja mirno, hladno, objektivno. Jezik mu je lak, stil gladak. U kratko: nije se lako u njemačkoj literaturi namjeriti na tako lijepo, potpuno i lako filozofsko djelo, koje bi bilo ravno Lehmenovom „Lehrbuch der Philosophie". Njega će lako razumjeti i laici u filozofiji, može dobro doći i samouku, a od izvanredne će biti koristi bogoslovcu.

Teodiceja, treći sv. cijele filozofije, raspravlja o Bogu i Njegovoj svezi sa svijetom. Kao i druge moderne teodiceje dijeli i Lehmen svu građu na četiri dijela: u prvom govori o postojanju Boga, u drugom o biti Božjoj, u trećem o življenju Božjem, u četvrtom o Bogu, stvoritelju i uzdržavatelju svijeta, i o Providnosti Božjoj. Uvod u prvi dio zauzima rasprava o pojmu Boga, o mogućnosti dokazati egzistenciju Božju, o teizmu i ateizmu. Ovdje se na široko raščinjaju zablude tradicionalistâ, ontologista, pozitivista i modernista. Zatim se nižu sami dokazi za postojanje Boga u deset glava. Svaki dokaz je tako razvijen, da za sebe dokazuje egzistenciju Božju. Žao nam je, što Beck nije razvio još i biološki i entropološki dokaz. Ti su danas moderniji od svih onih deset izvedenih. Prigovore protiv kozmološkog i teleološkog đokaza odbija Lehmen vrlo uspješno. Beck ga je još popunio i usavršio. Osim Kanta odbijaju autori i Schopenhauera, Milla, Straussa, Büchnera i Spenzera. Glavu 6. o vjerskom čuvstvu i modernizmu razvio je upravo sjajno u ovom (trećem) izdanju Beck. Tešku raspravu o biti i osobinama Božjim raspreda drugi dio Lehmen-Beckove teodiceje lakoćom, da upravo zadivljuje. Panteizam pobija u četiri glavna oblika: emanacija, imanencija, Spinoza, Hegel. Metafizičku bit Božju nalazi autor s većinom skolastika u aseitetu. Ovaj je dio pravo skladište oružja protiv modernih ateističkih zabluda. Osobito opširno, jezgrovito i relativno jasno predočuje i obrađuje Lehmen-Beck znanje Božje u III. dijelu. Tu je lijepo razvijen teški problem, kako se može spojiti nepogrješivo predznanje Božje budućih slobodnih ljudskih djela sa čovječjom slobodom. Jednako je izvrsno obrađeno u IV. dijelu fizičko utjecanje Božje na slobodno ljudsko djelovanje. S većinom kršćanskih filozofa odbija i autor fizičku predeterminaciju. K raspravi o Providnosti i pesimizmu dodao je Lehmen-Beck vrlo prikladno i kratku raspravu o čudu. — Sve u jedno: djelo nas uči o svim znamenitim modernim pitanjima kratko, točno i jasno. *Dr. Fran Barac.*

Christian Pesch: Compendium theologiae dogmaticae. Tomus I. De Christo Legato divino — De Ecclesia Christi — De Fontibus theologicis. Friburgi B. Herder (XII.+304. S.) 1913. Nevez. K 5·76. Vez. K 6·96.

Glasoviti autor velikog dogmatičkog djela „Praelectiones dogmaticae" (Novem tomi K 65·— Herder. Freiburg i. B. u. Wien) izdaje priručnik svoje znamenite dogmatike u četiri sveska. Prvi naslovni svezak radi o poznatim temama fundamentalne teologije. Naslov nam kaže sadržaj. Sa stajališta dogmatičkoga i jer će još ljetos izaći i ostala tri sveska dogmatike, ne možemo objektivno prigovarati, što se autor ograničio samo na tri gornja traktata. Ali bi svakako cjelina prvog sveska bila mnogo potpunija, da je amo ušao i traktat „De fide" i barem nešto o objavi Staroga Zakona. Auktor suponira, da su teolozi svršili filozofijski kurz, a i ne piše strogu „Apologetiku", zato je razumljivo, što nema ništa „ex praeambulis fidei". O progresizmu religioznom govorit će valjda kasnije, ali bi to prirodno pristalo makar u drugi „Scholion", kad je već govor „de origine religionis" i to „historice" (str. 26). Svakako ovaj kompendij uzet za podlogu predavanja pretpostavlja, da ima druga profesorska katedra za strogu „Apologetiku". U tumačenju nekih pojmova želio bi čovjek, da je autor bio opsežniji na pr. kad je govor o čudu (str. 44) ili da ih izriči-

tije naglasi (na pr. o infalibilitetu Crkve govori sitnim pismenima kao odgovor na objekciju str. 198) ili jasnije izloži (na pr. razliku „nota" i „proprietas" str. 170) itd. Ali sve te sitnice ne mogu zasjeniti ljepote ovog vrsnog kompendija. Bogoslovac će u njemu naći svaku dogmatičku istinu krepko, jasno i pregledno dokazanu. Metoda je djelu strogo skolastična. Teza, izloženo pitanje i njegova znamenitost, silogistička forma dokaza, prigovori i odgovori, skoliji i korolariji. I na savremena pitanja ne zaboravlja autor. Literaturu navodi vazda na početku problema. Argumenti su mu jaki, jezik i stil lak. Tisak je lijep, knjiga nije razmjerno skupa: možemo je dakle toplo preporučiti bogoslovcima, a osobito onima, koji se zanimaju za skolastičku disputaciju.

Dr. Fran Barac.

Eug. Mangenot. Les Evangiles Synoptiques. Paris 1911.

Vrlo znamenito, no zajedno jedno od najtežih pitanja u introdukciji jest sinoptičko pitanje. Već stotinu godina raspravljaju o njem toliki učenjaci, no kraj dobrih explikacija ima i toliko samovoljnih nazora, da se teško snaći u tom labirintu tolikih oprečnih mnijenja.

Zato je zgodno učinio znameniti exegeta Mangenot, da je u lakšoj popularnoj formi, no nimalo na uštrb znanstvenosti držao konference o tom mučnom predmetu na institutu katoličkom 1910. u Parizu. Zajedno je svoje konference publicirao 1911. Tko ih pomno čita, zadovoljit će ga izbor gragje, dispozicija i argumentacija.

Kašto je razumljivo, mnogo se osvrće na krive nazore glasvitog apostate Loisya. Konferenca ima devet.

I. Evangjeoska predaja, stvarno njezino postajanje i tobožnji faktori njezinoga izragjivanja.

II. Redakcija i povjesnička vrijednost sinoptika.

III. Djevičansko Začeće Isusovo.

IV. Pozorište, djelatnost, zapreke i razvoj javne Isusove službe.

V. Čudesa Isusova.

VI. Oblik naučavanja Isusova.

VII. Svjedočanstvo Isusovo o svojem poslanju i svojoj osobi.

VIII. Parnica i smrt spasavajuća Isusova.

IX. Uskrsnuće Isusovo.

Apendix: I. Paulinizam Markov. — II. Tako zvani Židovski antecedens euharistije.

Lijepa je i velikom lahkoćom izvedena druga konferenca, gdje raspravlja, kako je tradicija evangjeoska, predmet prvotne propovijedi, kristalizirana u spisima, koji su instrumentum apostolicum. Ti se izvještaji zovu evangjelja, što je naravno, jer sadržavaju evangjelje. Prva tri evangjelja zovemo sinoptičkim, jer slijede jednake putove. Slična su u sadržaju, osnovi i stilu uz divergencije.

Da su postojali pisani dokumenti, kojima su se služili sinoptici, ne smijemo a priori zabaciti s toga, što je ta hipoteza okaljana racijonalističkim zabludama i kao da bi to bilo na štetu kanonskim izvještajima. Sam princip, da su postojali pismeni izvori, je opravdan, premda ga zlorabe racijonaliste svojim subjektivnim, divergentnim i destruktivnim rezultatima. Ergo katolik služeći se s dokumentarnom hipotezom treba da je umjeren i razborit. Ako bismo i dopustili, da je redaktor prvotne tradicije koji izraz Spasiteljev redigirao, ne možemo i ne smijemo dopustiti, da je i samo jednu metaforu, nauku, parabolu, alegoriju pripisao Isusu, koju ne bi Gospodin izrekao.

U toj materiji: gatanju, maštanju, nagagjanju nema mjesta.

Prema tomu karakter redakcijonalni evangjelista jest drugotni. Da postoji, slijedi, ako se porede tekstovi, koji divergiraju. Ta divergencija je plod literarne djelatnosti evangjeliste i položaja ili stanja, kako se predala tradicija.

Usmena tradicija, ako i vjerna, nije bila stereotipna ni u memoriji, ni u ustima propovjednika. Imala je varijante. Otuda omisije, transpozicije, modalne razlike istoga govora i čina: Çes particularites out passés dans les Evangiles et expliquent une partie de leurs divergences. Ove osobine prešle su u evanđelja i razjašnjuju dio njihovih razlika.

Drugi faktor, koji razjašnjuje divergencije sinoptičke jest literarna djelatnost. Oni su uzeli fakta iz

dokumenata i iz usmene tradicije prema odregjenoj svrsi. Oni su ta data primili sa više ili manje detalja, s većom ili manjom preciznošću.

Evangeliste su obradili tradicijonalnu materiju, aplicirali prema svrsi i dali joj duh svojeg stila. No nije taj rad bio kompilacija ni selekcija: Oni si postavili posebnu osnovu, a da nisu imali namjeru, kaku bi imali moderni povjesničari da izlože potpuno i kritički život Isusov. Oni su namjeravali poučavati, naviještati evangjelje i pobugjivati na pobožnost perom. Dakle oni su birali ono, što je odgovaralo njihovoj neposrednoj svrsi, a da nisu omalovažavali zato stvari, koje su izostavili i ostavili na strani.

Zato je i trebalo ove dogagjaje ili zabranu gragju spojiti i grupirati. Zato mi ne optužujemo sinoptika. Nisu oni iskrivili život Isusov, već nam svaki predočuje, kako su Isusa promatrali i upoznali njegovi neposredni učenici. Svaka redakcija ima svoju historičku i dokumentarnu vrijednost.

Vrlo je lijepa i VI. glava, gdje razlaže, zašto je Gospodin govorio u parabolama. Neka je razlika izmegju Foncka i Mangenota. Mangenot drži, da Gospodin nije predočio istine evangjeoske u parabolama kao enigmu, kao da ih narod ne bi mogao razumjeti i spasti se; već ih je predočio pod formom malko zastrtom, da ne budu duševno lijeni, da očiste srce svoje i podignu um svoj k Bogu, kako bi parabole shvatili. Dakle ne radi svoje naravi, već radi okorjelosti, prorečene po Izaiji, nc donosi evangjelje u mnogih slušatelja roda. — A Fonck sudi, da što se tiče nevjernoga svijeta, Gospodin govori zato u parabolama, da kazni tvrdoću srca njihova. Sve je upotrijebio, da obrati narod, no narod većinom istinu odbija. (Lc 7, 9.; Mt 11, 20—24; Lc 7—34; Mr 3, 21). Dakle ispunja se pravedna osuda Božja. Zato Gospodin odluke vječne mudrosti i ljubavi s obzirom na kraljestvo Božje javlja izabranim svjedocima; dok je narod pravedno kažnjen. Divio se riječima milosti, no nije se obraćao. Zato mu milost oduzeta i trpi kazan otvrdnuća[1].

Ova se dva tumačenja popunjuju, a nimalo ne isključuju. Mangenot brani protiv Loisya uspješno i elegantnom formom autenciju parabola i na koncu vlastitim Loisyevim riječima odlučno pobija protivnika.

Dr. F. Zagoda.

[1] Fonck: Die Parabeln des Herrn.

Jacquier et Bourchany. La Résurrection De Jésus-Christ. Les Miracles. Evangéliques. Conférences Apologétiques. Paris Lecoffre 1911.

U ovom djelu predočene su krasne konference, koje je držao neumorni exegeta Jacquier s kolegom prof. Bourchany na katoličkoj univerzi u Lionu.

Konference rade o temeljnoj istini svete vjere i o uskrsnuću i o evangeoskim čudesima.

Najprije je predočen novozavjetni tekst o smrti Gospodinovoj i uskrsnuću (Les textes). Prva četiri predavanja obradio je Jaquier. 1. Prvo predavanje predočuje navale protivničke protiv uskrsnuća s gledišta fizičkoga, kritičkoga i historičkoga, legendarnoga i psihičkoga: 1. Da oživi mrtvo tijelo, nemoguće je, budući da se to protivi prirodnim zakonima. 2. Kritičko i historičko proučavanje teksta, bilo evangjeljâ, bilo Pavlovih poslanica pokazuje, da sama činjenica nije povjesnički dokazana, pošto jedni dokumenti nisu suglasni s drugima; jedino je vjerovanje učenika u uskrsnuće utvrgjeno; no to vjerovanje je rezultat subjektivnih (pojava) utvara o Isusu. 3. Pričanje o uskrsnuću je udešeno prema babilonskim ili egipatskim legendama. 4. Učenici su vidjeli po psihistima astralno tijelo Isusovo. Oni kažu, da poslije smrti postoji osobnost čovječja i posjeduje moć, da opći s nama.

Opravdano pisac bez diskusije prelazi preko prve, treće i četvrte točke, jer gdje se radi o historičkoj činjenici, ne smije nitko upotrebljavati absurdne metafizičke pretpostavke i skroz samovoljne hipoteze.

Zato promatra uskrsnuće samo s gledišta psihičkoga i historičkoga. (Etat de la question) Da uskrsnuće dokaže, raspravlja najprije o istorijskoj vrijednosti dokumenata, iz kojih crpemo izvještaj o uskrsnuću (Valeur historique des documents).

Drugo predavanje dokazuje, da je Gospodin umro i pokopan, te da je uskrsnuo. Dva su dokaza odlučna za uskrsnuće Isusovo: prazan grob i Spasiteljeva ukazanja. Ispituje izvještaj evangjelista.

U trećem predavanju raspravlja o realnim aparicijama Gospodinovim, kako se ukazao pobožnim ženama i učenicima i kako Apoštoli, napose Petar i Pavao ističu uskrsnuće Isusovo kao realnu činjenicu. (Les apparitions de Jésus resuscité. La foi des apotres a la résurrection du Seigneur).

U četvrtom predavanju raspršuje sisteme racijonalističke naperene protiv Gospodinova uskrsnuća; obara hipotezu vizija (Les visions subjectives, Visionstheorie) i hipotezu mitske ili legendarne transformacije.

Nisu to bile subjektivne vizije, nego realne, objektivne aparicije, osobito lijepo navodi Pavla kao klasičkog svjedoka uskrsnuća. Pavao uvijek luči realnu apariciju Gospodinovu kod Damaska od ostalih svojih vizija; zato je i vjerovao, kako je višeputa naglasio, a osobito sjajno pred Herodom Agripom II. (Exposé et discussion des systèmes rationalistes sur la resurrection de Jésus Christi).

Sa zanosnim apelom svršava ugledni exegeta svoje konference: Dakle nastavit ćemo čuvati ovu vjeru i budući da po sv. Pavlu Krist uskrsnuli više ne umire, ne ćemo dopustiti našom hrabrosti i našom postojanosti, da ovaj Krist, koji živi uvijek u sebi, umr'e megju nama i u našem narodu. Mi ćemo mu čuvati u našem društvu mjesto, koje doli:uje pobjedniku smrti i izvoru vječnoga života.

Bourchany govorí u konferencama 5—8.

U petoj: Evangjeoska čudesa. Povjesnička istinitost čudesnih činjenica saopćenih u evangjeljima.

U šestoj: Svrhunaravski karakter činjenica. Obaranje iznesenih naravnih razjašnjenja.

U sedmoj: Te činjenice odlučno potvrgjuju, da su osobne izjave Isusove, da je Mesija i Sin Božji, istinite.

U osmoj: Neprispodobiva (nesravnjiva) svetost Isusova, čudo je u redu ćudorednom.

Prema tomu Bourchany nastoji dokazati najprije vjerodostojnost čudesa, u evangjeljima zabilježenih, njihov svrhunaravski karakter; obara explikacije protivničke naravskog reda i ističe čudesa Kristova kao odlučan kriterij za Mesijanstvo i Božanstvo njegovo; a kao čudo moralnog reda riše nedostiživu svetost Spasiteljevu.

Prekrasni i izvanrednom toplotom izrečeni posljednji govor svršava ovim krasnim riječima: Promatrajući život i smrt Isusovu, objavu njegova srca, naše je srce svjesno, da je svaka zabluda nemoguća; da je jedini Bog postavši čovjekom mogao tako živjeti, tako umrijeti, tako ljubiti. I sama nevjera u svojim veoma rijetkim urama jasnog naziranja i lojalnosti često divila se, još će se diviti, da opetuje priznanje Russoovo: Ako je život i smrt Sokratova mudraca, život i smrt Isusov je Boga...

Dr. F. Zagoda.

Cursus Scripturae Sacrae.

Fr. Zorell. S. J. Novi Testamenti Lexicon Graecum, fasciculi quattuor; Parisiis Lethielleux. 646 p.

Svaki, koji želi, da vječnu evangjeosku istinu promatra u originalu, raduje se ovomu vrsnom djelu.

Riječnik Zorellov je udešen za kritička izdanja N. Z. Obzire se osim značenja, koje riječ imade u N. Z. i na značenje kod klasika, septuaginte, papyrusa. Osvrće se takogjer dovoljno na političke, kulturne i prirodne snošaje Palestinske. Resi ga pregnantna dikcija, lapidarnost i uporaba kritičkih znakova. Ne zanemaruje takogjer naglasiti značenja riječi i u prijevodima. Kao primjer, kako je riječnik izvrstan navest ćemo riječ: *ἐπιούσιος* adj.: Mt. 6, 11. L. 11, 3. precantes petere iubemur *τὸν ἄρτον ἡμων τὸν ἐπιούσιον* vulg. panem nostrum supersubstantialem (Mt., cotidianum (L); de etymologia ac vi vocabuli non certo constat. 1. Ad analogiam adiectivorum *ἐφημέριος, ἐπιμήνιος, ἐπετήσιος* etc. (ad diem, mensem, annum sufficiens; tamdiu durans) explicari potest *ἐπι τὴν ἰοῦσαν* sc. *ἡμέραν*, ad diem venientem s. incipientem pertinens aut sufficiens [*ἰέναι* de tempore ≠ modo instare, statim futurum esse; Od 2, 89; Builly *εἶμι* [3]. 2. Si vox derivatur a) ab *ἡ ἐπιοῦσα* sc. *ἡμέρα*, prout haec est aut dies insequens, posterus, crastinus [exempla V. in *ἐπ-ειμι*] aut

„dies modo nunc incipiens" (Plat. Crito p. 44 a) aut petimus panem crastinum i. e ad diem crastinum pertinentem vel sufficientem (. . . . Zenner, Zeitschrift f. kat. Theol. 1893. p. 174., — aut petimus mane panem eius diei quem incipimus s. hodiernum. b) Si derivatur ab τὸ ἐπιόν „tempus proxime instans" Eur. fr. 1058 — ὁ ἐπιὼν χρόνος Xen. Plat., cfr. ἑκούσιος ab ἑκών, petimus panem temporis (proxime) instantis. Fortasse dici potest, textui Matthai (δὸς σήμερον) magis congruere explicationem 2 a, Lucae (δίδου, τὸ καθ' ἡμέραν) magis 2 b. — 3. Minus bene explicatum est: ab ἐπί et οὐσία aut a) ad substantiam vel sustentationem pertinens aut b) supersubstantialis, supernaturalis . . . 4. Interpretationes veterum versionum a) Syr. panem necessitatis. b) Itala „cotidianum«. c) Coptus „panem nostrum crastinum". d) Gothus Mt. perpetuum; itidem Armenus. e) Aethiops „cibum cuiusque nostri diei". f) Slavo p. n. supersubstantialem. g) Evgl. Hebraeorum, teste Hieronymo; p. n. crastinum[1].

Preporučamo ovaj izvrsni riječnik slušateljima bogoslovlja i svima, koji žele, da crpe riječ Božju iz najčišćega vrela. *Dr. F. Zagoda.*

Dr. Antonin Vřeštál: „Katolická mravouka". Dil II. Cast prvni. Nakladem Dědictvi sv. Prokopa. Praha 1912. Str. 447. Cena 8 K.

Prije tri godine izdalo je češko društvo sv. Prokopa prvi dio „Katoličke moralke" Dra. Ant. Vřeštála. Taj je dio opsizao t. zv. općenitu moralku. Prošle godine izdalo je isto društvo drugi dio Vřeštálove „Katoličke moralke". Taj obuhvata t. zv. posebnu moralku. Posebna moralka kazuje, kako se u životu imadu provesti pravila općenite moralke; ona potanko izbraja moralne dužnosti čovjeka kršćanina. Posebnu moralku dijele razni pisci na raznolik način. Jedni sa sv. Tomom probiru redom pojedine krjeposti, drugi sa sv. Alfonzom pojedine zapovijedi, treći vrstaju sve u dužnosti spram Boga, sebe i bližnjega. Svaka od ovih razdjelba imade svojih svijetlih i svojih tamnih strana. V. je upotrijebio onu treću razdjelbu, pa dijeli posebnu moralku na dužnosti spram Boga, sebe i bližnjega. Gore označena knjiga ne obuhvata sva tri dijela, već samo dva: dužnosti spram Boga i dužnosti spram sebe. Dužnosti spram bližnjega obradit će se u posebnom svesku, što ga je pisac za štampu priredio.

Među dužnosti spram Boga reda V. vjeru, ufanje, ljubav i poštovanje Boga ili religiju. Te dužnosti obrađuje uobičajenim načinom, govori naime o definiciji pojedine krjeposti, vrstama njenim i o svojstvima, potrebi, o činima nutarnjim i vanjskim, o grijesima protivnim krjeposti. Tako je kod vjere, ufanja i ljubavi. Svojim načinom i nešto opširnije obrađuje religiju. Pošto je u kratko razložio pojam, razdiobu, potrebu i svojstva religije ili bogoštovlja dijeli čitavu građu o bogoštovnim činima na pet odsjeka: molitva, bogoslužje, crkvene zapovijedi, izvanredni bogoštovni čini, grijesi protivni. U odsjek o molitvi umetnuo je cijelu nauku o časoslovu, koja se obično uzima u pastoralci. Kod bogoslužja opširno govori o obredima, rubrikama, o kruhu i vinu kod sv. mise, o liturgijskim stvarima potrebnim za sv. misu, o dužnosti celebracije, o vremenu za celebraciju, o atenciji i intenciji kod sv. mise, o aplikciji, stipendiju i o naravnom postu prije sv. mise: i o tomu svemu govori se obično u pastoralci. Crkvene zapovijedi probire sve redom (svetkovanje nedjelje i blagdana, slušanje sv. mise, post, godišnja sv. ispovijed i uskrsna sv. pričest, svadbovanje); dodaje još nauku o crkvenoj imovini, koja se obično uzima u crkvenom pravu. Među izvanredne bogoštovne čine broji zavjet, prisegu i zaklinjanje. Grijehe protivne religiji obrađuje običnim načinom.

Dužnosti spram samoga sebe reda u dvoje: kršćansko staranje za vlastita dobra (bona animae, corporis, fortunae) i kršćansku samozataju (pokajanje, poslušnost, pokora, blagost, umjerenost, trijeznost, čistoća). Govoreći o čistoći probire svu građu o šestoj i devetoj zapovijedi Božjoj.

Vřeštál je redoviti profesor moralnog bogoslovlja na češkom sveučilištu u Pragu i kanonik koleg. kaptola

[1] Zorel, Lexicon Graecum p. 210.

Svih Svetih u Pragu. Kao pisac članaka iz moralnog bogoslovlja javlja se prvi put godine 1887. Od te je godine napisao mnogo članaka iz svoje struke u „Časopisu kat. duchovenstva". Piše vazda jasno i stvarno. Tako mu je i „Katolická mravouka" jasna, stručna i stvarna. Nema u njoj nepotrebnog filozofiranja, nema suvišnih znanstvenih digresija, nema dugih citata iz sv. Pisma i sv. Otaca; kazuistika stegnuta je na najnužnije. Knjiga je vrlo dobar školski priručnik za slušatelje moralnog bogoslovlja.

Dr. K. Dočkal.

Dr. J. Tumpach a dr. Ant. Podlaha: „Dějiny a bibliografie české katolické literatury náboženské od roku 1828 až do nynejši doby". Část proni. Vydalo Dědictvi sv. Prokopa. Praha 1912. Str. 480. Cena 10 K.

Važna ova knjiga izdana je u proslavu 80 ljetnog jubileja „Časopisa kat. duchovenstva" i 50 ljetnog jubileja „Dědictvo sv. Prokopa". „Časopis" je znanstveni bogoslovni češki mjesečnik. „Dědictvi sv. Prokopa" je društvo, komu je svrha izdavati znanstvene bogoslovne knjige u češkom jeziku. Društvo je osnovano iz opravdane potrebe, jer čast obrazovanog naroda traži, da imadu svoju vlastitu znanstvenu literaturu. U vrijeme od 50 godina izdalo je društvo znanstvena bogoslovna djela svake struke. Da napomenem samo nešto: društvo je izdalo dosad tumačenje evanđelja sv. Mateja, Marka, Luke, Ivana, tumačenje djela apostolskih, listova sv. Pavla, tumačenja psalama, knjige sudačke, uvod u sv. Pismo Novog Zavjeta, bibličku arheologiju, logiku, psihologiju, katoličku antropologiju, pedagogiku, katoličku moralku, nauk o sv. ispovijedi, nauk o sv. misi, o modernizmu, sveopću crkvenu povjesnicu itd. Društvo je izdalo i prijevode važnijih djela sv. Otaca, kao n. pr. prijevod spisa apostolskih Otaca, djela sv. Justina, Tertulijanov Apologeticum, Augustinovu knjigu De fide, spe et caritate, homilije sv. Makarija itd.

S ponosom može društvo sv. Prokopa pogledati na pedesetgodišnji svoj život i rad. Društveni jubilej jedva se mogao ljepše proslaviti nego izdanjem knjige pod gornjim naslovom, koja imade obuhvatati povijest i bibliografiju kat. češke vjerske literature od god. 1828 do danas. Odsad će dakle Česi imati knjigu, gdje će naći popis svih kat. čeških pisaca, svih knjiga i članaka, pisanih o bogoslovlju i vjeri kroz gotovo stotinu godina.

Velevažno ovo djelo zasnovano je ovako: Uvod. I. Povijest češke katoličke vjerske literature od g. 1828. do danas. II. Bibliografija. III. Biografija pisaca abecednim redom i IV. Podrobni registar imena i djela k cijelomu djelu.

Bibliografija imade biti razdijeljena po strukama. U svemu će obuhvatiti 19 struka: bogoslovlja u opće, Sv. Pismo i biblička djela, apologetiku, filozofiju, moralku, ascetiku, pastoralku, pedagogiku i kateketiku, homiletiku, crkveno pravo, sociologiju, patrologiju, hagiografiju, opću crkvenu povjesnicu, češku crkvenu povjesnicu, liturgiku, arheologiju i crkvenu umjetnost, glazbu i pjevanje, enciklopediju i časopise.

Knjiga pod gornjim naslovom je prvi dio važnoga djela. Obrađuje prvih 9 struka bibliografije. Već se odavde može donekle prosuditi značaj čitavog djela. Izdavači uzeše u obzir sve knjige, sve časopise, sve članke bogoslovnog i nabožnog sadržaja porazbacane po raznim časopisima i listovima. Zaista ogroman trud, dok se sve to sakupilo! No još je veći trud bio sabranu građu zgodno poredati. To je bez dvojbe bio gordijski čvor čitavog djela. Kako poredati? Da li po abecednom redu pisaca ili djela, da li po godinama izdanja, da li po mjestima izdanja? Čvor je riješen ovako. Građa je poredana po strukama (njih 19), u pojedinim strukama ne izbrajaju se djela po abecedi pisaca niti po godinama izdanja, niti po raznim časopisima, nego po logičkom redu, stvarno. Tako n. pr. bibliografija pedagogike i kateketike razdijeljena je na 10 odsjeka: 1. viša odgoja svećeničkog podmlatka i svjetovnjaka, 2. srednje škole, 3. pedagogika i kateketika u užem znamenovanju riječi, 4. povijest pedagogije, 5. biblička povijest, 6. katekizam i tumačenje njegovo, 7. liturgika i crkv.

povijest u pučkim i gradskim školama, 8. priprava djece za sv. ispovijed, sv. pričest i sv. potvrdu, 9. školski zakoni i služba kateheta, 10. škola u opće. U pojedinim odsjecima ređaju se knjige ne po abecedi, već po logičkom redu, po sadržaju.

Kako što svaka razdjelba, tako i ova imade svojih dobrih i zlih strana. Dobra je strana, što su se mogle na taj način razdijeliti i na svoja mjesta uvrstiti sve knjige i svi članci pa ma i ne imali ime auktora. Dobra je strana, što će čitalac moći na jednom mjestu naći svu češku literaturu, koja o nekom predmetu radi. Zla je strana, što se teško traži djelo pisca, komu znademo samo za ime; i što je iz same bibliografije gotovo nemoguće pronaći, koja je sve djela jedan te isti pisac napisao. Međutim — kako se nadam — ove poteškoće uklonit će izdavači u biografijama i u zaključnom registru.

Dr. K. Dočkal.

Dr. Ant. Podlaha: Posvatná místa kralostvi českého". Řada prvni: Arcidioecese pražská. Die VII. Vikariát Slanský. Nákladem Dědictvi sv. Jana Nepomuckého. Praha 1913. — Str. 350. Cena K 4·50.

Ovom knjigom nastavlja se veliko djelo: „Sveta mjesta kraljevine Češke". U tom se djelu opisuju sve župe, crkve, kapele, samostani i drugi spomenici katoličke vjere u Češkoj. Prva je došla na red, da se opisuje nadbiskupija praška. Dosada je u 6 izdanih knjiga opisano 15 vikarijata (arciđakonata). Sedma knjiga opisuje vikarijat Slanský. Taj vikarijat imade 4 dekanata (vicearhiđakonata), 18 župa, 15 kapelanskih i 18 katehetskih mjesta. Na području njegovu stanuje 134.604 stanovnika, od tih 132.460 katolika.

U knjizi se opisuje župa za župom. Najprije se kazuje, tko vrši duhovnu pastvu, onda tko je patron, koja mjesta potpadaju pod župu, koliko imadu žitelja i kako su daleko od župe. Na taj kratak prijegled župe nadovezuje se glavno t. j. povijest župe (često vrlo podrobna), opis župne crkve, kaka je bila nekoć, a kaka je sada, historija i opis samostana, drugih crkava u župi, opis kapela i nabožnih spomenika u župi. Knjiga je ukrašena fotografskim snimkama svih crkava i njihovih ponutrica. Na koncu dodan je podroban registar imena i mjesta.

Pozdravljamo s veseljem i ovu svesku velikoga djela. Izdavač stiče si tim djelom ogromne zasluge za češki narod. Osvjetljuje podrobno historiju pojedinih dijeceza, pojedinih župa, a time i cijeloga kraljevstva i naroda češkoga, otimlje zaboravi mnoge važne događaje, koje je vrijeme tamom prekrilo, mnoge spomenike, koje je zub vijekova već izglodao; koristi pastoraciji kao i dizanju crkvene umjetnosti.

Dr. K. Dočkal.

Frant. B. Videnský S. I.: „Sv. Hostyn ve svém puvodu a svyceh osudech". Nakladem Dědictvi sv. Jana Nepomuckého. Praha 1913. Str. 160. Cena K 3·—.

Iza glasovitoga Velehrada najveće svetište i prošteništte u Moravskoj je sv. Hostyn kod Bistřice p. H. Na sv. Hostynu štuje se Majka Božja kroz mnogo stoljeća. Početak tomu štovanju nalaze historičari god. 1241., kada su Tatari pod Batukanom zaprijetili Evropi, prodrli pobjedonosno u Rusiju, Ugarsku, Hrvatsku, Poljsku, Šlesku i Moravsku. Te je godine jedna tatarska vojska bila poražena na gori sv. Hostyn — na zagovor sv. Bogorodice. Od toga doba hodočasti pobožni puk moravski na to svetište. Pobožnost spram Majke Božje Hostynske porasla je, otkada je olomučki nadbiskup kardinal Fürstenberg ondje proglasio dogmu o bezgrješnom začeću Bl. Dj. Marije. Na Hostyn su hodočastili olomučki i brnski biskupi, hodočastio je papinski nuncij Granito di Bellmonte, a i car Franjo Josip I. Kraj svetišta je samostan Isusovaca, koji vode duhovnu pastvu. — Pisac knjižice opisuje povijest prošteništa od 1241. do danas. Piše na temelju historičnih podataka, rukopisa, pa iznosi mnoge nove stvari, zanimljive po kulturnu historiju Moravske.

Dr. K. Dočkal.

Walsh J. James, M. D. Ph. D.. Litt. D. K. C. St. G., Dean and Professor of the History of Medicine and of Nervous Diseases at Fordham University School of Medicine; Professor of Physiological Psychology at the Cathedral College: Education. How Old the New. Second Impression. Fordham University Press: 110 West 74 th Street, New York City. U 8°. Str. VIII + 459. Ukusno vezana stoji 10 kr.

Kao nekoć tako je i danas pitanje odgoja znamenito. Na žalost većina naroda opojena duhom razvratnih ideja baca u nedohvat uspješni odgoj prošlosti. Odatle prijeti rasap našemu društvu. To je nit, kojom je protkana Walsch-ova knjiga.

Auktor nas vodi sa neprekinutim koncem po labirintu sadašnje odgojne zgrade, i na više se mjesta zaustavlja, da nam u najjasnijim slikama predoči, kamo je dopro moderni odgoj. Vazda se pisac osvrće na prošlost, da nam tim pokaže, koliko i kako su bili stariji napredniji i iskustveniji od današnjeg naraštaja u korisnom po čovječanstvo odgoju.

Prof. Walsch je obradio svoj temat ovim poglavljima:

1. „Odakle potječe novi odgoj" („Education, How old the new", 1-60); 2. „Prvo savremeno sveučilište" („The first modern University", 61—90); 3. „Sredovječna znanstvena sveučilišta" („Medieval Scientific Universities", 91—152); 4. „Kakav pučki odgoj trebamo?" („Ideal Popular Education", 153—196); 5. „Utjecaj žene na odgoj" („Cycles of Feminine Education and Influence", 197—270); 6. Crkva u radu za ženski odgoj" („The Church and Feminine Education, 297—346); 7. „Postanak američkog odgoja" (Origins in American Education, 297—346); 8. Liječništvo u prošlosti i sadašnjosti" („The Medical Profession for Six Thousand Years, 347—374); 9. „Liječničke škole na sveučilištima" („University Medical Schools, 375—4.0); 10. „Sveučilištarac u življenju" („The College Man in Life", 401—430); 11. „Djelatnost američkih književnika" (New Englandism", 431—459).

Ova poglavlja nijesu drugo već upopunjena predavanja i besjede, što ih je učeni pisac držao po raznim učilišnim zavodima. Takovim načinom obradjena predavanja piscu su bila prigodom, da nam u što žarkijim slikama prikaže ono pitanje, što ga zovemo „odgojem" ili u širem smislu „naobrazbom" (kulturom). Naravno je, da se je auktor pri ovomu pitanju najčešće dotakao liječničke odgoje, kao svojeg omiljelog predmeta.

Skoro na svakoj stranici Walshova djela govor je o djelotvornom utjecaju kat. Crkve na odgoj. Dosta je pročitati prva poglavlja, i uvjerit ćemo se, da je zdravi današnji odgoj jedino osnovan na načelima Kristove Crkve. Vremena se mogu mijenjati, ali pravi odgoj nikada. Vojujuća Crkva i danas nepokolebivo stoji na Kristovim načelima, pa odatle joj i snaga njezina odgoja; dok „moderni" svijet zagušen bezrednim ćudoredjem čezne za raznim sustavima, kojima bi htio svoj odgoj ustaliti. Te je misli prof. Walsch razjasnio u ovom svojem djelu, koje bismo mogli nazvati „poviješću kat. Crkve na polju odgoja".

Knjiga je napisana kritičkim duhom, bistrinom i zanositošću misli te lakoćom stila.

Walsch-ovo djelo preporuča najzgodnije veliki stožernik Moran: „predavanja su divna i uprav potrebna čitaocima našega vremena".

Anton Lovre Gančević, O. F. M.

James J. Walsh, M.D., Ph.D., Litt.D., LL.D.: The Popes and Science — The History of the Papal Relations to Science during the Middle Ages and down to Our Own Time. New York City, N. Y.: Fordham University Press (110 West 74 th Street), 1911. U 12°, str. XII+431. Drugo izdanje. Cijena 2 dollara ili 10 kr.

Danas je kod nekojih uvriježena krilatica, da je kat. Crkva sa svojim vrhovnim poglavarima bila vazda

otvorena neprijateljica svake znanosti, a liječničke napose. Činjenica je, da katkada i učeniji ljudi, zadojeni žuči antikatolicizma, izgovore svega i svačesa proti svemu onomu, pa bilo i znanstvenomu, što dolazi od kat. Crkve. Tako je nedavno grof. Andrew D. White, inače učenjak, ustvrdio u jednoj svojoj publikaciji, da je kat. Crkva kroz sve vijekove priječila napredak u liječničkoj znanosti. Ova White-ova tvrdnja dala je povoda sveuč. prof. Walsh-u, da ju svojski pretrese. Tako je lahkoumna White-ova stavka bila povodom znamenitog Walsh-ovog djela, u kom su nanizane sjajne pohvale kat. Crkvi u stvarima, o kojima dosada ne znadosmo puno ni mi u Evropi, a ni oni s onu stranu Atlantika.

James J. Walsh, dekan i profesor povijesti liječništva i živčanih bolesti na kat. fordham-skom sveučilištu u New York-u, te profesor fizijologične psihologije u njujorškom katedralnom kolegiju, pretresuje u ovom svojem djelu sve moguće izvore, kojima će moći osvijetliti načelno stanovište kat. Crkve prema liječničkoj znanosti. Dašto da je auktoru bilo na ruku, da nam pokaže rad Papâ i na polju drugih znanosti. Prof. Walsh, vrstan poznavalac prirodnih znanosti kao i priznati muž širokih stručnjačkih vidika osnivanih jedino na nepobitnim istinama, riješio je ova znamenita i teška pitanja s osobitom spremom. Sam sv. Otac Papa Pijo X. primio je posvetu djela.

Pisac si iznajprije postavlja u „Introduction“ (1—27) pitanje, da li katolički liječnici mogu mrtvace parati („dissect“ ili njem. „sezieren“)? Neprijatelji kat. Crkve tvrde, da to katolicima zabranjuju razne papinske odluke. Prof. Walsh navodi iz prošlosti razne liječničke škole, koje su nikle i cvale pod okriljem isključivo kat. Crkve, a koje očito ruše ovu neosnovanu tvrdnju. „Uvod“ nam niže lijepi broj zornih povjesnih primjera, koji nam pokazuju Crkvu kao drevnu širiteljicu liječničke znanosti. — U drugom otsječku — „tobožnja papina zabrana glede paranja“ (The Supposed Papal Prohibition of Dissection“; 28—60) iznosi prof. Walsh odluku pape Bonifacija VIII. „De Sepulturis“, da se vidi, kako protivnici krivo optužuju toga papu kao priječitelja znanstvenog napretka. Pisac pretresa sa svakog gledišta tu „bulu“ i dolazi putem povjesnih isprava i činjenica do zaključka, da bula Bonifacija VIII., kako to i Benedikt XIV. dokazuje, ni najmanje ne smeta napretku liječništva. — Sa dvjema otsječcima „Povijest anatomije do renesanse“ („The Story of Anatomy down to the Renaissance“; 61—89) i „Zlatno doba anatomije“ (The Golden Age of Anatomy“; 90—119) riše auktor povjesni razvitak anatomije počam od srednjeg vijeka pa do šestnaestog stoljeća s osobitim osvrtom na Vesalius-a i na djelovanje kat. Crkve u području ove znanosti. — „Umišljena papina zabrana o kemiji“ („The Supposed Papal Prohibition of Chemistry“; 120—137), otsječak „A Papal Patron of Education and of Science“ ili „Pape kao štitnici odgoja i znanosti“ (138—166) govori u glavnom o utjecaju pape Ivana XXII. na ove znanosti sa bulom „Super Illius Specula“ i opisuje uspješni rad rimske Crkve sa osnivanjem sveučilištâ, koja se mogu takmiti sa najslavnijim učilištima onog doba. — Naredni otsječci „Crkva i kirurgija“ (ranarstvo) u srednjem vijeku“ (The Church and Surgery during the Middle Ages“; 167—198); „Papinski liječnici“ (Papal Physicians“; 199—221); „Stanovište Papâ napram liječničke odgoje i papinska liječnička škola“ (The Popes and Medical Education and the Papal Medical School“; 222—247) i „Osnutak gradskih bolnica“ (The Foundation of City Hospitals“; 248—280) mogu najljepše poučiti, što li je Crkva sve učinila na polju znanosti, da čovjeka usreći nesamo duševno, već i tjelesno. — „Crkva i iskustvena Metoda“ „The Curch and the Experimental-Method“; 281—301). Ovdje prof. Walsh pokazuje, kako su najveći učenjaci bili odani sinovi kat. Crkve. Pisac napominje medju drugim i Alberta Velikoga, koji se je prvi poslužio sa induktivnom znanosti. — „Churchmen and Physical Science at the Medieval Universities“ ili „Crkovnjaci i prirodne znanosti po sredovječnim sveučilištima“ (302—339) „Dante uzor sredovječnog sveučilištarca“ (The Medieval University Man and Science“; 340—362). S ovim otsječcima auktor nastavlja svoje razlaganje i neosporivo nas uvjerava sa

kritičnom poviješću, da je kat. Crkva bila uvijek prvim pokretačem nesamo liječničkih, već i svih drugih znanosti. — „Skrb Crkve za umobolne" („The Church and the Mentally Afflicted"; 360—389). Pisac se osvrće na onu pastvu, koje se potreba posvuda osjeća, a koja je dandanas tako jako zanemarena sa strane tobožnjih humanitaraca. Jedino kat. Crkva ne zazire od takove pastve ni u prošlosti ni u sadašnjosti. Svjedočanstvom su mnoge kat. ustanove i zavodi za umobolne, kojima katolici samoprijegorno posvećuju dobar dio istog svojeg života. Ističem ovdje vrlo zanimive Walsh-ove rasplete o spiritualizmu i ostalim savremenim psihopatičnim pojavama, s kojima moderni psihopate — i sami duševno bolesni — kušaju riješiti bolesti uma. Posljednji osebujni otsječak Walshova djela dolazi u prvom dodatku s naslovom „Tko je protivnik napretku znanosti (Opposition to Scientific Progres"; 390—412)? Tu pisac kao u nekom prijegledu usporedjuje vrijednost kat. učenjaka sa vrijednošću nekatoličkih.

Sva je pitanja prof. Walsh dubokim znanjem, vješto i pronicavo, objektivno i kritički obradio. Osim kritičnosti Walsh-ovom knjigom provejava i dosljednost misli, koju često uzalud tražimo po mnogim savremenim književnim proizvodima takove vrsti. Djelo je doduše pisano u kontroversijalnoj metodi, ali to nipošto nije na odmet djelu, jer se u takovom obliku lakše prati i pameti tok misli u toli važnim pitanjima.

Ovim radom otkrio je prof. Walsh nekoliko lijepih stranica za obranu kat. Crkve. Mislim, da ono s temelja ruši dojakošnje protivničke nazore antikatolika o kat. Crkvi. Ono je ponosni spomenik djelovanja kat. Crkve na polju svih znanosti. Stoga stavljamo na srce hrv. intelegenciji ovu zlatnu apologetičnu knjigu, ukusnu sadržajem i vanjštinom.

A. L. Gančević, O. F. M.

Keppler Dr. Paul Wilhem von. Homilien und Predigten, Fünfte unveränderte Auflage, Freiburg im Breisgau i Beč 1912. Herder'sche Verlagshandlug. U 8⁰ str. X. + 346. Cijena K 3·70 uvez. K 4·60.

Revni i učeni biskup u Rottenburgu podao je u ovoj knjizi nekolike izragjene uzor-homilije na uporabu i pomoć propovjednicima, što ih je on sastavio kao profesor homiletike i predstojnik homiletskog seminara sveučilišta u Tübüngenu i Freiburgu, kao i nekoje propovijedi što ih je držao kao akademski propovjednik u Freiburgu. I drugi je razlog ovoj knjizi. Danas postoji struja, da se starinski običaj prvih propovjednika Crkve, kao što su sv. Iv. Zlatouski, sv. Grgur I. Vel., sv. Leon I. Vel. i dr., držati propovijedi u formi homilije opet uvede. Pa da tomu nastojanju i on sa svoje strane nešto realna doprinese, izdao je ovu knjigu. U njoj se sadržaje devet homilija, 18 propovijedi. U homilijama pretežno tumači evangjelje, a u dvijema i poslanice sv. Pavla. Propovijedi su mu većinom prigodne, napose dvije, koje je držao na euharističkom kongresu u Metzu (g. 1907.) i Kölnu (g. 1909.). Na koncu knjige imade njegovo pastirsko pismo o radu. U ovim homilijama i propovijedima, koje su sa svom pomnjom obragjene, imade mnogo zlatno zrnce, mnogo dogmatske sadržine. Ali govorničkom nakitu, kako ga nalazimo u sličnim radnjama talijanskih, francuskih i poljskih propovijednika, nema traga. Nijemac je suhoparan, ukočen, odrezan. Knjigu preporučujemo.

Dr. J. Pazman.

Leben der seligen Margareta Maria Alacoque aus dem Orden der Heimsuchung Mariä. Nach dem von Kloster zu Paray-le-Monial herausgegebenen französichen Original. Freiburg im Breisgau i Beč 1912. Herder'sche Verlagshandlung. U 8⁰ strana X. + 227. Cijena K 2·88. uvez. K 3·60.

Ova knjižica sadržaje životopis bl. Margarete i ujedno najstariju i najtočniju povijest, kada i kako je postala pobožnost spram presv. Srca Isusova, koja pobožnost nije više, hvala Bogu, tek neka osebujnost najpobožnijih, već opće dobro kršćan-

skoga svijeta. Kako se je ova ista pobožnost ovih posljednjih godina i u Hrvatskoj lijepo razgranila, doći će dobro svećenstvu ova knjižica u pomoć, kad prve nedjelje u mjesecu propovijeda bratovštinarima i župljanima o ovom predmetu. Knjižica je napisana točno, jasno i vjerno po francuskom izvorniku, koji je izdao samostan, u kojem je bl. Margarita boravila za cijelog svog života. Preporučujemo.

Dr. J. Pazman.

Najnovija ruska bogoslovska djela (Prema „Cerkovnij Vjesnik". Petrograd 1911, 1912.)

П. Левитовъ, Современный аморализмъ и его виды. (Savremeni amoralizam i njegove vrste.) Rjazan 1911. str. 56. — Levitov je u ovoj maloj raspravi u kratko razložio ruskom društvu moderni imoralizam, crtajući krupnim potezima imoralizam naruralistički, estetički, eudemonistički. Materijal za ovu radnju crpao je iz djela Dostojevskoga, Tolstoja, Čehova, Gorkoga i Rozanova.

А. Смирновъ, Завѣты двѣнадцати патриарховъ, сыновей Іакова. (Propisi dvanaestorice patriara, sinova Jakovljevih.) Kazanj 1911. — „Propisi dvanaestorice patrijara, sinova Jakovljevih" pripadaju apokrifnoj literaturi. Ovaj spomenik nema toliko literarne vrijednosti, koliko historične, jer nam crta vjerovanje, mišljenje i suđenje Židova u vrijeme Isusovo i tako u mnogo čemu osvjetljuje historiju najstarijeg kršćanstva. „Propisi dvanaestorice patrijara" bili su rasprostranjeni u Bizantu i među slavenskim narodima. Osobiti su oni imali upliv na drevnu rusku literaturu. Profesor i protojerej Smirnov preveo je na ruski jezik ovaj apokrifni spomenik sa dugačkim predgovorom, u kojem razlaže historiju teksta. Kod prevađanja služio se najkritičnijim grčkim tekstom, što ga je izdao R. H. Charles u Oxfordu 1908.

А. Шараповъ, Сборникъ поученій. (Zbirka pouka.) Sergijev Posad 1911. str. 95. c. 50 kop. — Šarapov je sastavio u ovom djelcu dvanaest pouka za naobraženi krug slušateljstva na razne nedjeljne i praznične dane.

В. В. Болотовъ, Лекціи по исторіи древней церкви. (V. V. Bolotov, Lekcije iz historije drevne crkve). Prvi dio radi o uvodu u crkvenu historiju, a izdao ga po smrti pisca profesor A. Briliantov (Petrograd 1907. str. 234, cijena 2 rublja 25 kop.). Drugi dio djela obrađuje historiju crkve do Konstantina Velikog, a izdao ga isti Briliantov (Petrograd 1910. str. 474. cijena 3 rublja.).

Юліанъ Кулаковскій, Исторія Византій. (Julian Kulakovski, Historija Bizanta). Kijev 1910. str. XVI + 536, cijena 3 rublja. — Bizantijska svjetska i crkvena historija od velike je i znamenite važnosti za historiju Slavena grčkoga obreda. Profesor Kijevske univerze Kulakovski primio se ovog teškog posla i izdao prvi svezak svoje historije Bizanta. U opširnom predgovoru (str. 1—144) govori o sudbini rimske imperije u četvrtom vijeku crtajući pojedine imperatore, dvor carski, građansku i vojnu upravu, unutarnji život carstva, kršćanstvo i Gote. Povijest Bizanta razlaže od Arkadija 395. god. do Anastazija 518. i redom crta vladanje careva: Arkadija, Teodozija, Markijana, Leona, Zenona, Anastazija opisujući građanske i crkvene događaje, što su se zbili u vrijeme njihova carovanja.

М. Красноженъ, Толкователи каноническаго кодекса восточной церкви: Аристинъ, Зонара и Бальсамонъ (M. Krasnožen, Tumačitelji kanonskog kodeksa istočne crkve: Aristin, Zonara, Balzamon). Drugo ispravljeno i popunjeno izdanje Jurjev 1911. Ovaj uvaženi ruski kanonista crta u svom djelu život trojice najznamenitijih istočnih tumačitelja kanona: Aristena, Balzamona i Zonare, koji u istočnoj crkvi uživaju veliki ugled. Krasnožen ne opisuje samo život ovih prvaka, već podrobno i opširno crta njihov ogromni rad, crkveno-pravno značenje njihova tumačenja. Djelo je važan prilog za juridičnu kanonsku literaturu, a osobito u naše vrijeme, kadno razni reformatori hoće da reformiraju disciplinu istočne crkve ne prema starim posvećenim kanonima, nego prema državnim modernim uredbama.

Титовъ, Краткое историческое описаніе Кіево-Печерской Лавры и другихъ святынъ и гостопримѣчательностей города Кіева (Titov, Kratki historički opis Kijevo-Pečerske

Lavre i ostalih svetinja i znamenosti grada Kijeva). Kijev 1911. — Što je za sve kršćanstvo Jerusalem, to je za Ruse Kijev. On je centrum pobožnosti i svetinja ruskog naroda. U nj dolaze svake godine čete poklonika iz svega ogromnoga carstva, da obave svoju pobožnost na mjestu, gdje se nekad ruski narod svetim krstom prosvijetlio, da odadu poštu mnogima svetinjama, što se nalaze u ovom „svetom" gradu i zrcalu cijele ruske imperije. Titov je u svojoj knjizi nastojao da ocrta ovo mjesto. Kako je manastir Pečerska Lavra najznamenitija uspomena starih vremena i rasadnica duhovnoga napretka u današnje vrijeme megju ruskim narodom, to mu je u ovom opisu prvo mjesto dano. Svaku svetinju Kijevsku riše Titov u prošlosti i sadašnjosti.

Архимандритъ Іона, Святы Гора Аѳон (Arhimandrit Jona, Sveta Gora Aton). Petrograd 1911. Arhimandrit Jona opisuje u ovom svom kratkom djelu življenje monaha na svetoj gori Atonu i brani ih od napadača.

Znameniti ruski bogoslovski učenjak profesor bogoslovske duhovne akademije Petrogradske V. V. Bolotov, koji je prije jedno godinu dana preminuo, napisao je više znamenitih djela, od kojih spominjemo naredna: 1. Ученіе Оригена, о Святой Троицѣ (Origenovo učenje o Svetoj Trojici). Petrograd 1879. c. 10 rubalja. Ovo je djelo napisao Bolotov kao profesorsku disertaciju. 2. К исторій внѣшняго состоянія константинополской церкви под турскимъ ярмомь (Prilog povijesti vanjskog stanja carigradske crkve pod turskim jarmom). Petrograd 1882. str. 1—66 c. 1 r. Ova je radnja pretiskana iz revije „Христіанское Чтеніе" 1882. god. 3. Theodoretiana. Petrograd 1892. str. 1—107. c. 2 r. Radnja je izdana u istom časopisu 1892. g. kao odgovor na djelo Glubokovskoga „Blaženi Teodoret, episkop Cirski. Njegov život i literarna djelatnost" (Блаж. Ѳеодоритъ еп. кирскій. Его жизнъ и литерашурная дѣятельность) Moskva I.—II. 1890. — 4. Либерій, епископь римскій и сирмійскіе собори (Liberije, biskup rimski i srijemske sinode). Petrograd 1899. str. 1—118. c. 1 r. 50 kop. — 5. Из церковной исторіи Египта (Iz crkvene povijesti Egipta). Petrograd 1893. Pretiskano iz časopisa „Hristianskoje čtenije" 1893. str. 259—334. Pisac raspravlja u ovoj lijepoj radnji o danu smrti sv. evanđeliste Marka. — 6. Гоненіе на христіанъ при Неронѣ (Progon kršćana za Nerona). Petrograd 1903. Osim ovih radnja pisao je Bolotov još znamenite rasprave o „Acta martyrum Scilitanorum" (Hrist. čtenie 1903.), o Baltazaru i Dariju Međaninu o spornom pitanju babilonske hronologije i o mnogim drugim stvarima. Bolotov se istakao kao dobar historičar, a nije mu bila nepoznata ni patristika ni bibličke znanosti, kako nam svjedoče njegova djela.

Сергій Артоболевскій, Барлаамъ, архіепископъ пензенскій. (Sergij Artobolevskij, Varlaam, arhiepiskop penzenski.) Penza 1912.. str. 414. cijena 1 rubalj. Varlaam je bio znameniti ruski episkop u sredini devetnaestoga stoljeća istaknuvši se osobitim načinom svojim znanstvenim i organizacionim radom. Artobolevskij napisao je na temelju arhivalnih istraživanja ovo svoje historičko-biografično djelo.

Сергѣй Грігоровскій, О разводѣ. Причини и послѣдствия развода и бракоразводное судопроизводство. (Sergije Grigorovskij, O razvodu. Uzroci i pošljedice razvoda i brakorazvodni sudbeni postupak.) Petrograd 1911. Kako ortodoksna ruska crkva dopušta dissolubilitatem vinculi matrimonialis iz više kanonskih razloga, koji imadu za sobom potpunu historiju svoje evolucije, to je ovo djelo Grigorovskoga i za dogmatičara i za juristu važno. Pisac se obazire posebnim načinom na brakorazvodni proces i donosi mnoga riješenja sv. sinoda.

С. Шайжинъ, Заонежская заточница, великая государыня инокиня Марѳа Ивановна. (S. Šajžin, Zaoneška zatočnica, velika gospodarica inokinja Marta Ivanovna.) Petrozavodsk 1912. — Po svoj ruskoj imperiji slavi se toržestvenim načinom tristota godišnjica vladalačke kuće Romanova. Kod te će se slave posve zaboraviti na majku boljara Mihajla Teodorovića Romanova, koji je prvi od ove porodice dobio u ruke carsko

žezlo i carsku krunu, boljarku Kseniju Ivanovnu Romanovu. Ona je bila god. 1601. silom postrižena i u monaštvo poslana u zatočenje u mjestance, što leži stotinu vrsta sjeveroistočno od Petrozavodska. Ovdje je carica silom dobila monaško ime Marta i proživila kao inokinja punih pet godina. Tamo se nalaze i njezine relikvije. Pisac je predmet zanimivo obradio pokupivši sa svih strana važni materijal.

Јеромонах Анатолій, Историческій очеркъ сирійскаго монашества до половины VI. вѣка. (Jeromonah Anatolije, Historijski ocrt sirskoga monaštva do polovice VI. vijeka.) Kiev 1911. str. XVI. + 299. — Kako je za historiju crkve i njezina života monaštvo od velike važnosti, što osobito vrijedi za istočnu crkvu, to je ovo djelo, koje radi o sirskom monaštvu, za svakoga historičara zanimivo. Anatolije karakterizuje u uvodu osnovnu ideju svoga truda, a onda govori o početku i postanku sirskoga monaštva, o stanju njegovom u drugoj polovini četvrtoga vijeka i u prvoj polovini petoga vijeka, o sudbini njegovoj poslije kalcedonskoga koncila.

А. Табрумъ, Религіозныя вѣрованія современныхь ученыхъ. (A. Tabrum, Religiozno vjerovanje savremenih učenjaka). Moskva 1912. XVI. + 153. — To je prijevod iz engleskoga pod redakcijom V. Koževnikova i Solovljeva. A. Tabrum, član londonske lige, koja imade svrhu dokazati istinitost kršćanstva, obratio se ponajboljim učenjacima Engleske i Amerike sa dva pilanja: 1. da li oni drže, e postoji zaista opreka i kontradikcija među faktima, šio ih je nauka utvrdila, i osnovnim načelima kršćanstva? i 2. da li oni smatraju savremene učeniake nevjernicima? Stiglo je od najznamenitijih matematičara, kemičara, elektrotehničara, fizičara, geologa, astronoma, zoologa, botaničara, anatomičara, fiziologa, patologa, psihologa, orientališta u svemu 180 odgovora. Od svih ovih učenjaka ni jedan se jedini nije priznao otvoreno ateistom. Svi oni govore najljepše o kršćanstvu, o sv. pismu i o Isusu Hristu.

Н. Н. Глубоковскій, Благовѣстіе св. апостола Павла по его происхожденію и существу. Книга третья: Божественость „Евангелія“ Павлова и Методъ обоснованія сего въ изслѣдованіи о немъ (N. N. Glubokovskij, Propovijedanje sv. apostola Pavla prema njegovom postanku i biti. Knjiga treća: Božestvenost „Evanđela“ Pavlova). Petrograd 1912. 80 str. Jedan od najznamenitijih ruskih bogoslovskih učenjaka jest svakako Glubokovski. Sa svojim radovima poznat je svemu učenome svijetu tako, da su bibliste na njemačkim univerzama samo zato počeli učiti ruski jezik, da uzmognu čitati djela njegova. Glubokovski je posvetio cio svoj život izučavanju sv. Pavla. Gore navedeno djelo treća je knjiga njegova ogromnoga studiuma o evanđelu apostola naroda. U njoj dokazuje, kako Pavlovo evanđele nije plod usavršene poganske filosofije, nego je u njemu svrhunaravni princip. Glnbokovski stoji na zdravim i dobrim načelima.

В. И. Барвинокъ, Никифоръ Влеммидъ и его сочиненя) (V. I. Barvinok, Nikifor Vlemmid i njegova djela. Sfr. XXXIII + 366 + II. Kiev 1911.

U najnovije vrijeme razvio se študium bizantinske historije. Djelo Barvinokovo zauzimlje na tom polju odlično mjesto. On opisuje život i rad znamenitoga Nikifora Vlemmida, koji je živio u XIII. vijeku i istakao se kao monah svojim političnim i naučnim radom na bogoslovskom polju. Vlemmid je jedna od veoma značajnih ličnosti svojega doba.

П. Н. Лупповъ, Матеріалы для исторій христіанства у вотяковь во второй половинѣ XIX. в. (P. N. Luppov, Građa za historiju kršćanstva među Votjacima u drugoj polovini 19. vijeka). Vjatka 1911. str. IV. + 318.

Na dalekom istoku ruske imperije u području rijeka Kame i Vjatke živi finsko-permsko pleme Votjaka. Godine 1897. bilo ih je u svemu 420.970, a od tih 10.000 pogana, ostali pravoslavni. Luppov, koji je nedavno izdao učeno djelo pod naslovom „Kršćanstvo među Votjacima u prvoj polovini 19. vijeka“, sabrao je u ovom zborniku iz raznih arhiva povjesni materijal, koji je jednako važan i za historičara i za etnologa.

Владимир Успенскій, Сборникь церковныхь пѣснопѣній сь перево-

домь ихь на русскій язикь (Vladimir Uspenskij, Zbornik crkvenih pjesama s prijevodom njihovim na ruski jezik) treće ispravljeno i popunjeno izdanje. Moskva 1911. str. 248 — XXXIV. c. 50 kop.

Protojerej Uspenski izdao je ovaj zbornik crkvenih pjesama, jer je uvidio, koliku važnost imade pjevanje u religioznim činima. Smještene su pjesme na všenočnom bdjeniju i liturgiji, na nedjeljama pred velikim postom i na sami veliki post, na strasnu sedmicu, na dvadeset praznika i svetu Pashu, na praznike bogorodične. Pisac je dobro učinio, što je priredio sa starog slavenskog ruski prijevod.

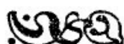
А. Плетневъ, Левъ Толстой (A. Pletnev, Lav Tolstoj). Odesa 1912. str. 3—16.

O Tolstoju se u Rusiji mnogo pisalo i sada se piše: o njemu imade čitava biblioteka. Brošura, što ju je izdao Pletnev, dobro je napisana, samo što je na žalost prekratka. U njoj imade veoma dobrih misli. Takove su naredne: Tolstoj nije proniknuo narodne mase; na zapadu nije on popularan; on je tip engleskoga džentelmena fermera sa prekrasnim vlastelinskim dvorcem; uvijek je bio gluh na prozbe za materijalnu pomoć; posijao je razdor ća u svojoj općini; Tolstojeve ideje i njegov život bili su uvijek u potpunoj kontradikciji; njegovi su sljedbenici vrlo često provodili bezobrazni i raspušteni život; Tolstoj nije niknuo iz duše naroda, nego je bio piscem i misliocem aristokracije i birokracije.

П. А. І-Онгеровь, Книга пророка Даніила вь русскомь переводѣ сь греческаго текста (P. A. Jungerov, knjiga proroka Danijela u ruskom prijevodu iz grčkog teksta) Kiev 1912. c. 50 kop.

Profesor Kazanjske duhovne akademije Jungerov može se podičiti veoma lijepim radovima na polju svetoga pisma staroga zavjeta, koji čine čitavu biblijsku biblioteku za prostog seoskog svećenika i za učenjaka. U toj njegovoj biblioteci, nalaze se i prijevodi knjiga staroga zavjeta na ruski jezik. Već je preveo (Kazanj 1908.), knjigu Priča, proroka Isaiju (1909), Jeremiju i njegov Plač (1910.), Jezekiela, a sada evo prijevoda proroka Danijela. Svi su ovi prijevodi izrađeni najvećom marljivošću, popraćeni sa predgovorom i kratkim tumačenjem u bilješkama.

Dr. Janko Šimrak, prezv.

Pregled časopisâ.

Hrvatska straža za kršćansku prosvjetu. Časopis namijenjen filozofiji i drugim znanostima. (Glasilo „Leonova društva“ u Senju. Urednik: Dr. Fran Binički. Rijeka, 1913. God. XI. Broj 4—5. Fr. Ign. Radić: Uspjesi i neuspjesi moderne filozofije (Svršetak). — Franjo Šanc D. I.: Ćudorednost. Etično razmatranje o njezinoj biti u stvorova. — Prof. B. M.: Radost i žalost. — M. pl. Sociol.: Još o stručnoj organizaciji. — * * * Evanđelist revolucije. — Književnost: Ocjene novih djela. — Časopisi. — Svaštice.

Vrhbosna. Katoličkoj prosvjeti. Sarajevo 1913. Izdaje kaptol Vrhbosanski. Uređuje dr. Ivan Dujmašić do br. 5., a zatim Dr. Antun Buljan. — Dr. Fran Binički: Kršćanstvo i katolištvo. — Iv. Jablanović: Milanski edikat tolerancije. (Br. 1.). — Okružnica nadb. Vrhb. vjernicima. — Iv. Jablanović: Što nas uči komparativna filologija. — Dr. K. Lübeck: Pokret za uniju Bugarske godine 1860. (Br. 2. i 3.). — Dr. Dragutin Kniewald: Milanski edikat i Konstantinov slavoluk. — Dr. Andrija Živković: Hajka fran-

„SERIES CHRONOLOGICA“

Antistitum Ecclesiarum quibus hodierna Dioecesis Spalatensis et Makarskensis decoratur.

Extracta e Codicibus Romanis, annalibus pontif. Salonarum et Cathalogis Script. Ecclesiae.

Prospectus II.

b) Ecclesia spalatensis olim salonitana.

Num.	Annus Elect.	ARCHIEPISCOPI	Num.	Annus Elect.	ARCHIEPISCOPI
1	650	Joannes Ravennates	17		Ursus
2	680	Petrus	18	832	Petrus III.
3		Marianus	19	840	Justinus
4		Martinus	20	860	Georgius II.
5		Martinus II.	21	879	Marinus
6		Firminus	22	886	Theodosius
7		Gregorius	23	889	Theodorus II.
8		Joannes II.	24		Leo II.
9		Vernaculus	25	892	Petrus IV.
10		Dometus	26	891	Justinus
11		Theodorus	27	914	Joannes III.
12		Vitalis	28	940	Frontinianus
13		Georgius	29	970	Martinus III. Spalat.
14	774	Vitalis II.	30	1000	Petrus V.
15		Petrus II.	31	1015	Paulus
16		Leo	32	1030	Dabralis

MEMORIAE ARCHIEPISCOPORUM

Salonitanae ecclesiae ex codice Sac. Cong. de Propaganda, qui inscribitur Servia, Albania, Illyricum, Dalmatia pag. 606.
(Farlati, Illyricum Sacrum Tom. I. p. 320.—21.)

Joannes primus Archiep. Spalatensis, patria Ravennas 63
Petrus 64
Marianus 65
Martinus 66
Leo 67
Petrus 68
Justinus 69
Januarius 70
Frontinianus 71
Paullus 72
Martinus 73
Drabalis 74

MEMORIA ARCHIEPISCOPORUM

Salonitanae, & Spalatinae Ecclesiae, ex historia de Gestis civium Spalatinorum, Auctore N. N. A Cutheis.
(Farlati, Illyricum Sacrum Tom. I. p. 324.)

62. Joannes primus Archiepiscopus in Spalato. Iste fecit templum argenteum, & aedificavit ecclesiam S. Michaelis de Mari, tumulatus est in ecclesia S. Matthaei.

63. Petrus
64. Marianus
65. Martinus
66. Leo
67. Petrus
68. Justinus
69. Januarius
70. Fruntinianus
71. Paullus

72. Martinus. Iste fecit calicem magnum aureum. Iste fuit Spalatensis, & pater ejus fuit Comes istius Civit.

73. Drabalis. Etiam iste fuit Spal., & fuit depositus, quia habebat uxorem, & filios, in Domo Archiepiscopali.

Prilog D.

NOMINA ARCHIEPISCOPORUM

olim Salonitanae, nunc Spalatensis Ecclesiae, ex Collectaneis Mss. Sfortiae Ponzoni Archiep. Spalatensis.
(Farlati, Illyricum Sacrum Tom. I. 327.—28.)

59. Joannes Ravennas, hic primus in Spalato sedem fixit.

60.	Petrus 6.	66.	Januarius 2.
61.	Marianus.	67.	Fruntinianus 3.
62.	Martinus 3.	68.	Paullus
63.	Leo 3.	69.	Martinus 4. Spalat. an. 970.
64.	Petrus 7.		
65.	Justinus 2. an. 940.	70.	Drabalis Spalat.

Ex Collectaneis Reverendissimi D. Simonis Bengnii Episcopi Modrusiensis, qui habuit orationem in sexta Sessione Concilii Lateranensis sub Leone X. anno MDXIII.

(Farlati, Illyricum Sacrum Tom. I. p. 345.)

25. Theodorus in obsidione urbis obiit.

Diu sedes vacat.

26. Joannes patria Ravennas, qui Cathedram, Salona excisa, Spalatum transtulit.
27. Justinus sedebat an. 890.
28. Martinus
29. Joannes sedebat anno 914., cui Joannes X. duas dedit epistolas, & formam credendi pro Croatis transmisit.
30. Martinus Spalatensis anno 970. electus.
31. Petrus sedebat anno 990.
32. Paullus Spalatensis filius Praestantii Civitatis Rectoris electus 1015.
33. Drabalis natione Spalatensis, electus anno 1030.

PONTIFICES SALONITANI

et Spalatenses a quodam Dalmata ex Archivis Romanis collecti.
(Farlati Illyricum Sacrum Tom I. p. 333.—34.)

PARS SECUNDA.

Joannes Antistes hujus nominis VI. Salonitanam Sedem Spalatum translatam primus obtinuit ab an. 650. usque ad an. c. 680. sedentibus Martino I. Eugenio I. Vitaliano I. Adeodato II. Dono I. Agathone I. imperante Constantino III. Constante II. Constantino IV. Pogonato, regnante in Dalmatia Orient. sive Servia Selimiro, Budimiro; Ducibus Dalmatiae Occident. sive Croatiae Corbato, Porino.

Petrus V. Marianus Martinus II. et Martinus III. Forminus, seu Forminius, Gregorius I. Joannes VII. Vernaculus, Dometus, Theodorus IV. Vitalis I. Georgius II. Vitalis II. Spalatenses Archiepiscopi, qui proxime ab S. Joanne sedem deinceps obtinuere, atque quondam Salonitani, ac Dalmatiae, & Croatiae Primates nuncupabantur. Praefuerunt ab anno c. 680. usque ad an. 774 sedentibus Leone II. Benedicto II. Joanne V. Conone I. Sergio I. Joanne VI. Joanne VII. Sisinio I. Constantino I. Gregorio II. Gregorio III. Zacharia I. Stephano II. Paulo I. Stephano III. Adriano I. imperantibus Constantino Pogonato, Justiniano II Leontio Patritio, Tiberio Absimero, Philippico, Anastasio II Theodosio III. Leone Isaurio, Constantino Copronymo; regnantibus in Servia Svetolico, Uladislavo, Thomislavo, Sebeslao, Rabisuoyo, Uladimiro: Ducum Croatiae neque nomen, neque numerus constat.

Petrus VI. Leo II. & Ursus Archiepiscopi Spalatenses decimus quintus, decimus sextus, & decimus septimus. Salonitan etiam appellati. Praefuerunt inter annos circiter 774. & circ. 830 sedentibus Adriano I. Leone III. Stephano IV. Pasquale I. Eugenio II. Valentino I. imperantibus in Oriente Constantino Copronymo, Leone IV. vulgo III. Constantino VI. Irene matre, Ni-

cephoro, Michaele I. Curopalata, alias Rengabe, Leone Armeno, Michaele Balbo, seu Armorico, Theopilo; imperantibus in Occidente Carolo Magno, Ludovico Pio; regnantibus in Servia Chanimero, Tuardislavo, Tolymiro, Pribislao, Crepimiro; Ducibus in Croatia N. Borna, Ladasclao, Mislao.

Petrus VII. Archiepiscopus Spalatensis decimus octavus. Praefuit ab anno c. 830. usque ad an. 840. sedente Gregorio IV. imperantibus in Oriente Theophilo, in Occidente Ludovico Pio; regnantibus in Servia Svetozaro, Rodoslao; Ducibus in Croatia Mislao, Trepimiro.

Justinus II. Archiepiscopus Spalatensis decimus nonus. Praefuit inter an. 840. & 860. circ. sedentibus Gregorio IV. Sergio II. Leone IV. Benedicto III. Nicolao I. imperantibus in Oriente Theophilo Iconomacho, Michaele Porphyrogenito; in Occidente Lothario, Ludovico II. regnantibus in Servia Rodoslao, Ciaslao, post quem Interregnum; Ducibus in Croatia Tirpimiro I. Dioduro & Unusclavo.

Georgius III. Archiepiscopus Spalatensis vicesimus. Praefuit inter an. 860. & 879. sedentibus Nicolao I. Adriano II. Joanne VIII. imperantibus in Oriente Michaele Porphyrogenito, & Basilio Macedone; in Occidente Ludovico II. Carolo Calvo, Ludovico III. Balbo.

Marinus III. aliis Maximus V. Archiepiscopus Spalatensis vicesimus primus. Praefuit ab an. 879. ad an. c. 880.

Theodorus V. & Leo III. Archiepiscopi Spalatenses vicesimus secundus, & vicesimus tertius. Praefuerunt inter annos 880. & 892. sedentibus Joanne VIII. Martino II. seu Marino, Adriano III. Stephano V. Formoso; imperantibus in Oriente Basilio Macedone, & Leone VI. Sapiente; regno Serviae vacante usque ad an. 889. dein ibi regnante Paullomiro; Ducibus Croatiae Branimiro, Michaele aliis Myroslabo.

Petrus VIII. Archiepiscopus Spalatensis vicesimus IV. Praeerat an. 892. sedente Bonifacio VI. imperante in Oriente Basilio Macedone; regnante in Servia Paullomiro; Duce Croatiae Mucimiro.

Justinus III. Archiepiscopus Spalatensis vicesimus quintus. Praefuit inter an. 892. & 914. sedentibus Bonifacio VI. Stephano VI. Romano I. Theodoro II. Joanne IX. Benedicto IV. Leone V. Christophoro I. Sergio III. Anastasio III. Lando I. imperantibus in Oriente Leone Sapiente, Alexandro, Constantino

Porphyrogenito; regnantibus in Servia Paullomiro, Tiescimiro; Ducibus in Croatia Mucimiro, Michaele.

Joannes VIII. aliis Januarius II. Archiepiscopus Spalatensis vicesimus sextus. Praefuit ab an. 914. usque ad an. c. 940. sedentibus Joanne X. Leone VI. Stephano VII. Joanne XI. Leone VII. Stephano VIII. imperante in Oriente Constantino Porphyrogenito cum Romano Lecapeno; regnante in Servia Tiscimiro, Ducibus in Croatia Michaele, Cidomiro, aliis Tirpimiro II. deinde in eadem Croatia regnante Cresimiro I.

Fruntinianus IV. Archiepiscopus Spalatensis vicesimus septimus. Praefuit inter annos 940. & 970. sedentibus Stephano VIII. Martino III. vel Marino II. Agapito II. Joanne XII. Leone VIII. Benedicto V. Joanne XIII. imperantibus in Oriente, Constantino Porphyrogenito, Romano, Nicephoro Phoca, Joanne I. Zemnisce; regnante in Croatia Cresimiro I.

Martinus IV. Archiepiscopus Spalatensis vicesimus octavus. Praefuit ab an. 970. usque ad an. 1000; sedentibus Joanne XIII. Benedicto VI. Dono II. Benedicto VII. Bonifacio VII. Joanne XIV. Joanne XV. Gregorio V. Silvestro II. imperante in Oriente Joanne Zemnisce, Basilio cum fratre Constantino; regnante in Croatia Dircislao.

Petrus IX. Archiepiscopus Spalatensis vicesimus nonus. Praefuit ab an. 1000. usque ad an. 1015. sedentibus Silvestro II. Joanne XVII. Joanne XVIII. Sergio IV. Benedicto VII. Joanne XIX. imperantibus simul in Oriente Basilio, & Constantino fratribus; regnantibus in Croatia Dircislao, Cresimiro II. Patritio, aliis Surigna; Duce Venetorum Petro II. Urseolo, Othone Urseolo.

Martinus V. praefuit Coadiutor Petri noni, & Pauli Archiepiscoporum Spalatensium ab an. c. 1000 usque ad an. c. 1024.

Paulus I. Archiepiscopus Spalatensis tricesimus. Praefuit ab anno 1015. usque ad an. circ. 1030. sedentibus Benedicto VIII. Joanne XX. imperantibus in Oriente Basilio, & Constantino simul, Constantino solo, Romano III. cum Zoè, regnante in Croatia Cresimiro II. Ducibus Venetorum Othone Urseolo, Petro Salomonio.

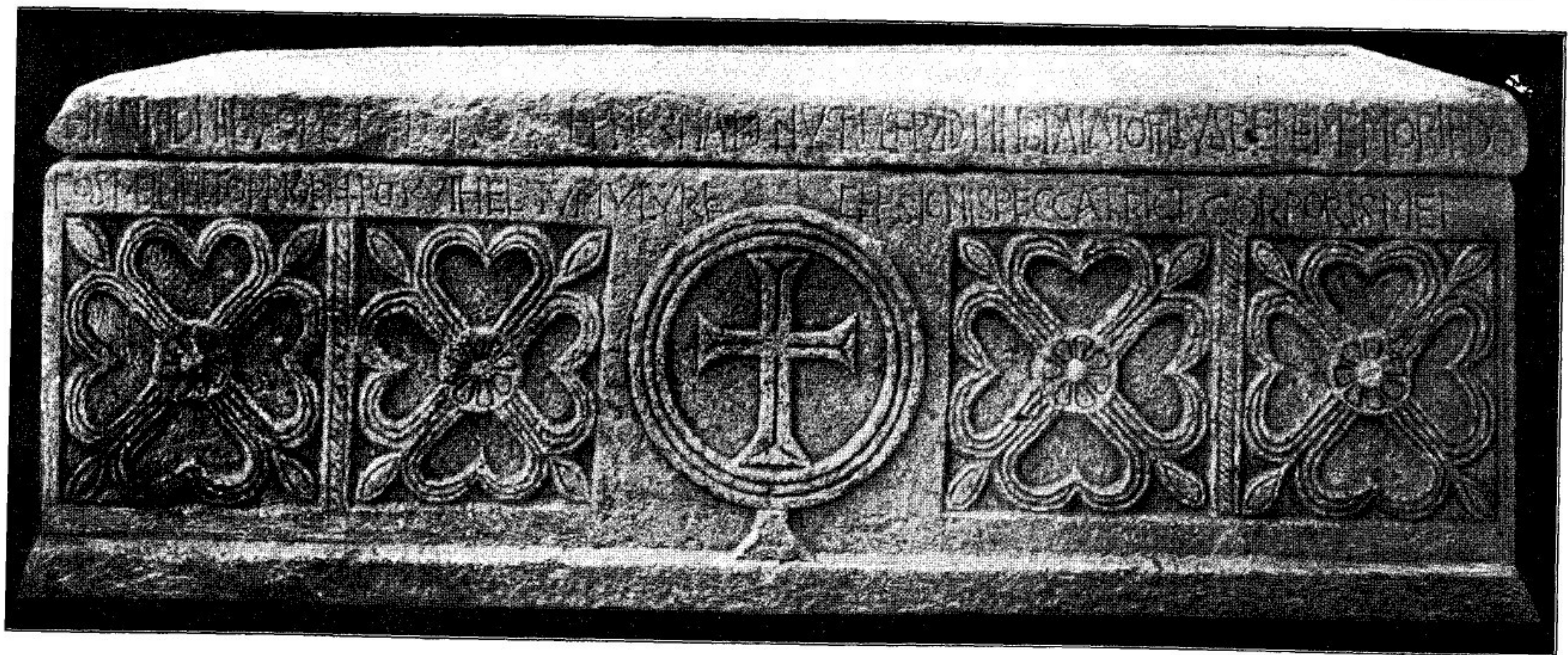
Dabralis Archiepiscopus Spalatensis tricesimus primus. Praefuit ab an. 1030. usque ad an. 1050. sedentibus Joanne XX. Benedicto IX. Gregorio VI. Clemente II. Leone IX. imperantibus Michaele Paphlagone, Michaele Calephate, Constantino Monomacho; in Croatia regnante Stephano; Ducibus Venetorum Petro Salomonio, Urso Urseolo, qui & Patriarcha Gradensis, Dominico Flabanico, Dominico Contareno.

Tab. XXVIII.

Sarkofag spljetskog nadbiskupa Ivana.

Tab. XXIX.

Sarkofag spljetskog Priora Petra.

Nel medesimo tempo che morivo l'Imperatore Eraclio, il Re Suinintila, e il Duca Dorino, successe lo stesso di Papa Giovanni IV. il quale essendo passato al Cielo nell'Ottobre dell' 640. e credo che ne avesse il contento d'aver purgata la sua Dalmazia dal contagio degli anni prima di chiudere gli occhi alla vita. Il suo successore Teodoro I. essendo di nazione Greco, e perciò più Dalmato anch'esso non ebbe minor sollecitudine di riparare li danni di questa afflitta provincia, di ciò che avesse Gio. anni. Nel primo anno adunque del suo Pontificato mandò in Dalmazia un suo Legato Apostolico, di nome Giovanni, e di patria Ravennate, il quale ritrovando prostrata Salona, e ve... tando che vi fosse in Spalato ... restare la Cattedra ... Salonitana, per ... fece che in ciò avea del Sommo Pontefice comandò ... i Spalatini che ... il Clero ... che ... i Salona ... alla elezione d'un Pastore ... il tempo ed il ...

Non sapendo ... Elettori ... più adattato dell'istesso Legato ... unirono i loro suffragj nella di lui persona, con grande compiacimento del Sommo Pontefice, del quale ... il ... per essere consecrato. E perchè avesse più splendore ... entro, comandò che si chiamasse non più Vescovo, come li suoi precessori Salonitani, ma Arcivescovo di Salona, nome che poi col tempo si cangiò in quello di Arcivescovo di Spalato. Di questo titolo non ... degli Arcid. Spalatensi, ... il quale ... la spedizione di questo nuovo Arcivescovo nella Dalmazia fosse ... di Teodoro ...

Ven: Joannes de Ravenna.
Ex Primas II. 143. Sub Honorio pp. I. 466.
Adductus ... S. Felicis. III. 127.
Comeatus ... III. 206. 231. VI. 39. III. 205. 208. 223 231.
Vir ... laudabilis. IV. 112.
Alius Joannes Ravennates ... IV. 202
Pro ... Spalatum V. 79 ... vel 895
Metropolitae ... VI. 34.
Alia de Jo: Rav: IX. 12.
De Ravennatibus ... I. 463. 133. 146. 147. 171.
Olim ... VI. 479. ... VII. 127. 128. 206. 277. 533. VIII. 1. vel 4. ... VIII. 126 127. 156. 202. 203. 461.
... Joanni IV. ... VI. 95
Joannis IV. ... VI. 96.
Salona ... VI. 210. V. 492.
Alius ... ad ... V. 507.
... Salona ... VI. 210.
... Spalatum VI. 210.
S. Martinus ... Spalati ... VIII. 175.
Joan: Rav: ... XXV. 45.
Comeatus ... XXIV. 127. 243. +
... Salonitanus ... Metropolitas. VI: 364.
... V. ... pag. 112. +

... confermandogli tutti li privilegj, e prerogative ... che ... avevano ... la Sede Salonitana ... nella sua persona.